

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN'A GÖRE CEZA GEREKTİREN AMELLER

Sabğatullah Tayfur

Diyarbakır 2013

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Programı

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN'A GÖRE CEZA GEREKTİREN AMELLER

Sabğatullah Tayfur

Danışman
Prof. Dr. Nurettin Turgay

Diyarbakır 2013

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Kur’an’a Göre Ceza Gerektiren Ameller**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2013

Sabğatullah Tayfur

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Kur'an'a Göre Ceza Gerektiren Ameller adlı Yüksek Lisans tezi,
Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne
uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Sabğatullah Tayfur

Danışman

Prof Dr. Nurettin Turgay

KABUL VE ONAY

Sabğatullah Tayfur tarafından hazırlanan “Kur’an’a Göre Ceza Gerektiren Ameller” adındaki çalışma, 20/06/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Nurettin Turgay (Danışman)

Prof. Dr. Abdurrahman Acar

Doç. Dr. Ali Akay

Enstitü Müdürü

.../.../20..

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah (c.c.) tarafından insanlığı cehalet karanlığından ilim aydınlığına, şirk ve küfür denizinden iman ve İslâm sahiline, zulüm ve korku kuyularından güven ve emniyet bahçelerine, esaret ve kölelik zindanlarından özgürlük ve mutluluk saraylarına çıkarmak için indirildi. Kur'an-ı Kerim'in, yukarıda saydığımız işlevlerini gerçekleştirebilmesi için, muhataplarının onu iyice anlaması gerekmektedir. Ne de olsa o, akıllara hitap eden bir mesajdır. O, insanları zorla ve iradelerini ellerinden alarak imana getirmez. Zaten böyle bir iman, Allah (c.c.) nezdinde makbûl değildir. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim Arapça olarak inmiş bir kitaptır. Bırakın Arap olmayanları Arap olanlar dahi onu rastgele anlayamazlar. Bunun için Kur'an-ı Kerim, indiği dönemden zamanımıza kadar alimler tarafından belirli ilkelere bağlı kalınarak tefsir ve izah edilegelmiştir. Bu görevi üstlenenler de çeşitli ekol ve sınıflara ayrılmışlar: Şünni ekol Şîi ekol, Tasavvufî ekol vb. tâbii olarak bu sınıflaşma ve zümreleşme tefsire de yansımıştır. Bunun yanı sıra tefsirin de bir çok türü ortaya çıkmıştır: Ahkâm, bilimsel, konulu tefsir gibi. Konulu tefsir, Kur'an-ı Kerim'de dağınık bir şekilde bulunan ve aynı konuya temas eden ayetleri, nüzul tarihleri gözetilerek bir arada toplamak ve tefsir etmek şeklinde tanımlanmıştır. Bu tefsir yönteminin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazıları bunun doğuşunu Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemine kadar götürmektedir. Bazıları ise bunun yeni bir yöntem olduğunu iddia etmektedirler. Bu yöntem, Müslüman toplumların sorunlarına çare olması açısından çok önemlidir. Buna binaen biz de Kur'an-ı Kerim'den bir konu seçip üzerinde çalışmak istedik. Amelin imandan sonra en önemli esas olması ve kâinattaki her düzen ve sistemin amele yani aksiyona dayanması bizi bu konu üzerinde çalışmaya sevk eden en önemli husustur. Aslında daha önce bu konu üzerinde değişik açılardan bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Murat Sülün'ün **Kur'ân-ı Kerim Açısından İman-Amel**

İlişkisi, Yusuf Kurt'un **Kur'an'da Amel** doktora tezleri bu çalışmalar arasında sayılabilir. Biz ise sadece cezayı gerektiren ameller üzerinde çalışmayı uygun gördük.

Kur'an'a Göre Ceza Gerektiren Ameller adını verdiğimiz bu çalışmamızda ister itikadi ister ameli olsun Kur'an-ı Kerim'de olumsuzluk makamında ve olumsuz insan niteliği olarak zikredilen düşünce ve eylemlerin genel bir şekilde açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmamızın konusunda yer alan kavramların genel tahlili, amelin değişik açılardan ele alınışı ve onunla alâkalı kavramların izahı yer almaktadır. Birinci bölümde küfre götüren ameller sıralanmış, ikinci bölümde de küfre götürmemekle beraber dünyada veya ahirette veya her ikisinde muhtelif cezalar gerektiren suçlar işlenmektedir. İkinci bölümü de hem dünyada hem de ahirette ceza gerektiren, ahirette ceza gerektiren ve dünyada ceza gerektiren ameller olmak üzere üç kısma ayırdık. Zira bu bölümde ele alınan ve küfre götürmeyen amellerden bazısının Kur'an-ı Kerim'de hem dünyadaki hem de ahiretteki cezası açıklanmıştır. Bazısının da, dünyada ceza gerektirmediğinden dolayı, sadece ahiretteki cezası bildirilmiştir. Bazısının ise sadece dünyevî cezası açıklanıp ahirette ceza gerektirip gerektirmediğinden söz edilmiştir. Fakat bazı amellerin günah olduğu açık bir şekilde haber verilmekle beraber cezalarına değinilmemektedir. Ama "her nefis yaptığı olumsuzluklarla rehin alınıp cezasını çekecektir" gerçeğinden ve bu amellerin Kur'an'da dünyevî cezalarına rastlanmadığından yola çıkarak bunları ahirette ceza gerektiren ameller başlığı altında ele almayı tercih ettik.

Bu çalışmam esnasında başlangıçtan sonsuna kadar hiçbir yardım ve yol göstericiliğini benden esirgemeyen saygıdeğer hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Nurettin Turgay'a ve diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Sabğatullah Tayfur

Diyarbakır-2013

ÖZET

Ebedi huzur ve mutluluğun yol haritası olan, Allah (c.c.) tarafından peygamberi vasıtasıyla insanlara gönderilen Kuran, insanların Allah (c.c.) ve içinde yaşadığı topluma karşı sergilemesi gereken davranışların esaslarını içermektedir. Bu davranışlar, muhataplara bildirilmeden evvel onlara, bunların düşünsel alt yapısı olan Allah'a (c.c.) ve inanılması gereken diğer hususlara iman telkin edilir. Amelle ifade edilen insanların söz konusu davranışların hiç birisinin karşılıksız kalmayacağı inkâr edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ı-Kerim'de ameller, iyi ve kötü diye temel bir tasnife tabi tutulmaktadır. İyi ameller ödüllendirilecek, kötü ameller ise cezalandırılacaktır. Ancak bu çalışmamızın konusunu teşkil eden kötü ameller ceza gerektirme cihetiyle değişiklik arz etmektedir. Bunlardan şirk, münafıklık, hak dinden çıkış anlamındaki irtidat gibi inkâr eşliğinde gerçekleştirilenler ebedi azabı; adam öldürme, zina, hırsızlık gibi inkâr olmaksızın insan hak ve hukukunu ilgilendirenler de hem dünyada hem de ahirette ceza gerektirir. Amellerden bazısının da, tevbe veya - insan haklarına giriyorsa- kusuru telâfi etme ve helâlleşme sonucu, cezası affedilmektedir. Bu çalışmamızda Kur'an'a Göre Ceza Gerektiren Ameller konusunu tercih etme sebebimiz, bu amellerden sakınılması durumunda ebedi saadete kavuşma vaadidir.

Anahtar Kelimeler:

Kur'an, iman, amel, küfür, ceza

ABSTRACT

Quran the road map of the eternal peace and the happiness, contains elements of necessary attitudes and behaviors for the people to demonstrate to the community in which he lives and Allah(c.c.), is sent from Allah (c.c.) by His Prophet. These behaviors prior notice to interested parties to them, their intellectual infrastructure of Allah (c.c.) and inculcate faith in other matters are to be believed. Amel in the words of the behavior of people to emerge as one of the undeniable fact that does not go unrewarded. In Quran, deeds are classified as basic in good and bad. Good deeds will be rewarded while bad deeds will be punished. But the bad deeds that are the subject of this study is the penalty of requiring range from others. Of these polytheism, hypocrisy, denial of rights, such as religion, with output happens in the eternal punishment of apostasy meaning, murder, adultery, theft, without denying the human rights and civil codes, such as those concerning the punishment both in this world and the Hereafter. The deeds of some of repentance, or to compensate for flaws and human-rights- being quits with somebody result of falls, get fine forgiveness. In this study, according to the Qur'an, reason to choose the subject of criminal deeds, deeds avoid this case is the promise of eternal happiness attainable.

Key Words:

Quran, faith, religious practices, abuse, criminal

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

KONUNUN AMACI, ÖNEMİ, METODU, KAYNAKLARI VE KAVRAMLARI

A. Konunun Amacı ve Önemi.....	1
B. Konunun Yöntemi ve Kaynakları	1
C. Ceza Ve Amel Kavramları.....	2
1. Ceza.....	2
2. Amel.....	6
a. Değer Açısından Amel.....	12
1. Salih Amel	12
2. Seyyi' (Kötü) Amel.....	13
3. Mubah Amel.....	14
b. Kaynak Açısından Amel.....	15
1. Kalbi Amel.....	16
2. Fıili Amel.....	18
3. Kavli (Sözel) Amel.....	20
4. Basarî (Görsel) Amel.....	21
5. Sem'i (İşitsel) Amel.....	22
6. İmsaki (Alıkoyma) Amel.....	24
c. Amelle İrtibatlı Kavramlar.....	25

1. Niyet.....	25
2. Sevap-Günah.....	27
3. Vaad-Vaid.....	29
4. Tevbe.....	34

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜFRE GÖTÜREN AMELLER

1.1. Küfür.....	36
1.1.1. Küfrün Tanımı.....	36
1.1.2. Küfrün Çeşitleri.....	38
1.1.3. Küfrü Gerektiren İnanç ve Davranışlar.....	39
1.1.3.1. İnkâr	39
1.1.3.2. Allah’la (c.c.) Beraber Başkasına Ülûhiyetten Pay Tanıma.....	39
1.1.3.3. Mahlûkata Özgü Nitelikleri Allah’a (c.c.) Nispet Etme.....	39
1.1.3.4. Allah’a (c.c.) İftira Etmek.....	40
1.1.3.5. Allah’ın (c.c.) İndirdiğiyle Hükmetmemek.....	41
1.1.3.5. Mukaddesatla Alay Etmek	41
1.1.3.6. Helalî Haram, Haramı Helal Kılma.....	41
1.1.4. Küfrün Cezası.....	42
1.2. Şirk.....	49
1.2.1. Şirkin Tanımı.....	49
1.2.2. Şirkin Çeşitleri.....	52
1.2.3. Şirkin Cezası.....	53
1.3. Nifak.....	55
1.3.1. Nifakın Tanımı.....	55
1.3.2. Nifak Çeşitleri	57
1.3.3. Nifakın Cezası.....	68
1.4. İtidat.....	61
1.4.1. İrtidadın Tanımı.....	61
1.4.2. İrtidadın Geçmişî Silip Silmemesi Meselesi.....	63
1.4.3. İrtidadın Cezası.....	63

1.5. Fısk.....	65
1.5.1. Fıskın Tanımı.....	65
1.5.2. Kur'an'da Fıskla Nitelenen Hâl ve Tavırlar.....	68
1.5.3. Fıskın Cezası.....	72
1.6. Sihir.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

KÜFRE GÖTÜRMEYEN AMELLER

2.1. Hem Dünyada Hem Ahirette Ceza Gerektiren Ameller.....	78
2.1.1. Ruh ve Beden Bütünlüğüne Karşı İşlenen Suçlar.....	78
2.1.2. Cinsel Suçlar.....	81
2.1.3. Hırsızlık.....	83
2.1.4. Bozgunculuk.....	83
2.1.5. Zina İftirası (Kazf).....	85
2.2. Ahirette Ceza Gerektiren Ameller.....	86
2.2.1. Savaştan Kaçmak.....	86
2.2.2. İçki içmek.....	87
2.2.3. Yalan Söylemek.....	89
2.2.4. Zulüm.....	90
2.2.5. Gıybet.....	92
2.2.6. Akrabalık Bağını Koparma	93
2.2.7. Anne Babaya İsyân.....	94
2.2.8. Riya.....	95
2.2.9. Tekebbür	98
2.2.10. Batıl Kazanç.....	98
2.2.10.1. Faiz.....	98
2.2.10.2. Yetim Malı Yeme.....	99
2.2.10.3. Kumar.....	101
2.2.11. İsrâf ve Cimrilik.....	102
2.2.12. Mescitlerin Fonksiyonunu Engelleme.....	103

2.2.13. Dini Gerçekleri Gizleme (Kitman).....	105
2.2.14. Eziyet Etme.....	106
2.2.15. Yaratılışı Değiştirmeye Kalkışma.....	107
2.2.16. Yalan Yere Yemin Etme.....	108
2.2.17. Alay Etme ve Ayıplama.....	109
2.2.18. Adet Halindeki Eşle Cinsi Münasebette Bulunma.....	110
2.2.19. Fitne.....	110
2.2.20. Tefrika ve Nemime	112
2.2.21. Haset ve Kin.....	112
2.2.22. Yemesi Meşru Olmayan Hayvanların etlerini Yeme.....	114
2.2.23. Hıyanet.....	115
2.2.24. Bağışta Bulunmama.....	117
2.2.25. Namazı Terk ve Onu İfada Gevşeklik Etme.....	119
2.2.26. Falcılık	120
2.2.27. Cidal (Tartışma)	121
2.2.28. Malı Adil Bir Şekilde Dağıtmama.....	122
2.2.29. Günah, Düşmanlık ve Bunlarda Yardımlaşma.....	123
2.2.30. Allah'ın (c.c.) Rahmetinden Ümit Kesme ve Gazabından Emin Olma	123
2.2.31 Varlıklarla Övünme.....	125
2.2.32. Ahde Vefa Göstermeme.....	126
2.2.33. Yalancı Şahitlik, Şahitliği Gizleme, Kâtip ve Şahitlere Zarar Verme...	127
2.2.34. Vasiyeti Değiştirme.....	128
2.2.35. Boşandıktan Sonra Kadının Karnındaki Cenini Gizlemesi.....	129
2.2.36. Savaşta Haddi Aşma	130
2.2.37. Kalitesiz Malla Bağışta Bulunma ve Bağışlananla Minnet Etme	131
2.2.38. Müminleri Bırakıp Kâfirleri Dost ve Sırdaş Edinme.....	132
2.2.39. Ölçü ve Tartıda Hile Yapma.....	133
2.2.40. Dince Nikâhı Haram olanla Evlilik Akdi Yapma.....	133
2.2.41. Kocası Ölmüş Kadınlara Zorla Mirasçı Olmaya Kalkışma ve Bu Yüzden Onları Sıkıştırma.....	134
2.2.42. Kötülükten Sakındırmama.....	134

2.2.43. Ahirette Ceza Gerektiren Diğer Ameller.....	135
2.3. Dünyada Ceza Gerektiren Ameller.....	135
2.3.1 Zihar.....	135
2.3.2. Hacda Uyulması gereken Kuralların Dışına Çıkma	139
2.3.3. Yeminin Gereğini Yerine Getirmeme.....	140
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA.....	144

KISALTMALAR

<i>a.s.</i>	Aleyhisselam
<i>b.</i>	Bin
<i>bny.</i>	Bakı numarası yok
<i>bs.</i>	Baskı, basım
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>yy.</i>	Basım yeri yok
<i>c.</i>	Cilt
<i>c.c.</i>	Celle celâlûlhû
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>DİB</i>	Diyanet İşleri Başkanlığı
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>ö.</i>	Ölüm
<i>r.a.</i>	Radiyallahü anhu/anha
<i>s.a.s.</i>	Sallallahu aleyhi ve sellem
<i>ŞİA</i>	Şamil İslâm Ansiklopedisi.
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>thk.</i>	Tahkik
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vd.</i>	Ve devamı

GİRİŞ

KONUNUN AMACI, ÖNEMİ, METODU, KAYNAKLARI VE KAVRAMLARI

A. Konunun Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerim üzerinde yapılan çalışmaların yegâne amacı onun doğru anlaşılmasını ve ona doğru bir şekilde uyulmasını sağlamaktır. Bizim de bu çalışmamızdan amaç, amel ve ceza kavramlarının ilk olarak dilsel analizlerini yapmak, onlarla ilgili kavramları araştırıp açıklamak, onlara Kur'an ve Sünnet bağlamında bir çerçeve çizmek, en sonunda da Kur'an'da kendisi için ceza biçilen her türlü olumsuz ameli tespit edip ayrıntıya girmeden izah etmek suretiyle insanları bu amellerden nefret ettirerek iyi amellere teşvik etmektir. Bu açıdan konumuz büyük bir öneme haizdir.

B. Konunun Metodu ve Kaynakları

Amel kavramının değişik açılardan araştırma konusu olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu yüzden mevcut olanın tekrarı sayılmaması için ameli değişik bir açıdan araştırma konusu yapmak istedik. Öncelikle ele aldığımız her kavramı ilk önce dilsel açıdan izaha kavuşturduk. Daha sonra onların terim anlamını en sonunda da müfessirlerin onlar hakkında belirttikleri görüşleri ele almaya ve onlar arasında tercihe şayan olanı ve üzerinde ittifak edileni merkeze almaya gayret ettik. Kur'an-ı Kerim'e göre ceza gerektiren amellerin tespiti için Kur'an'ı- Kerim'i baştan sona kadar gözden geçirdik. Kur'an-ı Kerim'in naslarından ceza gerektirdiği kanısına vardığımız amelleri belli bir düzene göre sıraladık. Söz konusu amellerin buldukları ayetlerin siyak-sibak, sebab-i nuzul ve bunların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak hususları da göz ardı etmemeye gayret ettik. Sonra da bu amellerin ayetlerde geçen cezalarını, bunların mahiyet ve keyfiyetlerini izah etmeye çalıştık.

Bu çalışmamızda en çok yararlandığımız eserler, İbn Manzur'un **Lisanü'l-Arab**'ı, ez-Zebidi'in **Tacu'l-Arus**'u; el-Bağavi'nin **Maâlimu't-Tenzil**'i, es-Sadi'in **Teysir**'i İbn Abbas'ın **Tenviru'l-Mikbas**'ı, el-Matüridi'nin **Te'vilatü ehli's-Sünne**'si, el-Maverdi'nin **en-Nuket ve'l-Uyun**'u; Buhari ve Müslim'in sahih'leri; Türkiye Diyanet Vakfı'nın ilmihâl ve ansiklopedisidir.

C. Ceza Ve Amel Kavramları

1. Ceza

Ceza-yeczi (**يجزى-جزى**) filinin mastarı olan ceza (**جزاء**), sözlükte herhangi bir şeyin karşılığını verme anlamına gelmektedir. Bu, hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda olabilir. Cezanın ism-i mastarı olan caziyet (**جازية**) de, onunla aynı anlamdadır. Fâ'ale-yüfa'ilü (**يفاعل-فاعل**) veznindeki câzâ-yucâzi (**جazy-جazy**) nin masdarı olan mücazat (**مجازاة**) da, cezayla aynı anlamda olmakla beraber ¹ aralarında şöyle bir farkın olduğunu iddia eden dilciler vardır: Ceza, sadece hayırda mücâzât ise hem hayırda hem de şerde veya ceza hem hayır hem de şerde, mücazat da sadece şerde kullanılır.² Anlaşılan, her iki ihtimalde de cezanın hayırda, mücâzâtın da şerde kullanılması daha yaygındır. Bu iki kelime arasındaki başka bir fark da, mücâzâtın bazen, bir nimeti başka bir nimete karşılık olarak verme anlamına gelen “mukâfât”la aynı anlamda kullanılmasıdır. Allah'ın (Celle Celalühû) nimeti böyle olmadığı için mücazat, bu anlamıyla yani hayır anlamında Kur'an-ı Kerim'de kullanılmamaktadır.³ Şer anlamında ise kullanıldığı görülmektedir.⁴ Zira şer anlamında kullanılan mücâzâtta herhangi bir ni'metin tebdili söz konusu değildir. Aslında cezayla mücazat arasındaki bu fark, onların buldukları yapıdan kaynaklanmaktadır. Zira müfâale (**مفاعلة**) veznindeki mücazatta müşareket anlamı vardır. Fakat bu anlam cezada bulunmamaktadır.

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur el- İfrikî el- Mısrî, **Lisanü'l-Arab**, Darun Sadır, Beyrut Tarihsiz. XIV, 143.

² Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Mürteza ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, “Daru'l-Hidaye, basım yeri yok, tsz.

XXXVII, 352.

³ Hüseyin b. Muhammed er-Ragıp el-İsfahani, **Müfredatü Garibi'l-Kur'an**, Mevkiu Ya'sub, yy. tsz., 93.

⁴ Bkz. Sebe' 34/17.

Ceza, sözlükte yeterli olmak ve ödemek anlamlarına da gelmektedir.⁵ Ödemek anlamındaki ceza Kur'an-ı Kerim'de de kullanılmaktadır.⁶ Arapçada ceza ile aynı kökten gelen birçok kelimeye rastlamak mümkündür. Bütün bunların dolaylı da olsa ceza ile anlam ilişkisi vardır. Örneğin: cizye (جزية), Müslüman ülkelerde yaşayan gayr-i müslimlerden alınan toprak vergisi demektir. Buna, cezayla anlamsal ilişkisi olan cizye denilmesinin sebebi ise, onların bunu canlarının bağışlanmasına karşılık olarak vermeleridir.⁷ Ceza fiilinin if'al (أفعال) formundaki türevi olan icza (إجزاء), bir şeyin yerine geçip yeterli olmamak, bıçak bilemek, zengin olup ihtiyaç duymamak anlamında kullanılır. Tefaul (تفاعر) formundaki tecâzi (تجازی), ödemek; iftial (افتعال) formundaki ictizâ (إجتزاء) ise, karşılık talebinde bulunmak demektir. Câzî (جازی) at ismi, cizy (جزی) ve ism-i mastar olan câziye (جازیة) ise kişi ismi olarak kullanılmaktadır.⁸

Cezanın ıstılahi anlamına gelince bunun için birçok tanıma raslanmaktadır. Örneğin cezaya hukukta ayrı, eğitimde ayrı, dinde ayrı tanımlar yapılmaktadır. Fakat bizi burada ilgilendiren, onun dini yönüdür. “Sözlük anlamıyla da bağlantılı olan genel anlamda ceza, dünyevî veya uhrevî mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibarettir. Özel anlamda ise, dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddî ve manevî müeyyideyi ifade eder. Bu manadaki cezayı Arap dilinde ukubet kelimesi, ceza hukukunda ise el-fikhû'l-cinâî veya et-teşrî'u'l-dinâî terimleri karşılmaktadır.”⁹

Ceza, Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber 39 değişik kalıpta olmak üzere toplam 117 defa geçmektedir. Bunların 35'i mastar, 70'i muzari', 4'ü mazi, 1'i ise isimdir. Mastar olanlar bazen “vav” (وَجَزَاء) bazen “fa” (فَجَزَاء) bazen “elif-lâm”la (الْجَزَاء) başlamaktadır. Sözkonusu kelime isme (جَزَاءُ الْكَافِرِينَ) veya zamire (جَزَاؤُهُ) izafeli veya hiçbir şeye izafe olmaksızın da karşımıza çıkmaktadır. Yine mastar olanlar, cümle ögesi açısından ya özne ya yüklem ya da sebebiyet ifade eden mef'ulü lehtir. Muzari' olanlar

⁵ Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhîf**, Müessesetü'r-Risaleti li't-Tibaati ve'n-Neşri, Beyrut 2005, 1270.

⁶ Bkz. el-Bakara 2/48.

⁷ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXXVII, 353.

⁸ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhîf**, 1270.

⁹ Adil Bebek, “ceza”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2000, VII, 469 ve devamı.

ise; tekil (يُجْزَى), çoğul (تُجْزَوْنَ), erkek (يُجْزَى), dişil (تُجْزَى), gaip (يُجْزَى), muhatap (تُجْزَوْنَ), mütekellem (يُجْزَى) formunda olmak üzere çeşitli şekillerde görülmektedir. Bazı yerlerde de te'kid lâmi (وَلَنُجْزِيَنَّهُمْ), ta'lil lamı (لَيُجْزِيَهُمْ) ve eylemin gerçekleşmesini ileri bir tarihe erteleyen "sin" harfi ile (وَسَنُجْزِي) başlamakta bazen de sondan te'kid nunu (وَلَنُجْزِيَنَّ) ile sonlanmaktadır. Bu durumlarda hem malûm hem de meçhul sigası olabilmektedir. Muzari' ve mazi olarak gelen cezanın türevleri, çoğu zaman zamir olan bir fail ve mef'ul olarak küçük cümleler oluşturur. Bunun yanında isim olan fail ve mef'ul aldığına da rastlanmaktadır. İsim olarak ise, sondan yuvarlak te (ة) harfi eklemesi ile (الْجُزْيَةُ) bir yerde geçmektedir.¹⁰

Cezanın kelime anlamını açıklamaya çalıştığımızda dile getirdiğimiz gibi ceza, hem olumlu hem de olumsuz karşılık anlamına gelmektedir. Nitekim buna hem dini metinlerde hem de günlük kullanımlarda rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de çoğu zaman siyak-sibak münasebeti ile birbirinden ayırt edilebilir. Örneğin: وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (Sabretmeleri sebebiyle de onları cennetle ve ipekle ödüllendirir.)¹¹ ayetinde geçen cezanın olumlu, نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ (Biz onu cehennemle cezalandırırız.)¹² ayetinde olumsuz, وَلَنُجْزِي كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ (Her nefis kazandıklarıyla karşılık görsün diye...) ¹³ayetinde ise hem olumlu hem de olumsuz anlamda olduğu aşikârdır. Bu çalışmamızda, cezadan kastımız ise menfi olan cezadır; zira Türçe'ye intikal etmiş cezadan sadece bu anlam kastedilir. Buradan itibaren biz, cezanın bu ciheti üzerinde durmaya çalışacağız.

Kur'an-ı Kerim'e göre amellerin cezası tam anlamıyla ahirette tahakkuk bulacaktır.¹⁴ Fakat tam anlamıyla olmasa bile dünyada da bazı cezaların infazı mümkündür. Bu, maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. Zira ilerde küfür başlığı altında ele alacağımız gibi Allah (c.c.), kâfirleri dünyada manevî ceza olan sefillik,

¹⁰ Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfhesü li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1945.

167 vd.

¹¹ el-İnsan 76/12.

¹² el-Enbiya 21/29.

¹³ el-Casiye 45/22.

¹⁴ Bkz. el-İsra 17/63.

rezillik¹⁵, müminlerden korkmayla¹⁶ cezalandırmaktadır. Keza dünyadaki ceza, had ve ta'zir gibi insanlar vasıtasıyla olabileceği gibi insanların müdahalesi olmadan da olabilir. Çünkü Kur'an-ı Kerim İslamiyetten önce yaşamış asi kavim ve milletlerin çeşitli doğal afet ve harikulâde azaplarla nasıl yok edildiğine değinmektedir. Allah (c.c.), Asr-ı sadette yaşayan kâfir ve müşrikleri, öldürülmelerine yönelik emri¹⁷ ve bunun sonucunda onlardan kazanılacak ganimetlerle, hem canları hem de mallarıyla cezalandırmıştır. Ayrıca İslâm dininde müminlerden adam öldüren,¹⁸ hırsızlık yapan,¹⁹ zina eden²⁰ Allah (c.c.) ve Rasül'ünün (sallallahü aleyhi ve sellem) hükmüne baş kaldıranlara²¹ maddî ve manevî cezalar tesis edildiği görülmektedir.

Ceza hususunda Kur'an-ı Kerim'de temas edilen bazı ilkeler bulunmaktadır. Bunlar, sorumluluk açısından cezanın şahsîliği, uygulama açısından genelliği ve adaletlilik ilkeleridir. Zira Allah (c.c.), muhtelif ayetlerde hiç kimse, başkasının günahını yüklenemeyeceğini²², zerre miktarı olsa bile hayır ve şer işleyen herkes bunun karşılığını göreceğini²³ ve cezanın infazı konusunda hiç kimseye zulmedilmeyeceğini bildirmektedir.²⁴

Ayrıca, Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de iyilik edeni on misliyle ödüllendireceğini, kötülük edeni ise sadece bir misliyle cezalandıracağını buyurmaktadır.²⁵ Burada adaletten öte bir rahmet söz konusudur; zira böyle bir durumda ne sevap işleyen, “amelimin bir misli ile ödüllendirileyim” ne de günah işleyen “amelimin on misliyle cezalandırılalım” demek ister.

¹⁵ Muhammed Mütevellî eş-Şa'ravi, **Tefsiru's-Şa'ravi**, bny Matabiu Ahbari'l-Yevm, yy. tsz., I, 439.

¹⁶ Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi en-Nisaburi, **el-Keşfü ve'l-Beyan**, 1. baskı, İmam Ebu Muhammed b. Aşur (Tahkik), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 2002, IV, 66.

¹⁷ Bkz. el-Bakara 2/191.

¹⁸ Bkz. en-Nisa 4/92-93.

¹⁹ Bkz. el-Maide 5/38.

²⁰ Bkz. en-Nur 24/2.

²¹ el-Maide 5/33.

²² Bkz. el-Bkz. -En'am 6/164; el-İsra 17/15; el-Fatır 35/18; ez-Zümer 39/17; en-Necm 53/38.

²³ Bkz. ez-Zilzal 99/7.

²⁴ Bkz. el-En'am 6/160.

²⁵ Bkz. el-En'am 6/160.

2 Amel

Amele-ya'melu (يعمل-عمل) fiilinin mastarı olan amel (عمل), sözlükte eylem, çalışma²⁶, bedeninin tamamının veya bir kısmının hareketi²⁷, canlılardan kasıtlı olarak sudur eden her türlü eylem gibi anlamlara gelmektedir. Böylece amel "fiil"den daha özeldir; zira fiil, bazen onlardan kasıtsız olarak eylem sudur eden canlılara nispet edildiği gibi cansız varlıklara da nispet edilir.²⁸ Buradan anlaşıldığı kadarıyla "amel" somut eylemleri ifade eden bir kavramdır. Bazı dilciler, ameli kasıtlı veya kasıtsız gerçekleştirilen her eyleme genelleştirmektedir.²⁹ Bazı dil ve usuûl imamları ise ameli meşakketle gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı "amel, Allah'a (c.c.) nispet edilmez" iddiasında bulunmaktadır.³⁰

Arapçada amel maddesinden türemiş birçok kelimeye rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları fiil, bazıları isim, bazıları da sıfattır. Öncelikle fiil olanlardan başlayarak bunları kısaca izah etmek istiyoruz. Amele fiilinin ef'ale (أفعل) kalıbındaki a'mele (أعمل); düşünme, herhangi bir aleti kullanma³¹ bineği yorma³² ve düşünme³³ anlamlarına gelmektedir. Amelin istif'al (استفعل) veznindeki ista'mele (استعمل) ise, birinden çalışma talebinde bulunma³⁴, devlet başkanının öngördüğü görevi üstlenme³⁵, düşünme, herhangi bir aleti kullanma³⁶, kerpiçle duvar örmeyi³⁷ ifade etmek için kullanılır. İfteale (افتعل) formundaki i'temele (اعتمل), "a'mele" ve "ista'mele"nin içerdiği bazı anlamları barındırmakla birlikte kişinin kendisi için çalışması³⁸, İmar, ziraat, çiçek açıcılığı ve

²⁶ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, "amile", 1036; İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XI, 475.

²⁷ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 56.

²⁸ el-İsfahani, **Müfredat**, 348.

²⁹ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriya, **Mu'cemu Mekayisi'l-Luga**, Daru'l-Fikr, yy. 2002, IV, 145.

³⁰ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 55.

³¹ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1039.

³² Ebu Abdirrahman el-Halil b. Ahmed el-Frahidi, **Kitabu'l-Ayn**, Daru ve Mektebetu'l-Hilal, yy. tsz. II, 154.

³³ Muhammed b. Ahmed el-Ezheri el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut tsz. I, 303.

³⁴ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 56

³⁵ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 475.

³⁶ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1039.

³⁷ Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdilkadir er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999, 218.

³⁸ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 475; el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, II, 256.

çiftçilikle uğraşma,³⁹ çalışmada düzensizlik⁴⁰ demektir. Amele'nin tafeale (تَفْعَل) babından olan (تَعْمَل); iş üstlenme,⁴¹ birisi için çaba harcama⁴² anlamına gelmektedir. Faale (فَعْل) formundaki ammele (عَمَل) de; taammele gibi görev üslenme, işçilere ücretlerini verme anlamını barındırır.⁴³ Faale (فَاعِل) formundaki âmele (عَامِل), alış-veriş gibi durumlarda sergilenen tutum⁴⁴ ve bir işle görevlendirmek anlamındadır.⁴⁵

Şimdi de amelin isim ve sıfat olan türevlerini ele alalım: Amul (عَمُول) ve amil (عَمِيل) sıfat olup iş sahibi, çalışan, işe yatkın kişi anlamındadır.⁴⁶ İmlet, umlet, emalet ve umalet de (الْعَمَلَةُ-الْعَمَلَةُ-الْعَمَالَةُ-الْعَمَالَةُ) ücret anlamındadır.⁴⁷ İmlet (الْعَمَلَةُ) ayrıca, çalışma düzeni ve kişinin içinde gizlediği kötü duygular anlamına da gelmektedir.⁴⁸ İmniyl (عَمِيْل) güçlü,⁴⁹ amele (الْعَمَلَةُ) kazı ve sıva gibi işlerde çalışan, amilu'r-rumh (عَامِلُ الرُّمْح) mızrağın başı, benu'l-amel (بَنُو الْعَمَل) yayalar, ya'melet (يَعْمَلَةُ) seçkin ve işe yatkın deve, ya'mel (يَعْمَل) süratli deve, amlet (عَمَلَةٌ) hırsızlık ve hainlik, avamil (عَوَامِل) ayak işlerinde çalıştırılan insanlar ve çift sürme, su taşıma gibi işlerde kullanılan inekler anlamına gelmektedir.⁵⁰ Ammal (عَمَال) çok çalışan, amilet (عَمَلَةٌ) eylem, çevik deve; amul (عَمُول) iş sahibi, çalışan; mamul (مَعْمُول) süt, bal ve kar içeren bir içecek; âmil (عَامِل) kişinin mal, mülk ve işlerini yönetmek ve yürütmekle sorumlu kişi, zekatı tahsil etmekle görevli memur; mu'mel (مَعْمَل) ise kullanışlı yol anlamlarına gelmektedir.⁵¹

Görüldüğü gibi amel çok geniş bir anlam sahasına sahiptir. Zikrettiğimiz bu anlamların dışında da amel ve türevi olan kelimelere sonradan ihtiyaç gereği birçok

³⁹ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 56.

⁴⁰ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 57.

⁴¹ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 475.

⁴² el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1039.

⁴³ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 475; el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1039; el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, II, 303.

⁴⁴ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, II, 256.

⁴⁵ İbn Faris, **Mu'cem**, IV, 117.

⁴⁶ ez-Zebidi, **Tacu'l-Urus**, XXX, 57.

⁴⁷ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 476.

⁴⁸ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1039.

⁴⁹ el-Ferahidi, **Kitabu'l-Ayn**, II, 154.

⁵⁰ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 57 vd.

⁵¹ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XXX, 56 vd.

anlam yüklenmiştir. Bu, dilin doğal gelişim seyirinden kaynaklanmaktadır. Bilgi ve insanlar arası iletişim arttıkça yeni kavramlar, statüler, meslekler; teknolojinin ilerlemesi sonucu yeni ürünler, yeni araç ve gereçler ortaya çıkmaktadır. İşte tam bu sırada mevcut dil bütün bunlara yeni bir isim bulmakta yetersiz kalmaktadır. Bunun için zaten var olan bir kelime, eski ve yeni birçok anlam ve kavramı barındırır hale getirilir. Şimdi ise ameli, Kur'an'ı çerçevedeki manasını merkeze alarak ıstılahi anlamını açıklamaya çalışacağız.

Amel kavramı, dini literatürde “emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış anlamını kazanmış ve böylece insanın her türlü işleri için kullanılan fiil kelimesine göre daha dar kapsamlı bir terim halini almıştır. Öte yandan amel, aslında söz ve inanmayı da içine alır.”⁵² Zira “*Ey Nuh! O kesinlikle senin ehlinden (ailenden) değildir. Çünkü o salih olmayan bir amelin sahibidir.*”⁵³ ayetinde geçen amelden kasıt küfürdür.⁵⁴ Bilindiği gibi küfür her ne kadar hariçte kötü ameller yansıtırsa da, sonuçta o, iç dünyada gerçekleşen zihinsel bir olgudur. Kaynak açısından küfürle aynı olan şirk,⁵⁵ nifak ve irtidat⁵⁶ da amel sayılır. Keza düşünsel birer olgu olan ve bu zikrettiklerimizle çelişkili olan iman ve tasdik de hadislerde amel kapsamına alınmıştır.⁵⁷

Amelin sözlük anlamından anlaşılacağı üzere bunlara amel demek mecaz yani zihinsel olanı somutlaştırma yoluyla mümkün olmaktadır. Bazı âlimlerin ameli, bedeni amel ve kalbi amel diye iki kısma ayırması, bundan kaynaklanır.⁵⁸ Ayrıca sözel olan

⁵² İbrahim Kafi Dönmez, “amel”, **DİA.**, III. 13.

⁵³ Hûd 11/46.

⁵⁴ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur el-Matürîdî, **Te'vilat-u Ehli's-Sünne**, 1. baskı, Mecdi Baslum (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, VI, 137.

⁵⁵ Muhammed b. İbrahim b. Ali İbnu'l-Vezir el-Yemenî, **İsaru'l-Hakki ale'l-Halk**, 2. bs, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, 364.

⁵⁶ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razî, **Mefatihü'l-Gayb**, 1. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, VI, 33; en-Nisaburi, **el-Keşfü ve'l-Beyan**, II, 29; Nizamuddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummi, **Garaibu'l-Kur'an ve Regaibu'l-Furkan**, 1. bs., eş-Şeyh Zekerîya Umeyran (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I, 599.

⁵⁷ Buhârî, “Tevhîd”, 47; Dârimî, “Rikâk”, 28; Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbnu Mace, **Sünenu İbn-Mace**, bny, Muhammed Fuad Abdalbaki (thk.), Daru İhyai'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz. II, 1248.

⁵⁸ İbn Mace, **Sünenu İbn Mace**, II, 1248.

ibadetlerin de amel sayılması başka bir gerçektir. Zira Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre, “la ilahe illallah” (لا إله إلا الله), amel sayılmaktadır.⁵⁹ Bu kelime-i tevhidi barındıran ve mümin olmanın giriş kapısı olan kelime-i şehadetin gereğince amelde bulunmak; Allah'ın (c.c.) dışındakilere ibadeti terk etmek ve sadece O'na ibadet etmektir.⁶⁰ Mutlak olarak amelde bulunmaysa, “insanlar tarafından meydana getirilen eylemlerin tümü” demektir. Kalp niyetiyle olsa bile insanlardan sadır olan her eyleme amel denir. Eylem, dilden sadır olursa sözel amel, diğer uzuvlardan sadır olursa eylemsel amel olarak değer kazanmaktadır”⁶¹

Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber 360 defa geçen amel; mazi (عَمَلٌ), müzari'(يَعْمَلُ), mastar (عَمَلٌ), ism- fail (عَامِلٌ), emir (فَلْيَعْمَلِ), bunların çoğulu (يَعْمَلُونَ-عَمِلُوا), mütekellim (تَعْمَلُ), muhatab (تَعْمَلُونَ-تَعْمَلْتُمْ), dişil (عَمِلْتِ), izafeli (أَعْمَالُهُ-أَعْمَالُنَا.عَمَلِهِ), başında muhtelif ekler (فَاعْمَلْ-فَلْيَعْمَلْ-لِعَمَلِكُمْ) olmak üzere 58 değişik kalıplarda gelmektedir.⁶²

Amel, Kur'an-ı Kerim'de şekil açısından olduğu gibi anlam açısından da çeşitlilik arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de değişik yönleri ile ele alınan amel, değer açısından iyi ve kötü olmak üzere iki ana kısma ayrılır. Geçtiği yerde ondan hangi anlam kastedildiği ya somut bir karine (işaret) veya içinde bulunduğu cümlenin siyak-sibakı (bağlam) ile bilinir. Fakat çoğunlukla amel, salih niteliği ile takib edilir.⁶³ Bu amelde (salih amel) bulunan şahıslar övülür ve müjdelenirler. Bu da Kur'an-ı Kerim'de korkutmadan (inzar) ziyade müjdenin (tebşir) ağır bastığına işaret etmektedir. Öte yandan amel, kötülük ve salih dışılıkla da nitelenir ki bu çalışmamız, bu nevi ameller üzerindedir. “سُوءٌ عَمَلِهِ”⁶⁴ “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ”⁶⁵ ayetlerinde geçen ameller, buna birer örnektir.

⁵⁹ Tirmizi, “tefsir”, 17; Buhari, “iman”, 16.

⁶⁰ Muhammed b. Abdirrahman el-Hamis, *Usulu'd-Din İnde'l-İmam Ebi Hanife*, yy., Daru's-Sumay'i, Suudi

Arabistan tsz. 360.

⁶¹ eş-Şa'ravi, *Tefsiru's-Şa'ravi*, X, 6014.

⁶² Abdalbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes*, 483 vd.

⁶³ Bkz. el-Bakara 2/25-82-277; Alu İmran 3/57; en-Nisa 4/57-122-173; et-Tin 95/6; el-Beyyine 98/7; el-Asr 103/3.

⁶⁴ el-Ğafir 40/37; Muhammed 47/14.

⁶⁵ Hûd 11/46.

İyi ve kötü amelin dışında bir başka amel çeşidi de vardır. Buna mübah yani serbest olan amel denmektedir. “وَمِنَ الْجِنَّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ” (Cinlerdeen bazıları onun yanında iş görür.)⁶⁶ ayetinde geçen amel, her ne kadar bir peygamberin, dolayısıyla Allah’ın (c.c.) emriyle yapılsa da, iyi ve kötü diye nitelendirilemez.

Kur’an-ı Kerim’de amel, çoğunlukla imanın hemen akabinde zikredildiği için çoğu İslam âlimi onun imandan bir parça olduğunu, dolayısıyla amel olmadan mümin olunamayacağını ileri sürmektedir.⁶⁷ Kur’an-ı Kerim’e göre iyi olsun kötü olsun, küçük olsun büyük olsun işlenen her amele Allah (c.c.) şahittir ve onları kaydeder.⁶⁸

Mümin olarak iyi amel işleyenlere güzel bir hayat yaşatılacağı, işlediklerinin en güzeliyle ödüllendirilecekleri⁶⁹ ve amellerinden hiçbir şey eksiltilmeyeceği;⁷⁰ ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah’ı (c.c.) ananlar, erkek olsun kadın olsun göklerin ve yerin yaratılışını düşünenlerin amellerinin boşa çıkarılmayacağı,⁷¹ cehaletle işlenen ve sonra ondan tevbe edilen kötü ameller karşısında Allah’ın (c.c.) çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğu hususları Kur’an-ı Kerim’de yer alan amelle ilgili ilkelerdendir.⁷² Ayrıca Kur’an-ı Kerim’e göre kötü amele karşılık misliyle azap, iyi amele karşılık ise haddi hesabı olmayan mükâfat vardır.⁷³ İyi amel işleyen kendi lehine işler, kötü amel işleyen de kendi aleyhine işler.⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de kötü amelle ilgili sık sık zikredilen iki husus bulunmaktadır. Bunlar “tezyin” ve “ihbat”tır. Tezyin, zinetten gelen bir kavram olup güzel gösterme,⁷⁵

⁶⁶ Sebe’ 34/12.

⁶⁷ Meri b. Yusuf b. Ebibekr b. Ahmed el-Kermi el-Makdisi el-Hanbelî, **el-Kelimatü’l-beyyinat**, 1. bs., Abdulhakim el-Enis (thk.), el-Mektebetü’l-İslâmî li İhyai’türas, yy. 2004, 55.

⁶⁸ Bkz, Yunus 10/61.

⁶⁹ Bkz, en-Nahl 16/97.

⁷⁰ Bkz, et-Tur 52/21.

⁷¹ Bkz, Alu İmran 3/191–195.

⁷² Bkz, el-En’am 6/74.

⁷³ Bkz, el-Ğafir 40/40.

⁷⁴ Bkz, Fussilet 41/46; el-Casiye 45/15.

⁷⁵ Ebu Zehre Muhammed b. Ahmed b. Mustafa, **Zehretü’t-Tefasir**, bny, Daru’l-Fikri’l-Arabî, yy. tsz. VI, 3154; Ebu Tayyib Muhammed Sıdk Han el-Kinnevcî, **Fathu’l-Beyan fi Makasidi’l-Kur’an**, bny, el-Mektebetü’l-Asriyyeti li’t-Tibaati ve’n-Neşri, Beyrut 1992, V, 191.

kötü amelde bulunanları, işledikleri amelleri onlara süsleme vasıtasıyla cezalandırma;⁷⁶ kötü amelleri sevdirmeye,⁷⁷ kötü ameller içerisinde şehvet ve arzu sokmakla onları sahibine güzel gösterme demektir.⁷⁸ Tezyin Allah'tan (c.c.) olabileceği gibi Şeytandan da olabilmektedir. “*Ahirete inanmayanların yaptıkları işleri kendilerine güzel göstermişizdir; bu yüzden körü körüne bocalarlar*”⁷⁹ ayetinde Allah'ın (c.c.) tezyini söz konusudur. “*Allah'a and olsun ki, senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. Şeytan yaptıklarını onlara hep güzel gösterdi. Bugün de dostları odur. Onlara can yakıcı azap vardır*”⁸⁰ ayetinde ise şeytanın tezyininden bahsedilmektedir.

İhbat ise inkârcıların, yemek yedirme, yumuşak sözlülük, sıla-i rahim, yetimlere iyilik etme gibi iyiliklerinin sevaplarını iptal etmektir.⁸¹ Çünkü bunların imandan başka temelleri yoktur ve bunları yapanlar, iman etmediklerinden dolayı amelleri boşa çıkar.⁸² Allah (c.c.) kendisini inkâr edenlerin yaptıkları iyiliklerinin akıbetini bizlere şöyle haber vermektedir: “*İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.*”⁸³ Tıpkı ihbat gibi “ıdlal” de eser bırakmadan, fayda sağlamadan iyi amellerin sevabını zayi etmek anlamındadır.⁸⁴ Bu, küfürde ısrar edip Allah (c.c.) yolundan alıkoyanların amelleri için söz konusu olmaktadır.⁸⁵

⁷⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an**, 2. bs., Ahmed Berduni ve İbrahim İtfeyyeş (thk.), Daru'l-Kütübi'l- Mısriyye, Kahire 1964, XIII, 155.

⁷⁷ Ebu Muhammed Mekki b. Ebi Talib, **el-Hidayetü ila Bülüğ'i'n-Nihayeti**, 1. bs., Şahid el-Buşeyhi (thk.), Mecmuatu Buhusi'l-Kitabi ve's-Sünneti, yy. 2008.VIII, 5368.

⁷⁸ Şihabuddin Mahmud el-Alusi, **Ruhu'l-Meânî**, 1. bs., Ali Abdulbari Atiye (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, XIV, 408.

⁷⁹ en-Neml 27/4.

⁸⁰ en-Nahl 16/63.

⁸¹ Muhammed Abdullatif el-Hatib, **Evdahu't-Tefasir**, 6. bs., el-Matbatü'l-Mısriyyetü ve Mektebetüha, yy. 1964, 622.

⁸² el-Mattüridi, **Te'vilat**, II, 341.

⁸³ el-Kehf 18/105.

⁸⁴ el-Alusi, **Ruhu'l-Meânî**, XIX, 96.

⁸⁵ Bkz. Muhammed 47/1.

a. Değer Açısından Amel

1. Salih Amel

Salih amel, Kur'an-ı Kerim'in üzerinde çokça durup teşvik ettiği, işleyenlerini övdüğü ve Cennetle müjdelediği⁸⁶ amel türüdür. Salih amel tabirinde yer alan “salih” niteliği salaha-yaslahu (يُصْلِحُ-صَلِح) nun ism-i failidir, çoğulu da salihat (صَالِحَات) tır. Salihat niteliği aynı zamanda bağımsız olarak da salih amelleri ifade etmektedir. Cem'i müennesi salim sigasında kullanılması ise “mevsufuna mutabık olabilmesi” sebebiyledir. Zira salihat ya sarahaten veya takdiren, kelime olarak dişil ve çoğul olan ameller anlamındaki “اعمال” e sıfattır. Salih vasfı, bozgunculuğun zıddıdır.⁸⁷ Salih amel ise, işleyenini din ve dünyasında bozgunculuğun karışmadığı bir erdemlikle islah eden amel⁸⁸ ve mükellefin sırf Allah (c.c.) için gerçekleştirdiği her amel demektir.⁸⁹ Dolayısıyla doğru, güzel, erdemli davranışları ifade etmektedir. “es-Selefü's-salih” (önceki erdemliler) sözünde yer alan “salih” de bu anlamdadır.

Kur'an-ı Kerim'de bu erdemli davranışa her fırsatta temas edilmekte ve dünyevî-uhrevî⁹⁰ saadetin ancak bununla sağlanacağı bildirilmektedir. Başta iman olmak üzere dini farizalar, nebevî sünnetler, fert ve topluma yararlı olabilecek her düşünce ve davranış bu kavramın çatısı altında toplanır. Salih amel ifadesi, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde geçen “وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ” (*salih amel işleyenler.*)⁹¹ cümlesinden ilham alınarak kavramlaştırılmıştır. Bu ifade bütün iyi amelleri kapsar bir nitelikte olmakla beraber “*İnanıp salih amel işleyenlerin, namaz kılıp, zekât verenlerin Rab'leri katında ecirleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*”⁹² ayet-i kerimesinde olduğu gibi bazen içerdiği bir amel ondan sonra bilhassa ibraz edilir. Bu da

⁸⁶ Bkz. el-Bakara 2/25, 82; en-Nisa 4/57, 125.

⁸⁷ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, II, 516.

⁸⁸ Muhammed et-Tahir b. Aşur, **et-Tahrir ve'Tenvir**, bny, Daru Sahnun li'Neşri ve'Tevzi, Tunus 1997, XXIV, 288.

⁸⁹ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, 2. bs., Daru'l-Fikri'l-Muasır, Dımaşk, 1997, XX, 195; er-Razi,

Mefatihü'l-Gayb, XXV, 31.

⁹⁰ Bkz. en-Nahl 16/97.

⁹¹ el-Bakara 2/277; Yunus 10/9; el-Kehf 18/30-107; Hud 11/23; Meryem 19/96; Lokman 31/8; Fussilet 41/8; el-

Beyyine 98/7.

⁹² el-Bakara 2/277.

o amelin çok ehemmiyetli olduğuna işaret etmektedir. Salih amellere örnek olarak şunlar sayılabilir: namaz, oruc, hac, zekât; nafile namazlar, sadaka-i cariye, güler yüzlülük vs.

2. Seyyi' (Kötü) Amel

Seyyi' amel salih amelin zıddı olup Kur'an-ı Kerim'de hep yerilmekte, insanlar ondan sakındırılmakta ve başta ahirette Cehennem olmak üzere işleyenlerine çeşitli cezalar öngörülmektedir. Zira kötü olmak ve kötü amel işlemek hem yaradana hem yaradılana hem de kişinin kendisine zulmetmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu ifadede yer alan seyyi' (سَيِّئٌ) kelimesi “سَاءَ يَسُوءُ” nun mübalâğa vezninden ism-i failidir. Aslı fa'îl (فَعِيلٌ) formundaki seyiun (سَيِّئٌ) dur. Sonra bir takım sarfi işlemler sonucu “seyyiun” halini almıştır. Dişili seyyietun (سَيِّئَةٌ), çoğulu da seyyiat (سَيِّئَاتٌ) tır. Salihat gibi “seyyiat” da tek başına kötü ameller demektir. Çoğul olma şekli konusunda salihat hakkında söylediklerimiz bunun için de geçerlidir.

Kur'an-ı Kerim'de seyyi' amel kavramına, kötü amel işleyenleri niteleyen “وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ”⁹³ “وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ”⁹⁴ tabirleri içerisinde rastlanılmaktadır. Kesb-i seyyi', mekr-i seyyi', ictirah-ı seyyi', bununla yakın anlamda olup Kur'an'ı Kerim'de kullanılmaktadır. “وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ”⁹⁵ (kötülük elde edenler.)⁹⁵ “وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ”⁹⁶ (Kötülük yapmakta düzen kuranlar.)⁹⁶ “وَالَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ”⁹⁷ (kötülüklere batıp-yara alanlar.)⁹⁷ ayet-i kerimleri bunlara birer örnek teşkil etmektedir. Bunlardan ilk ayette geçen “kesb”; istek, talep, kazanmak, elde etmek manasına gelir.⁹⁸ “ما كَسَبَتْ يَدَاهُ” de ise isyan etme ve hata işleme anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹ Aynı şekilde “kesb-i seyyi”,

⁹³ en-Nisa 4/18; Hûd 11/73; el-Ankebut 29/4.

⁹⁴ el-A'raf 7/153; el-Kasas 28/84.

⁹⁵ Yunus 10/27.

⁹⁶ el-Fatır35/10.

⁹⁷ el-Casiye 45/21.

⁹⁸ er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, V, 179.

⁹⁹ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, **En-Nuke ve'l-Uyun**, bny, Seyyid b. Abdilmaksud b.

Abdirrahim (thk.), Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz. V, 313.

Kur'an-ı Kerim'de isyan ve küfür gibi amellerde bulunmayı ifade etmektedir.¹⁰⁰ İkinci ayetteki “mekr”, hile yapmak kandırmak anlamındadır.¹⁰¹ Bunu şirkle tefsir edenler olmakla beraber¹⁰² bazıları: “Bu tabir, müşriklerin peygamber aleyhine kurdukları düzeni ifade eder.” bazıları ise: “Bu, müşriklerin yaptığı bütün ameller anlamındadır.” demiştir.¹⁰³ Üçüncü ayette geçen ictirah ise kök itibarı ile “cerh” ten türemiştir cerh, yara anlamındadır.¹⁰⁴ İctiraha yukarıda verdiğimiz meal bu kök mana mülâhaza edilerek verilmiştir. İctirah, işleme ve kazanma anlamında olup¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de, “amelde bulunma” şeklinde tefsir edilmiştir.¹⁰⁶ Ne yazık ki, günahkâr kişi yaptığı olumsuz amellerle kendisini ahirete dönük feci bir şekilde yaralamıştır.

Kötü ameller, kebair ve sağair olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kebair büyük anlamındaki “kebir”in çoğuludur katl, zina, masum kişilere zina iftirasında bulunmak gibi günahları kapsamaktadır. Sağair ise “kebir”in zıddı olan “sağir”in çoğuludur ve kebairin dışında kalan günahlar için kullanılır.

3. Mübah Amel

Sali ve seyyi' amelin dışında kalan ameller mübah sayılır. Mübah, ibahetten gelmektedir. İbahat yasaklamanın zıddına bir şeyi yapıp yapmama konusunda serbest bırakmak ve helâl kılmaktır.¹⁰⁷ Buna göre ism-i mef'ul olan mübah, her iki tarafı eşit

¹⁰⁰ Ebu Cafer Muammer b. Cerir et-Taberi, **Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an**, 1. bs., Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Müessesetü'r-Risale, yy. 2000, XV, 73.

¹⁰¹ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, XIV, 147.

¹⁰² Abdullah b. Abbas, **Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbni Abbas**, Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Lübnan tsz. s. 365.

¹⁰³ el-Matüridi, **Te'vilat**, VI, 510.

¹⁰⁴ er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, “ceraha”, 451.

¹⁰⁵ er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, “ceraha”, 451.

¹⁰⁶ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşi ed-Dimaşki, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, 2. bs., Samî Muhammed Selâmet (thk.), Darun Tayyibetün li'n-Neşri ve't-Tevzi', yy. 1999, VII, 267.

¹⁰⁷ er-Razi, **Muhtaru'Sihah**, 41.

olan,¹⁰⁸ yapılması serbest olup yapana sevap, yapmayana da ikab gerektirmeyen amellerdir.¹⁰⁹ Hariçten, sevap ve haram niteliği kazandıracak eylemsel veya düşünsel bir amelin eşlik etmediği takdirde yürümek, yemek, içmek ve diğer günlük ihtiyaçlar mübah sayılır; fakat örneğin yürürken Cenab-ı Allah'ın (c.c.) şu ayet-i kerimesi: *“Rahman'ın kulları yeryüzünde mütevazı yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel ve yumuşak söz söylerler.”*¹¹⁰ hatırlanıp tatbik edilse o zaman bu mubahlık erdemlik vasfını kazanır ve üzerine ecir terettüp eder. Şayet o esnada şu ayet-i kerimenin: *“Ayıp arayan, kovucu ve söz getirip götüren.”*¹¹¹ çizdiği senaryonun oyuncusu olursa o zaman Allah (c.c.) indinde isyan sayılabilecek bir günah işlenmiş sayılır. Keza içme fiili gerçekleştirilirken işin içine şarap gibi somut bir haram karışırsa o mubahlık harama dönüşür.

b. Kaynak Açısından Amel

Arapça, mecaz ve istiarenin yoğun olarak kullanıldığı bir yapıya sahiptir. Canlı varlıklara özgü durum ve nitelikler cansız varlıklara; somuta özgü olanlar soyut olanlar için kullanılır. Dikkat edilirse yukarıda amele verdiğimiz tanımlarda ağır basan, amelin daha çok somut eylemler için kullanılmasıydı. Bu, doğru olmakla beraber istiare yoluyla akıl ve kalpte oluşan düşünce ve duygulara da amel denilebilir. Öyleyse ameli, değer açısından tasnife ek, bir de kaynaklandığı yer açısından da bir tasnife tabi tutmak mümkündür: kalbi amel, kavli (sözel) amel, fiili amel, basarî (görsel) amel, sem'i (işitsel) amel, imsaki (alıkoyma) amel.

¹⁰⁸ İbrahim b. Musa b. Muahammed el-Lagmi el-Gırnati eş-Şatibi, **Müvafakat**, bny., Meşhur b. Hasan, Daru İbn-i Affan (thk.), yy. 1997, I, 226.

¹⁰⁹ Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ali el-Fütuhi b. Neccar, **Şerhu'l-Kevakibi'l-Munir**, 2. bs., Muhammed ez-Zuheyli ve Nezih Hammad (thk.), Mektebetu'l-Abikan, Medine 1997, I, 426.

¹¹⁰ el-Furkan 25/63.

¹¹¹ el-Kalem 68/11.

1. Kalbi Amel

Kalpte gerçekleşen iki amel türü bulunmaktadır. Birisi düşünsel diğeri ise duygusal ameldir. Düşünsel olan aklın kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Kur'an-ı Kerim'e göre akli kullanma kalpte gerçekleşen bir olaydır ve kalbin bulunduğu yer de göğüştür.¹¹² Bu, aklın mahallinin beyin olduğunu ileri sürenlerin iddiasıyla gelişmemektedir; zira kalp ile beyin arasında büyük bir irtibat bulunmaktadır.¹¹³ Ayrıca beyin dâhil bütün vucuda kan pompalamakla hükmeden kalptir.

Aklî; kişinin kendisiyle faydalı ve zararlıyı, doğru ve yanlış birbirinden ayırt ettiği bir dahili güçtür¹¹⁴ ve mükellef olmanın dayanağıdır.¹¹⁵ Aklın ameli, Allah'ın (c.c.) yüce varlığının delillerine bakmaktır.¹¹⁶ Kişi; mümin, kâfir, münafık gibi inançla ilgili statüleri ancak akla sahip olduktan sonra kazanabilir. İslâm fıkıh kitaplarına bakıldığında, ne zaman İslâmî bir hüküm ortaya konulursa sorumluluk yüklemesinin ilk şartın akıl olduğu görülecektir. Çünkü akla sahip olmayan bir kişinin düşünce ve davranış açısından hayvanlardan farkı yoktur. Bu yüzden akla sahip olmayan bir kişiyi İslâm dini, hiçbir hüküm ve fariza ile sorumlu tutmamaktadır. Kişilerin amelinin iyi veya kötü diye bir değerlendirmeye tabi tutulması için ilk bulunması gereken akıldır.

Az ilerde değineceğimiz fiili ameller de, her ne kadar akıl eşliğinde ve onun denetiminde gerçekleşiyor olsa da, gözle görünür bir eylem gerçekleştirilmeden de aklın kendisine göre ameli vardır. Kur'an-ı Kerim, her fırsatta insanları akıllarını kullanmaya,¹¹⁷ tefekkür¹¹⁸ ve tedebbür¹¹⁹ etmeye davet etmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'de iç ve dış âlemde yaratılan düzen ve intizamın ibret vericiliği ancak aklını

¹¹² Bkz. el-Hacc 22/46.

¹¹³ Cabir b. Musa b. Abdulkadir b. Cabir b. Ebibekir el-Cezairi, **Eyseru't-Tefasir li Kelami'l-Aliyyi'l-Kebir**, 5. bs., Mektebetu'l-Ulumi ve'l-Hikemi, Medine 2003, III, 483.

¹¹⁴ el-Cezairi, **Eyseru't-Tefasir**, I, 50.

¹¹⁵ Abdulkerim el-Hatib, **et-Tefsiru'l-Kur'an'i li'l-Kur'an'i**, bny., Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire tsz. XI, 762; Muhammed Senaullah el-Mazhari, **et-Tefsiru'l-Mazhari**, bny, Gulam Nebi Tunusi (thk.), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 2004, XXI, 44; ez-Zuheyli, **et-Tefsiru'l-Munir**, XIX, 23.

¹¹⁶ eş-Şa'ravi, **Tefsiru'ş-Şa'ravi**, V, 2630.

¹¹⁷ Bkz. Yasin 36/68.

¹¹⁸ Bkz. en-Nahl 16/44; el-Haşr 59/21.

¹¹⁹ Bkz. en-Nisa 4/82; Muhammed 47/24.

kullanan, tefekkür ve tedebbür edenler için ayet yani onların iman etmelerine sebep olabilecek ipucu olabileceği haber verilmektedir. Zira “bütün bunların yaratılması ve yaratılmaması, neden, niçin ve ne hikmetle yaratıldığı, tefekkür etmeyen için ayımdır.¹²⁰ “Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın (c.c.) gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.”¹²¹ ayet-i kerimesi hakkında Hz. Peygamber, “Bunu duyup düşünmeden atanlara yazıklar olsun!” dediği rivayet edilmiştir.¹²² Bütün bu söylediklerimizden sonra, akli tevhit amaçlı kullanmanın, iç ve dıştaki¹²³ ayetleri tefekkür etmenin aklın ameli olduğu apaçık hale gelmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir hadis-i şeriflerinde tefekkürün salih bir amele tekabül ettiğini şöyle dile getirmiştir: “Bir saat tefekkür gece kıyamına denktir.”¹²⁴ İmanın da akıl ile gerçekleştiği bir gerçektir dolayısıyla onu da aklî amel kapsamına alabiliriz.

Duygusal amel ise kalpte, bazen insan iradesi ile bazen irade olmaksızın kendiliğinden oluşan şefkat, merhamet, acıma; kibir, buğz, haset gibi amellerdir. Bunlar akılla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Çünkü bu duyguları kontrol etmek akl-ı selime sahip kişiler için çok kolay olmaktadır. Öte yandan aklını yeterince kullanmayan, duygularının esiri olan kişinin kötü duygulardan kendisini sıyırması çok zordur.

Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de “Akabe” denilen zorlu engeli aşmanın bir yolu da insanların iman edip birbirine, kalbin duygusal bir ameli olan merhameti tavsiye etmesinden geçtiğini ve bunu yerine getirenlerin yemin ehli olduklarını şöyle bildirmektedir: “Bilir misin, yokuş (Akabe) nedir? (onu aşmak) Bir kul azat etmek. Yahut yakınlığı olan bir yetimi açlık ve kıtlık gününde doyurmak. Yahut yerlere döşenmiş bir yoksulu. Sonra da inananlardan ve birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden

¹²⁰ el-Matürîdi, **Te'vilat**, I, 613.

¹²¹ el-Bakara 2/164.

¹²² Ahmed Mustafa el-Merağî, **Tefsiru'l-Merağî**, bny, Şirket-u Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî ve Evladihi, Mısır tsz. II, 37.

¹²³ Bkz. Fussilet 41/53.

¹²⁴ Beyhaki, “İman”, 1.

*ve merhameti tavsiye edenlerden olmak (la başarılı). Onlardır işte sağ taraf ehli.”*¹²⁵
“Sabrı ve acımayı (merhamet) tavsiye edenlerden olmaktan maksat salih amel işleyen ve eziyetler karşısında sabrı ve merhameti tavsiye eden müminlerden olmaktadır.”¹²⁶
Merhamet ve acıma konusunda Peygamberimizden (s.a.v.) şu hadisler rivayet edilmiştir: “Merhamet edenlere Rahman da merhamet eder. Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsinler”¹²⁷ “İnsanlara merhamet etmeyene Allah (c.c.) da merhamet etmez.”¹²⁸

*“Müminler arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara, dünya ve ahirette can yakıcı azap vardır. Allah (c.c.) bilir, siz ise bilmezsiniz.”*¹²⁹ Görüldüğü üzere Allah (c.c.) bu ayette müminler arasında hayâsızlığı, bırakın yaymayı onun yayılmasını arzu etmeyi bile büyük bir günah saymakta ve üzerine dünya ve ahirette can yakıcı azap takdir etmektedir. Burada konumuzla alâkalı olarak dikkat edilmesi gereken şöyle bir husus vardır: Allah (c.c.), müminler arasında hayâsızlığı yaymaktan bahsetmemekte; belki böyle bir şeyin gerçekleşmesini arzu edenlerden, ayetteki orijinal tabiriyle (يحبون) böyle bir şeyin oluşumunu sevenlerden bahsetmekte ve onları bunu yapmış gibi kabul edip onlara azap vaad etmektedir. Marhamet dilemek gibi hayır ve şerri sevmek ve dilemek de kalbi amel olup tıpkı fiili ameller gibi kıyamet gününde hesaba tabi tutulur.

2. Fiili Amel

Fiili amelden kasıt namaz, hac, kital, hak dini özgürce yaşamak için hicret etme, Allah'ın (c.c.) mescitlerini imar etme, çoluk çocuğunun nafakasını temin gayesiyle meşru' bir şekilde çalışma gibi beden ile yapılan amellerdir. Bunlardan namazın hem dünyevî hem de uhrevî birçok faydası bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyrulmaktadır: “*Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz*

¹²⁵ el-Beled 90/12–18.

¹²⁶ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, VIII, 409.

¹²⁷ Ebu Davut, “Edeb”, 60; Tirmizi, “Bir ve Sıla”, 16.

¹²⁸ Buhari, “Tevhit”, 2; Beyhaki, “Siyer”, 33.

¹²⁹ en-Nur 24/19.

hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyar; Allah'ı (c.c.) anmak en büyük şeydir! Allah (c.c.) Yaptıklarınızı bilir."¹³⁰ Allah'a (c.c.) ve Rasül'üne (s.a.v.) karşı işlenen bütün isyan ve saygısızlıkları; yeryüzündeki bütün bireysel, toplumsal ve çevresel aykırılıkları barındıran bu iki kötü nitelikten (hayâsızlık, fenalık) insanı arındıran namazın, hem dünyada ve hem de ahirette ebedi saadet bahşettiği şeksiz ve şüphesizdir.

Hac farızında ise bizim bilemediğimiz nice hikmetlere ek olarak dünyanın muhtelif muhitlerinde ikamet eden mü'minlerin yılda bir defa bir araya gelip birbirlerini görmeleri, birbirlerinin dertleriyle ilgilenmeleri, aralarındaki iman kardeşliği bağına sağlamlaştırılmaları amaçlanmıştır. Allah (c.c.), haccedenlerde normal hayattakinden farklı bir kılık kıyafet düzeni uygulayıp onlara uhrevî bir mahşer senaryosu oynatmakla müminlerin ahirete olan inancını pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Haccın uyulması gereken İlkeler ayette şöyle açıklanmaktadır: "*Hac bilinen aylardadır. O aylarda hacca giren kimse bilmelidir ki, hacda kadına yaklaşmak, sövüşmek, dövüşmek yoktur. Ne iyilik yaparsanız Allah (c.c.) onu bilir. Kendinize azık edinin, şüphe yok ki azığın en iyisi Allah (c.c.) korkusudur. Ey akıl sahipleri! Benden korkun.*"¹³¹

Cihad kastıyla yapılan bir savaş, kâfirlere gözdağı vermekte ve onlara karşı din, can, namus, mal ve vatani korumaya vesile olmaktadır. Hicret de mezkûr gaye için yapıldığı takdirde günahların bağışlanması ve bol rızık ile ödüllendirilir. Dünyevî bir çıkar ve amaç olmaksızın sırf Allah (c.c.) rızası için, O'na huzur içerisinde ibadet etmek ve dinini yaymak gayesiyle ailesini, malını, mülkünü terk edip nefsinin bunca zorlu ve meşakkatli bir yolun yolcusu yapmanın elbette ahirette büyük bir karşılığı olacaktır. Allah (c.c.), kendi rızası için cihat ve hicret edenler hakkında şu mesajı vermektedir: "*İnanıp hicret eden, Allah (c.c.) yolunda savaşanlar ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfired ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.*"¹³²

İnsanlar bakmakla yükümlü olduğu kişilerin nafakasını temin maksadıyla çalışıp didinmeselerdi bunların hırsızlık, gasp ve kapkaççılık gibi kötü yollara düşmesi belki de

¹³⁰ el-Ankebut 29/45.

¹³¹ el-Bakara 2/197.

¹³² el-Enfal 8/74.

açlıktan ölmesi kaçınılmaz olacaktı. Bunun için Allah (c.c.) nafaka için çalışmayı farz kılmakta ve bu amaçla atılan her adımı sevap olarak amel defterine işleyeceğini şöyle bildirmektedir: “Allah (c.c.) yaptıklarının karşılığını en güzel şekilde kendilerine vermek üzere, az veya çok sarfettikleri (nafaka) her şey, yürüdükleri her yol, onlar için yazılır.”¹³³

Dince her yerleşim yerinde bulunması gereken camiler mü'minlerin Allah'la (c.c) ve birbirleriyle buluşma mekânı olup Allah'la (c.c) kul, kul ile kul arasında bulunması gereken bağın kopmasını engellemektedir. Böyle olunca tâbii olarak bedeni böyle mukaddes mekânların imarında harcamak çok faziletli bir amel olsa gerek. “Allah'ın (c.c.) mescitlerini sadece, Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve ancak Allah'tan (c.c.) korkan kimseler onarır. İşte onlar doğru yolda bulunanlardan olabilirler.”¹³⁴

3. Kavli (Sözel) Amel

Kavl, kâle-yakûlu (يقول-قال) nun mastarıdır. Müteaddi olduğu harfe göre birçok manaya gelmektedir; fakat burada kavlden maksat, kasıtlı olarak ağızdan dil vasıtasıyla çıkan anlamlı seslerdir. Namazda veya onun dışında Kur'an-ı Kerim okumak, insanlarla yumuşak ve onları incitmeyen bir dil ile konuşmak, hadis-i şeriflerde varit olan zikirleri dile getirmek birer kavli ve salih amellerdir. Öte yandan küfür ve irtidadı gerektiren sözler sarf etmek, gıybet etmek, yalan söylemek insanlar arasına fitne ve fesadın vuku' bulmasına sebep olacak konuşmalar yapmak kavli birer kötü ameldirler. Ayrıca Allah'ı (c.c.) tesbih etmek (سبحان الله),¹³⁵ O'na; verdiği nimetlere karşılık hamdetmek (الْحَمْدُ)¹³⁶ şükretmek (الشكر لله), geliş ve dönüşün O'ndan ve O'na olacağını dile getirmek (إِنَّا)

¹³³ et-Tevbe 9/121.

¹³⁴ et-Tevbe 9/18.

¹³⁵ el-Mü'minun 23/91.

¹³⁶ el-Fatiha 1/1.

(لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)¹³⁸ darlıkta O'ndan güç ve çıkış yolu dilemek (لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)¹³⁷ için söylenen her söz kavli birer amel olarak değerlendirilir.

Allah (c.c.), mü'minlere şu ayette Kuran'ı-Kerim'in okumalarını emrederek bunu ibadet saymaktadır: “*Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun.*”¹³⁹ Hz. Peygamber'imiz (s.a.v.) de bir hadis-i şeriflerinde “kim, her namaz akabinde otuz üçer defa tepsih, tahmid ve tekbir getirdikten sonra “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ؛ وَلَهُ الْحَمْدُ”¹⁴⁰ dese, denizköpüğü kadar olsa bile bütün hataları affolunur” buyurmuştur.¹⁴¹ Böylece İslâm dininde kavli zikirlere verilen önem daha iyi anlaşılmaktadır.

4. Basarî (Görsel) Amel

Basar, göz ve görme duyusu demektir.¹⁴² Basarî ise görme yeteneği ile ilgili olandır. Burada basarî amelden kastımız, Allah'ın (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği doğrultuda gözü kullanmaktır. Allah (c.c.), birçok ayette insanlara içte ve dışta mükemmel bir şekilde yaratılmış harikaları hidayet yolunu bulmaları için seyretmelerini tavsiye etmektedir.¹⁴³ Dini bir değer kazanması için gözle seyretmenin ibadet ve ibret amaçlı olması gerekmektedir. Şu ayetlerden anlaşıldığına göre: “*Allah'ın (c.c.) rahmetinin belirtilerine bir bak, yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor? Şüphesiz ölüleri O diriltir. O her şeye Kadir'dir.*”¹⁴⁴ “*Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir*

¹³⁷ el-Bakara 2/156.

¹³⁸ Müslim, “zikir”, 10.

¹³⁹ el-Müzzemmil 73/20.

¹⁴⁰ “*Allah'tan (c.c.) başka ilâh yoktur, O tektir, ortağı yoktur, mülk ve övgü ona mahsustur ve O, her şeye gücü yetendir.*”

¹⁴¹ Müslim, “Mesacid, 26.

¹⁴² ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, X, 197.

¹⁴³ Bkz. er-Rum 30/50; Fussilet 41/53.

¹⁴⁴ er-Rum 30/50.

*bakmazlar mı?”*¹⁴⁵ dünyada işlenen iyi ve kötü amellerin karşılığının verilmesi için kurulacak ilahi mahkemeye geçişin bir merhalesi olan “öldürmenin ardından diriltilme”ye iman, yer yüzünde mevsimsel değişiklikleri izlemek sayesinde de olabilmektedir. Ayrıca Yüce Allah’ın (c.c.) yaratıcılığına hüccet teşkil eden canlıların harika bir şekilde var edilmelerine; gök, dağ ve yerin muntazam bir şekilde dizilmelerini müşahede etmek de mümin olmaya vesile olmaktadır.

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) hadis-i şeriflerine bakıldığında, bakmanın iyisine de kötüsüne de rastlamak mümkündür; zira O bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Gözünüze döşen ibadet payını verin!” gözün ibadet payı nedir ya Rasülallah! diye sorulunca O şu cevabı verir: “mushafa bakmak, onda tefekkür etmek ve acaiplerinden ibret almaktır.”¹⁴⁶ Yine Peygamber (s.a.v.) değişik hadislerinde, Beytullah’a, babaya, Allah (c.c.) için sevilen kardeşe bakmanın ibadet olduğunu,¹⁴⁷ bir diğer hadiste ise her iki gözün zinasının kötü nazar olduğunu buyurmuştur.¹⁴⁸

5. Sem’i (İşitsel) Amel

Sem’ semea-yesmeu (يسمع-سمع) nun mastarı olup mutlak olarak bir şeyi duymak anlamına gelir; fakat burada bizi ilgilendiren semea (سمع) nın iftial (افتعال) veznindeki türevi olan istima’ (استماع) dır. İstima’ kulak verme, kasıtlı olarak dinleme anlamındadır.¹⁴⁹ Yani istima, sem’in kasıtlı ve organize edilmiş halidir.

Elbette ki Allah’ın (c.c.) tevhidine davet eden, kötülüklerden uzaklaşmamızı, her zaman adalet, barış, huzur, hayır ve hasenat dolu bir hayat sürdürmemizi tavsiye eden mesajları dinlemek salih amel; Allah’a (c.c.) isyan, fitne ve fesat içeren mesajları dinlemek de kötü ameldir. “*Kuran okunduğu zaman ona kulak verin, dinleyin ki merhamet olunanız*”¹⁵⁰ ayeti “Allah’ın (c.c.) rahmetine kavuşmaları ümidiyle

¹⁴⁵ el-Ğaşiye 88/17–20.

¹⁴⁶ Beyhaki, “Havf”, 1.

¹⁴⁷ Beyhaki, “Birrulvalideyn”, 32.

¹⁴⁸ Ebu Davud, “Nikâh” 44; Buhari “İsti’zan”, 12.

¹⁴⁹ ez-Zebidi, **Tacu’l-Arus**, II, 235,

¹⁵⁰ el-A’raf 7/204.

mü'minlere Kur'an-ı Kerim'i dinlemeleri, o'ndan ibret almaları ve o'nu tedebbür etmeleri için bir emirdir.”¹⁵¹ “Kur'an-ı Kerim'i dinleme bizzat tilâvet için değil; belki ona yerleştirilen emir ve nehyi, vaad ve vaidi vb. anlamak, kabul ve ifa etmek için gereklidir. Diğer zikirler ise bizatihi ibadet oldukları için onları dinlemek gerekmez, Kur'an-ı Kerim için gerekir. Şu bir gerçektir ki Kur'an-ı Kerim Allah'ın (c.c.) kelamı ve kitabıdır. Bir insan, kardeşine bir kitap gönderir de ona gönderilenin o kitaba bakmayıp dinlememesi kabalık ve onu küçümsemektir. Allah'ın (c.c.) kitabını dinlememek ise en büyük kabalık ve küçümsemedir.”¹⁵²

Bir başka ayette de Allah (c.c.), ibret verici bir mesel zikretmeden önce muhatapların, “kulak verin!” diyerek, dikkatlerini çekmekte ve onları tilavet olunacak meseli bir an önce duymak için sabırsız hale getirmektedir: “*Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Sizlerin Allah'ı (c.c.) bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar; isteyen de, istenen de acizdir.*”¹⁵³ Bu da ihtida için iyi bir dinleyici niteliğine sahip olmanın önemini göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), avretlerin zinası olduğu gibi kulakların da zinasının olduğunu, bunun da olumsuz dinleme olduğunu şöyle buyurur: “Her iki kulağın zinası dinlemektir.”¹⁵⁴ Burada dinlemekten maksat gayr-i meşru' ve şehvî sözlere kulak vermek olmalıdır; zira bu hadiste dinleme “الاستماع” ile tabir edilmiştir. Bu kelimenin başındaki elif-lam (ل), onun makama uygun bir anlamda olmasını sağlamaktadır. Kadın şarkıcının (müğanniye) parasının, alım-satımının ve dinlenilmesinin haram olduğu hadislerde yer alan başka bir gerçektir.¹⁵⁵ Bu yasaklamadan kasıt, kulak vasıtası ile hak yoldan sapmanın yolunu kapatmaktır.

¹⁵¹ el-Mekki, **el-Hidaye**, IV, 2701.

¹⁵² el-Matüridi, **Te'vilat**, V, 126.

¹⁵³ el-Hacc 22/73.

¹⁵⁴ Ebu Davud, “Nikâh”, 44.

¹⁵⁵ Tirmizi, “Büyu”, 151.

6. İmsakî (Alıkoyma) Amel

İmsak emseke-yümsiku (يمسك-أمسك) nun mastarıdır. Müteaddi olduğu harfe göre kendini tutma, alıkoyma, konuşmaktan sükût etme, engelleme, tutunmak, sığınmak anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁶ Terim olarak ise "ikinci fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden kendisini alıkoymak"¹⁵⁷ demektir. Fakat bizi ilgilendiren "أمسك نفسه عن شيء" deki imsaktır. Yani ister hayır ister şer olsun kişinin kendisini herhangi bir şey yapmaktan alıkoyması anlamında kullanılan imsaktır. Bu amel türüne Kur'an-ı Kerim'de "فَلْيَصُومُوا"¹⁵⁸ "وَأَنْ تَصُومُوا"¹⁵⁹ tabirlerinin içerisinde rastlanmaktadır. Zira bunlar nefsi; yeme, içme, konuşma vb. den alıkoymak anlamına gelmektedir.¹⁶⁰

Oruçtaki imsak gün içinde oruçluya söz konusu olan bir görünüm sergilemektedir. Fakat biz burada kişinin ister oruçlu olsun ister olmasın; yapması takdirde sevap veya günah kazanacağı bir amel karşısında tepkisiz kalmak, sükûti bir pozisyon almaktır. Örneğin "Cimri odur ki yanında anıldığım takdirde bana salâvat¹⁶¹ getirmez"¹⁶² hadisi, ifa edilmesi gereken çok kolay bir sünnet karşısında bile tepkisiz kalınmaması gerektiğini bildirilmektedir. İmsaki amelin en tipik örneğine oruç ibadetinde rastlanır; zira oruçlu, Allah (c.c.) rızası için gün boyu kendini yeme ve içmeden, cinsel ilişkiden, gıybetten, fitne ve fesattan imsak (alıkoymak) etmektedir. Kısacası durup dururken, oturduğu yerde salih amelde bulunmaktadır. Aynen bunun gibi adam öldürme, zina, kumar gibi kötü alışkanlıklara karşı kendi nefsinin koruma, bunları işlemek için hareket geliştirmeyip bunlardan imsak programına tâbii olmak salih amel sayılmaktadır.

"Bilinmesi gerekir ki, her mükellef dilini maslahat içermeyen konuşmalardan koruması lazımdır. Konuşup konuşmamanın maslahat açısından eşit olduğu durumlarda

¹⁵⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, X, 487 vd.

¹⁵⁷ Mehmet Şener, "İmsak" **DİA.**, XXII, 238.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/185.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/184.

¹⁶⁰ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XII, 351.

¹⁶¹ اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد

¹⁶² Nesai, "Amelülyevm velleyl", 25.

da sünnet olan imsaktır (susmak); çünkü mubah konuşma çoğu zaman haram ve mekruha sürüklenir.”¹⁶³

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'imiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun.”¹⁶⁴

Öte yanda Allah (c.c.) ve Rasül'ünün (s.a.v.) bunca emirlerine rağmen İslâmi hüküm ve farizalar karşısında tutum geliştirmeyip bunlara tepkisiz kalmak ve onların gereğini yerine getirmemek en büyük nankörlüktür.

c. Amelle İrtibatlı Kavramlar

Amel ile irtibatlı olan birçok kavram vardır. Biz burada niyetle beraber önemli gördüğümüz sevab-günah, va'd-void ve tevbeyi de ayrı ayrı başlıklar altında açıklamaya çalışacağız.

1. Niyet

Niyet, neva-yenvi (**ينوى-نوى**) fiilinin mastarı olup bir parçası olmamakla beraber kalbin amele yönelmesi demektir.¹⁶⁵ Bilime göre evrende mevcut her şeyde; şeklini, ölçüsünü, rengini, hareketini ve o madde için gereken her şeyi içeren bir çekirdek mevcuttur. İşte niyet gibi mezkûr fiilerin mastarı olan ve niyetle aynı kök ve anlamda olan “nevat” ın bir diğer anlamı da bu çekirdektir. Aynı nevat gibi niyet te manevî birer madde hükmünde olan ibadet ve iyi-kötü davranışların çekirdeği hükmündedir; Örneğin öğle namazını kılan bir kişi; kimin için kıldığını, hangi namaz olduğunu, farz mı, sünnet mi, eda mı, kaza mı olduğunu, kaç rekaat kılacağını belli bir niyet programına göre

¹⁶³ Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Meri en-Nevevi, **Riyazu's-Salihin**, 3. bs., Daru'l-Fikr, Beyrut 2003, 413.

¹⁶⁴ Buhari “Edeb”, 84; Müslim, “İman” 19; Ebu Davut, “Edeb”, 133.

¹⁶⁵ el-İsfahani, **Müfredat**, 510.

yapar. Niyetin bu kadar ehemmiyetinden dolayı Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şu evrensel hadis-i şerif varid olmuştur: “Ameller ancak ve ancak niyetlerle değer kazanır.”¹⁶⁶

Ku'an'ı-Kerim'de niyete şöyle işaret edilmektedir: “*Biz sana kitabı gerçekte indirdik. Öyle ise dini Allah (c.c.) için halis kılarak O'na kulluk et.*”¹⁶⁷ “Bu ayette ibadetlerde ihlâs ve niyetin vücubiyetine dair işaret vardır. Doğru bir niyet olmaksızın ibadetler söz konusu olamaz. Kontrol edilemeyen düşüncelerin niyete karışması ona zarar vermez.”¹⁶⁸ “Kişi doğru niyetle hayırdan başkasına rastlamaz, şerre yönelse bile Allah (c.c.) onu ondan çevirir.”¹⁶⁹ “Mubah olan şeyler doğru ve salih niyet eşliğinde ibadete dönüşür.”¹⁷⁰ “Sadık niyet amellerin aslıdır, dürüstçe bir taati yerine getirmeye niyet edilse sonra o taat yapılamasa da yapılmış gibi sevap alınır.”¹⁷¹

Niyetin önemine dair Hz. Peygamber'imizden (s.a.v.) rivayet edilen başka bir hadis-i şerif de şöyledir: “Kişinin niyeti amelinden daha hayırlıdır.”¹⁷² “Zira niyet tek başına üzerine sevab terettüp eden bir ibadet olabilmektedir; ama ameller öyle değildir; çünkü onlar ancak niyetle beraber olduklarında ibadet olabilmektedir.”¹⁷³

Niyetin amelden niçin daha hayırlı olduğu hakkında şu deliller getirilmektedir: Birincisi, niyet gizlidir amel ise alenîdir. Gizli itaat ise alenî itaatten da hayırlıdır. İkincisi, niyet amelin sonuna kadar devam eder amel ise devam etmez, devamlı olan kesintiye uğrayandan daha hayırlıdır. Niyetin amelden daha hayırlı olmasından maksat bizzat amelin kendisinden daha hayırlı olması değil, belki amel sonucu kazanılan hayırdan daha hayırlı olmasıdır.¹⁷⁴

¹⁶⁶ Müslim, “İmaret”, 45; Buhari, “Eyman”, 22.

¹⁶⁷ ez-Zümer 39/2.

¹⁶⁸ el-Cezairi, **Eyseru't-Tefasir**, IX, 466.

¹⁶⁹ Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizi, **İmtau'l-Esma'**, bny, Muhammed Abdulhamid en-Nemisi (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, X, 65.

¹⁷⁰ el-Mazhari, **et-Tefsiru'l-Mazhari**, 104; Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakaiki't-**

Tenzil, bny, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut I, 285.

¹⁷¹ ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, XI, 76.

¹⁷² Beyhaki, “Tazimu'l-Kur'an”, 18.

¹⁷³ el-Makrizi, **İmtau'l-Esma'**, VIII, 394.

¹⁷⁴ er-Razi, **Mefatihul-Gayb**, IV, 6.

2. Sevab-Günah

Sevap, sabe-yesubu (يثوب-ثاب) nun mastarıdır. İşleyene amellerinden dolayı verilen karşılık demektir.¹⁷⁵ “Sevap, niyet ve amel karşılığında verilen mükâfattır. Dünyadaki sevap rızık, ahiretteki sevap ise cennettir.”¹⁷⁶ Sevap şer için de kullanılmaktadır; fakat örfte en çok hayırda kullanılır.¹⁷⁷ Sevapla aynı kökte olan mesubet (مثنوبة) devamlı ve kesintisiz sevap anlamına gelmekte¹⁷⁸ ve aynı sevap gibi hem hayırda hem de şerde kullanılmaktadır; fakat şerde kullanımı istiare yoluyla olmaktadır.¹⁷⁹ İsalet (إثابة) sevilen şeylerde,¹⁸⁰ tesvib (تثويب) ise Kur’an’ı Kerim’de nahoş durumlar dışında¹⁸¹ kullanılmaktadır.¹⁸²

Sevabın dünyada da ahirette de vuku’ bulması mümkündür. Müslümanların dünyada zafer kazanması, ganimet elde etmesi,¹⁸³ kâfirlere bahşedilen dünyevî bolluk ve refah sevap olarak nitelenmektedir. Fakat dünyevî bolluk ve refaha rağbet edilmemesi gerekmektedir. Çünkü ahirette vuku’ bulacak Allah’ın (c.c.) gerçek sevabı bundan daha hayırlıdır. Kâfirler dünyadakinin aksine sevaba nail olmayacaklar ve ebedi azaba çarptırılacaklar.¹⁸⁴

Sevab gibi ecir de amel karşılığını ifade eder ki Kur’an-ı Kerim’de ecir, sevabla tefsir edildiği gibi¹⁸⁵ mağfiret ve cennetle de tefsir edilmiştir.¹⁸⁶ Sevaba Allah (c.c.)

¹⁷⁵ el-Kurtubi, **Ahkâm**, IV, 319.

¹⁷⁶ el-Cezairi, **Eyseru’t-Tefasir**, I, 384.

¹⁷⁷ Bkz. Alu İmran 3/148–195.

¹⁷⁸ Ebu Zehre, **Zehretü’t-Tefasir**, I, 446.

¹⁷⁹ Bkz. el-Maide 5/60.

¹⁸⁰ Bkz. el-Maide 5/85.

¹⁸¹ Bkz. el-Mutaffifun 83/36.

¹⁸² el-İsfahani, **Müfredat**, I, 83 vd.

¹⁸³ el-Hatib, **Evdahu’t-Tefasir**, 115.

¹⁸⁴ İbn Kesir, **Tefsiru’l-Kur’an**, VI, 225.

¹⁸⁵ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hatim er-Razi, **Tefsiru İbn Ebi hatim**, bny., el-Mektebetu’l-Asriyye,

Sayda tsz. III, 768.

¹⁸⁶ Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdilllah el- İci, **Camiu’l-Beyan fi Tefsiri’l-Kur’an**, I. bs.,

Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 294.

fazlından mı yoksa sırf amel karşılığı mı ulaşılır meselesine gelince, “*İyi davrananların ne güzel ecri vardır!*”¹⁸⁷ ayetini delil getirilerek sevabın amellerin karşılığı olamayıp Allah’ın (c.c) fazlından olduğunu iddia edenlerin görüşü reddedilmektedir.¹⁸⁸

Günah, Arapçada ism kelimesi ile ifade edilir. İsm, esime-ye’simu (ينثم-ائم) nun mastarıdır. Çoğulu “asâm (اثام) dır. “İsm”in türevleri olan esâm (اثام) azab,¹⁸⁹ âsim (ائم) günahkâr, esîm (ائيم) de çok günah işleyen¹⁹⁰ anlamındadır. İsm Kur’an-ı Kerim’de’ çoğu zaman “harac” ile tefsir edilir.¹⁹¹ Harac ise darlık ve meşakkat anlamındadır.¹⁹²

Günah kötü olan amelden ziyade “onun nefis üzerinde oluşturduğu karartı ve yoldan sapma eseridir.”¹⁹³ Günah “Can, akıl, beden, mal ve ırza zarar veren her türlü muzır ve hatalı olan şeye denmektedir.”¹⁹⁴

Şu bir gerçektir: günah işlemeye yönelik irade sergileyen, fırsat buldukça da işlemekten çekinmeyen, kısacası günah işlemeye meyilli her insan hiçbir zaman mutlu olamaz, daima darlık ve sıkıntılıdır. Bu günah, ister hiç kimseyi ilgilendirmeyip sadece Allah’a (c.c.) karşı işlenmiş olsun ister ise fert ve topluma karşı işlenmiş olsun durum değişmez. Zira Allah’a (c.c.) karşı günah işleyen kişi emrine itaatsizlik edip O’nunla arasındaki bağı koparmıştır. Böyle bir insan Allah’ı (c.c.) yâd etmez. Böylece müznib kişi Allah’ın (c.c) “*أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِنُ الْقُلُوبَ*” (*Dikkat edin, kalbler ancak Allah’ı anmakla huzura kavuşur.*)¹⁹⁵ güvenlik kalkanından mahrum olmuş, her zaman korku, endişe ve Kur’an’î tehditlerle yaşamaya mahkûm olmuştur. Anne-babaya, kardeşlere, komşulara, diğer fertlere, hayvanlara, çevreye vb. karşı günah işleyen kişi mezkûr sıkıntılara maruz

187 Alu İmran 3/136.

188 er-Razi, **Meftihu’l-Gayb**, IX, 10.

189 ez-Zebidi, **Tacu’l-Arus**, XXXI, 186.

190 Ahmed b. Muhammed eş-Şazeli, **el-Bahru’l-Medid**, 2. bs., Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2002, V, 297.

191 Bkz. Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ud el-Bağavi, **Maâlimu’t-Tenzil**, 4. bs., Muhammed Abdullah en-Nemir (thk.), Darun Tayyibetün li’n-Neşri ve’t- Tevzi’, yy. 1997. I, 184; İbn Abbas, İbn Abbas, **Tenviru’l-Mikbas**, I, 27; el-Mekki, **el-Hidaye**, I, 149.

192 Ebu Zehre, **Zehretü’t-Tefasir**, IV, 2053.

193 el-Cezairi, **Eyseru’t-Tefasir**, I, 148.

194 el-Cezairi, **Eyseru’t-Tefasir**, I, 200.

195 er-Ra’d 13/28.

olacağı gibi ayrıca kötülük ettiği kişilerin olası karşı tavırlarından dolayı da büyük bir darlık ve endişe altına girmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de günahı ifade eden muhtelif tabirler bulunmaktadır. Bunlar darlık anlamındaki harac (حرج),¹⁹⁶ büyük günah anlamındaki hûb (حوب)¹⁹⁷ ve hıns (حنث),¹⁹⁸ günaha meyil anlamında olan sonra da mutlak günah için kullanılan cünah (جناح),¹⁹⁹ ağır yük demek olan vizr (وزر),²⁰⁰ kul ile rabbi arasındaki muamelede taksir etmek anlamında zenb (ذنب),²⁰¹ kasıtlı veya kasıtsız olarak işlenen günah veya küçük günah demek olan hatie (خطيئة),²⁰² kul hukuku konusunda ve insanların birbirleri ile davranışlarında taksirat etmek anlamındaki seyyie (سئية)²⁰³ ve Allah'ın (c.c.) yasaklarına muhalefet etme manasındaki ma'siyet (معصية) tir.²⁰⁴

3. Va'd-Vaid

Va'd, sözlükte vaade-yeidu (يعد-وعد) nun mastarıdır. İster hayır ister ise şer ile olsun va'dde bulunmak anlamına gelmektedir. Kıyamet günü anlamındaki (اليوم الموعود) tabirindeki “mev'ud” bu kabildendir.²⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de vaad, hem olumlu hem de olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Yüce Allah (c.c.), günahların bağışlanmasını, yeryüzüne sahip ve hâkim kılmayı ve korkudan sonra güveni iman edip salih amel işleyenlere²⁰⁶ ve kendisinin yolunda cihad edenlere cenneti va'd etmektedir.²⁰⁷

¹⁹⁶ eş-Şa'ravi, **Tefsiru'ş-Şa'ravi**, I, 6371.

¹⁹⁷ Muhyiddin ed-Derviş, **İ'rabu'l-Kur'an ve Beyanühü**, bny, Daru'l-İrşad, Suriye tsz, II, 146.

¹⁹⁸ eş-Şazeli, **el-Bahru'l-Medid**, VII, 440.

¹⁹⁹ ed-Derviş, **İ'rabu'l-Kur'an**, II, 218.

²⁰⁰ el-Cezairi, **Eyseru't-Tefasir**, II, 50.

²⁰¹ el-Meraği, **Tefsiru'l-Meraği**, IV, 161.

²⁰² ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, V, 256.

²⁰³ el-Maraği, **Tefsiru'l-Meraği**, IV, 161.

²⁰⁴ Muhammed Reşit Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim**, bny, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Ammetü li'l-Kütübi, yy. 1990, V, 190.

²⁰⁵ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, III, 86.

²⁰⁶ en-Nisa 4/95.

²⁰⁷ en-Nur 24/55.

Burada va'adden kastımız sadece Allah'ın (c.c.), kullarından iman edip salih amel işleyenlere yönelik müjdeleridir. Kur'an-ı Kerim vaadlerle dolu bir kitaptır. Denilebilir ki çoğu insan İman ve salih amellere vaadedilen nimetler sayesinde iman edip hak dine yönelmektedir. Bu yüzden vaadler din içerisinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Fakat insanlardan bazıları dünyevî ve uhrevî hiçbir karşılık beklemezsiniz sırf Allah'a (c.c.) olan aşkları için ibadet etmekte ve emirlerine harfiyen uymaktadır. İşte bu kesim insanları da tatmin edecek vaadler vardır: Allah'ın (c.c.) onlardan razı olması²⁰⁸ ve onları sevmesi...²⁰⁹

Hayırla vaadde esas olan ondan dönülmemesidir. Ayetlerde Allah'ın (c.c.) va'dından dönmeyeceğini; bilâkis vermiş olduğu vaadlerin hepsini kat'i olarak gerçekleştireceği sabittir.²¹⁰ Hadislerde varit olduğuna göre va'dden geri dönmek bir insan için münafıklık nişanesi sayılmıştır.²¹¹ İnsan için bu kadar kötü bir şey sayılan va'dden geri dönme, Allah (c.c.) için düşünülmesi imkânsızdır.²¹² Zaten böyle bir şey O'nun şanına yakışmaz.

Kur'an-ı Kerim'de insanların da vermiş olduğu va'dlerden dönmesi hoş karşılanmamaktadır. Bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: “Müminler: “Keşke Allah'a (c.c.) en sevimli amelin ne olduğunu bilseydik de işleseydik, mallarımızı ve canlarımızı bu uğurda harcasaydık.” dediklerinde Allah (c.c.) şu ayeti indirdi: “*şüphesiz Allah (c.c.) kendi yolunda birbirlerine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*”²¹³ Müminler uhud gününde bununla imtihana tabi tutuldular ve arka çevirip geri çekildiler. Bunun üzerine Allah (c.c.) şu ayeti indirdi: ‘*Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah (c.c.) katında büyük gazaba sebep olur.*’”²¹⁴

Münafıklardan: “Allah (c.c.) kendi fazlından bana bolluk verdiği takdirde sadaka verip iyi insanlardan olacağız” diye vaadde bulunduktan sonra emellerine kavuştukları

²⁰⁸ Bkz. el-Mücadele 58/22; el-Beyyine 98/8.

²⁰⁹ Bkz. el-Maide 5/54.

²¹⁰ Bkz. el-İsra 17/108.

²¹¹ Müslim, “İman” 25; Buhari, “İman” 23.

²¹² Bkz. Alu İmran 3/9; er-Ra'd 13/31.

²¹³ es-Saff 61/4.

²¹⁴ es-Saff 61/3.

halde vaadlerinden döndükleri ve bu yüzden Allah (c.c.), kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalplerine nifak soktuğu ayetlerde geçmektedir.²¹⁵

Doğrusu Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de insanları hak yola teşvik etmek için sık sık vaadlerde bulunur. Kur'an-ı Kerim'in hemen hemen her sayfasında bu gibi ayetlere rastlamak mümkündür. Altında ırmaklar akan cennetler,²¹⁶ mağfiret ve büyük mükâfat,²¹⁷ Adn Cennetlerinde hoş meskenler,²¹⁸ yiyecekleri ve gölgeleri devamlı olan cennetler,²¹⁹ Huld Cenneti,²²⁰ Naim cennetleri,²²¹ temiz su, tadı bozulmayan süt, içenlere zevk veren şarap ve süzme bal ırmakları,²²² iman edip salih amel işleyenler²²³ ve Allah'a (c.c.) karşı gelmekten sakınanlar²²⁴ için Kur'an-ı Kerim'de varit olan vaadlerdir.

Vaid de va'dın türemiş olduğu fiillerden türemiş olup tehdit anlamına gelmektedir.²²⁵ Genellikle va'dla zıt olduğu sanılır. Bunun sebebi ise Cennet-Cehennem, hayır-şer örneklerinde olduğu gibi çoğu zaman konuşmalarda va'dten sonra söylenmesidir; hâlbuki yukarıda da söylendiği gibi va'dın hem hayır hem de şer ciheti vardır. Vaid vaadın şer olan yönünü ifade etmektedir. Böylece vaid, va'dla hem eş anlamlı hem de zıt anlamlı olmaktadır. Vaid, bir kimseye yaptığı hatayı söyleyerek onu kötülükten kurtarıp iyiliğe yöneltmek için yapılan yıldırma ve korkutma hareketidir.²²⁶

Kur'an-ı Kerim'de va'dler olduğu gibi vaidler de vardır. Zira bunlar bir bütünün iki parçası gibidir. İnsanları güzel vaadlerle hak yola getirebilmenin ön koşulu öncelikle günah ve isyanın neticesi olan cehennem ve orada başa gelecek kötü durumlarla tehdit etmektir. Zira irşad ve tebliğde vaadın önemi ne ise vaidin de önemi odur. Hz.

²¹⁵ Bkz. et-Tevbe 9/75-77.

²¹⁶ Bkz. en-Nisa 4/122.

²¹⁷ Bkz. el-Maide 5/9; el-Fetih 48/29.

²¹⁸ Bkz. et-Tevbe 9/72.

²¹⁹ Bkz. er-Ra'd 13/35.

²²⁰ el-Furkan 25/15.

²²¹ Lokman 31/8.

²²² Bkz. Muhammed (s.a.v.) 47/15.

²²³ Bkz. en-Nisa 4/122; el-Fetih 48/29.

²²⁴ Bkz. er-Ra'd 13/35.

²²⁵ ez-Zebidi, **Tacu'l-Arus**, IX, 309.

²²⁶ Ahmed Yaşar, "Vaid" **Şamil İslâm Ansiklopedisi**, III, Şamil Yayınevi, İstanbul 2000, 170.

Muhammed (s.a.v.)²²⁷ ve Kur'an-ı Kerim'in²²⁸ beşir (müjdeleyici) ve nezir (korkutucu) olarak gönderilmesi bunun en büyük kanıtıdır.

Kur'an-ı Kerim'de vaidlerin tekrar tekrar yer almasının sebebi, insanlar kötülüklerden sakınır yahut bu vaidler, onlarda bir ibret ve uyanış sağlar ümididir.²²⁹ Anlaşılan Kur'an-ı Kerim'de tehditlerin yer almasının hikmeti intikam duygusu değil; belki yapılan bunca kötülükler rağmen Allah'ın (c.c.) rahmet kapısının açık olduğu mesajını vermek ve hak yola davet etmektir.

Allah (c.c.) münafıkları, kâfirleri,²³⁰ O'nun indirdiği hakikatleri gizleyip az bir para karşılığında satanları,²³¹ peygamberleri ve adaleti emredenleri öldürenleri,²³² zulmedenleri,²³³ Allah'ın (c.c.) ayetlerini yalanlayıp böbürleneni,²³⁴ buzağıya tapanları,²³⁵ Allah'la (c.c.) karşılaşmayı ummayan ve dünya hayatından hoşnut olup ona bağlananları, Allah'ın (c.c.) ayetlerinden habersiz olanları,²³⁶ O'na (c.c.) iftira atanları,²³⁷ ifk hâdisesini uyduranları,²³⁸ iffet sahiplerine zina iftirasında bulunanları,²³⁹ yetim malı yiyen kimseleri,²⁴⁰ ebedi olarak Cehennem ateşiyle,²⁴¹ elem veren,²⁴² kalıcı,²⁴³ büyük²⁴⁴ ve şiddetli azapla,²⁴⁵ ateşe yakıt olmakla,²⁴⁶ dünyada gazap ve zilletle,²⁴⁷ iflâh olmamakla²⁴⁸ ve amellerini boşa çıkarmakla²⁴⁹ tehdit etmektedir.

227 Bkz. el-Bakara 2/199; Sebe' 34/28; el-Fatır 35/24.

228 Bkz. Fussilet 41/4.

229 Bkz. Taha, 20/113.

230 Bkz. et-Tevbe 9/68.

231 Bkz. el-Bakara 2/174.

232 Bkz. Alu İmran 3/21.

233 Bkz. en-Nisa 4/168.

234 Bkz. el- A'raf 7/40.

235 Bkz. el- A'raf 7/152.

236 Bkz. Yunus 10/7.

237 Bkz. Yunus 10/69; en-Nahl 16/116.

238 Bkz. en-Nur 24/11.

239 Bkz. en-Nur 24/23.

240 Bkz. en-Nisa 4/10.

241 Bkz. et-Tevbe 9/68.

242 Bkz. el-Bakara 2/174.

243 Bkz. et-Tevbe 9/68.

Kur'an-ı Kerim, va'd ve vaidi bir arada zikreder. Allah (c.c.) kâfirleri ve günahkârları tehdit ettikten sonra mü'min ve itaatkârlara güzel vaadlerde bulunur.²⁵⁰ “Vaad ve vaid, mükellefi ilim ve amelde hakka tabi olmaya teşvik eder.”²⁵¹ Allah (c.c.), “*Rabbin, onların işlerinin karşılığını elbette tamamen verecektir. O, şüphesiz, onların yaptıklarını bilir.*”²⁵² ayeti ile vaad ve vaidin gereklerini kat'i olarak gerçekleştireceğini bildirmektedir. Çünkü her malûmatı bilen Allah (c.c.) itaat ve isyan ölçülerini ve bunlara münasip karşılığı da bilir. Onun için O'nun nezdinde hiçbir hak ve ceza zayi olmaz.²⁵³

Va'd ve vaid hakkında bilinmesi gereken önemli iki nükte bulunmaktadır onlara temas etmeden geçmek istemiyoruz. Birincisi, vaad ve vaidin dünya hayatından sonra vuku' bulacağı gerçeğidir. Zira vaad ve vaidin dünya hayatında gerçekleşmesi mükellefiyetin devamlılığını engeller.²⁵⁴ İkincisi ise şudur ki Allah (c.c.) vaidinden dönebilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.), vaidinden değil vaadinden dönmez buyrulmaktadır.²⁵⁵ Ayrıca vaiden dönme çirkin değil; belki de güzeldir. Çirkin olan vaadden dönmektir.

244 Bkz. en-Nur 24/11.

245 Bkz. Alu İmran 3/4.

246 Bkz. Alu İmran 3/10.

247 Bkz. el-A'raf 7/152.

248 Bkz. Yunus 10/69; en-Nahl 16/116.

249 Bkz. Muhammed 47/32.

250 ez-Zuheyli, **et-Tefsiru'l-Vasit**, 1. bs., Daru'l-Fikr, Dimaşk 2000.I. 661.

251 Ebu Hafs Ömer b. Ali ed-Dimaşki, **el-Lübab fi Ulumi'l-Kur'an**, 1. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Lübnan 1998,

V, 15.

252 Hud 11/111.

253 ez-Zuheyli, **et-Tefsiru'l-Munir**, XII, 164.

254 ed-Dimaşki, **el-Lübab**, X, 275.

255 Bkz. el-Hac 22/47; er-Rum 30/6.

4. Tevbe

Tevbe, tabe-yetubu (بتوب-تاب) filinin mastarı olup gûnahtan ittaate dönüş anlamındadır.²⁵⁶ Kulun Rabbine tevbesi, O'nun razı olmadığı şeyden taate yönelmesidir. Allah'ın (c.c.) kuluna tevbesi ise tevbesini kabul etmesi, günahlarını ibadete çevirmesi, kusur ve hatalarını affetmesi ve derecesini en üste yükseltecek şekilde ona meyletmesidir.²⁵⁷ İstiğfar ise işlenmiş günahlar için Allah'tan (c.c.) mağfîret (günahları bağışlama) dileme anlamında olduğu için tevbe ile hemem hemen aynı anlama gelmektedir. Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim' de inananların samimî bir şekilde tevbe etmelerini emretmiş²⁵⁸ ve tevbe edenlerin tevbelerini kabul edeceğini,²⁵⁹ onları güzelce geçindirip faziletlerinin karşılığını vereceğini,²⁶⁰ onlara gökten bol bol yağmur gönderip kuvvetlerine kuvvet katacağını,²⁶¹ kötülüklerini örteceğini ve onları altından nehirler akan cennetlere sokacağını²⁶² bildirmiştir.

Allah (c.c.), Kur'an'-Kerim'de tevbe için şöyle bir ilke bildirir: “Allah (c.c.) kötülüğü bilmeyerek yapıp da, hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah (c.c.) işte onların tevbesini kabul eder. Allah (c.c.) bilen'dir, hakim olandır. Kötülükleri işleyip dururken, ölüm kendisine geldiği zaman; "şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi makbul değildir.”²⁶³ Burada “bilmeyerek işlemek”le meal olunan “بجهالة” kaydıyla çok önemli bir noktaya temas edilmektedir. Zira buna göre tevbe hakkı sadece bilmeyerek günah işleyenler için söz konusudur; hâlbuki ayet ve hadislerde kasıtlı olarak günah işleyenler bile samimî olarak tevbe ettikleri takdirde tevbeleri kabul olur gerçeği yaygındır. Bundan dolayı “بجهالة” kaydı bu yaygın gerçeğe uygun düşecek bir şekilde tefsir edilmektedir. “Kasıtlı olarak işlemek”, “işlediği şeyin günah olduğunu bilip te cezasını bilmemek”, “fani olan lezzeti

²⁵⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, I, 233.

²⁵⁷ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, II, 98 vd.

²⁵⁸ Bkz. et-Tahrim 66/8.

²⁵⁹ Bkz. el-Ğafir 40/4; et-Tevbe 9/104; eş-Şura 42/25.

²⁶⁰ Bkz. Hûd 11/3.

²⁶¹ Bkz. Hûd 11/52.

²⁶² Bkz. et-Tahrim 66/8.

²⁶³ en-Nisa 4/17-18.

baki olan lezzete tercih etme”,²⁶⁴ “şehvetine mağlûp olarak”, “affedileceğini umarak” tefsirleri²⁶⁵ bu kayda verilen yorumlardan bazılarıdır.

Tevbe kapısı insan hayatının son nefesine kadar açıktır. Ayrıca İslâm dininde tevbe edene birçok avantaj sağlanmaktadır. Zira tevbe edenin geçmişe yönelik yapmış olduğu günahlar bağışlanır. Hatta ömrünün sonlarına kadar küfür hayatı yaşayan birisi, tevbe edip İslâm’a giriş yaptığı takdirde annesinden doğduğu gün gibi, işlemiş olduğu günahlardan arınır. Allah’ın (c.c.) isimlerinde olan “gaffâr” (çok bağışlayan) ve “Afuvv” (çok affeden), insanlara tevbe etmesi için birer davetiye gibidir.

Tevbe Allah’ın (c.c.) insanlara bir rahmetidir; zira tevbe olmasaydı günah işleyenler, “zaten tevbe fırsatı yok, varacağım yer de cehennemdir” düşüncesine kapılarak zulmetmede daha da azgın hale gelecekti. Allah (c.c.) tevbe yolunu açarak onlara bağışlanma ümidi verir ve onları zulümden alıkoyar. Böylece fert ve toplum korunmuş olmaktadır.²⁶⁶

²⁶⁴ el-Bağavi, **Maâlimü’t-Tenzil**, II, 184.

²⁶⁵ el-Matüridi, **Te’vilat**, III, 79.

²⁶⁶ eş-Şa’ravi, **Tefsiru’s-Şa’ravi**, VIII, 4928.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜFRE GÖTÜREN AMELLER

1. Küfür

1.1. Küfrün Tanımı

Kefera-yekfüru (يَكْفُرُ-كُفْرًا) nun mastarı olan küfür sözlükte gizlemek, örtmek, anlamındadır. K-f-r maddesinin türevleri olan mükeffir (مُكَفِّرٌ) silah kuşanmış; kâfir (كَافِرٌ) güneşin batış anı, deniz, ırmak, ekici, mekfur (مَكْفُورٌ) rüzgârın üzerine toz serpip örttüğü kül, küfr (كُفْرٌ) imanının zıddı, küfran (كُفْرَانٌ) nineti inkâr etmek ve gizlemek, kafur ve küferra (كَافُورٌ-كُفْرًا) açmadan önce üzümü örten şapkası, kefer ve kefirat (كَفْرَاتٌ) büyük dağlar tarafından örtülen küçük dağlar, kefr (كُفْرٌ) hiç kimsenin uğrayıp geçmediği uzak menzil, kefür (كُفُورٌ) köy ve kasaba anlamına gelmektedir.²⁶⁷ K-f-r maddesinin bütün bu türevlerinin çoğunda onun içerdiği gizlilik ve ulaşılmazlık anlamını bulmak mümkündür.

Istılahta ise küfür, çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. “İbn Hazm (ö. 456/1064) küfrü şöyle tanımlar: ‘küfür, hakikatin ona ulaşmasıyla aleyhine hüccet oluştuktan sonra, Allah’ın (c.c.) ona imanı farz kıldığı bir şeyi sadece kalbiyle veya sadece diliyle veya her ikisiyle beraber inkâr edenin veya nassın, kişiyi iman isminden çıkaracağına hükmettiği bir amel işleyenin vasfıdır.’” Gazali (ö. 505/1111) ise, küfür, Rasulullah’ın (s.a.v.) getirdiği herhangi bir şeyi inkâr etmek olarak tanımlar.”²⁶⁸

Küfür Kur’an’ı- Kerim’de hem ıstılah hem de sözlük anlamıyla kullanılır. Küfrün Kur’an’ı- Kerim ıstılahında şirk anlamına da gelmesi yaygındır.²⁶⁹ Bazen de şükürün zıddı olan nankörlük anlamına gelmektedir. “kefere” fiilinin mübalağa ifade

²⁶⁷ İbn Faris, **Mu’cem**, V, 192.

²⁶⁸ Munkiz b. Mahmud es-Sakkar, **et-Tekfir ve Davabitühü**, bny, Rabitetü'l-Alemi'l-İslâmî, yy. tsz. 11.

²⁶⁹ İbn Aşur, **et-Tahrir ve’Tenvir**, III, 216.

eden ve faul (فعلول) veznindeki ism-i faili olan kefur (كفور)²⁷⁰ tabiri, hemen hemen bu anlamla özdeşleşmiş bulunmaktadır

Küfür, imanın zıddı olup çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Allah'ı (c.c.) ve O'ndan gelen bütün emirleri inkâr etmek, Allah'a (c.c.) inanmakla beraber ona şirk koşmak, çocuk nispet etmek, peygamberlerinin tümünü veya bazısını, kitaplarının tümünü veya bazısını inkâr etmek birer küfür tezahürüdür. “Gerçeklerin tümüne birden inanmamak, imansızlığa neden olduğu gibi, gerçeklerin en az birine inanmamak, onlardan birini çarpıtmak, aşığılamak ve çirkin olarak nitelemek de imansızlık için yeterli bir neden oluşturur. Hatta bir kimse Kur'an-ı Kerim gerçeklerinin tümüne kalben inanmakla birlikte onlardan en az birini red ve inkâr etmekle yina imansız (kafir) sayılır. Yani mümin ve Müslüman niteliğini kaybeder.”²⁷¹

Küfür Kur'an-ı Kerim'de sık sık yerilmekte ve insanın dünya ve ahirette karşılaşacağı olumsuzlukların yegâne sebebi olarak gösterilmektedir. Küfür toplumsal zulüm ve kargaşaların, psikolojik rahatsızlık ve belirsizliklerin, haksızlık ve adaletsizliğin kendine anlam verememenin, mutsuzluk ve huzursuzluğun temel sebebi sayılmaktadır. Küfür inançla ilgili bir vaka olup insanın, aklını Allah'ın (c.c.) öngördüğü doğrultuda kullanmaması, bulunduğu dünyayı ve evreni, çevresindeki insanların ona dayattığı olumsuz zihniyetten soyutlanıp nesnel bir şekilde tefekkür etmemesi sonucunda doğar. Bu süreç (küfür hali) insanın bütün bu düşünce aşamalarını gerçekleştirilme melekesini kazandığı andan itibaren başlar. Buna teklif dönemi, mükellef olma yani inanç ve davranış açısından yükümlülük altına girme dönemi denir.

Küfür, haktan yana hiçbir yarar sağlamayan zan temellidir.²⁷² İmanda söz konusu olan yakınlık yani gerçeklik onda yoktur. Akıl onda sebat etmez ve onunla mutmain olmaz; çünkü küfür aklın istek ve ihtiyaçlarıyla çelişmektedir.²⁷³ Ayrıca iman

²⁷⁰ Hüd 11/9; el-Hac 22/38; Lokman 31/32; el-Fatr 35/36; eş-Şura 42/48.

²⁷¹ Ferit Aydın, **İslamda İnanç Sistemi**, bny, Kahraman Yayınları, İstanbul 1995, 63.

²⁷² Bkz. en-Necm 53/28.

²⁷³ el-İsfahani, **Müfredat**, 252.

gaybi bir şeydir. Küfür ise duygu ve tecrübeye dayanır.²⁷⁴ Bu da kâfirin maddenin ötesine geçemeyip manevî olan dini hakikatleri kavrayamamasına sebep olur.

1.2. Küfrün Çeşitleri

Bazı alimler, küfrün dört çeşit olduğunu söylemişlerdir: İnkâr küfrü, cuhud küfrü, muanede küfrü, nifak küfrü. İnkâr küfrü kişinin hem kalbi hem de diliyle inkâr etmesi ve ona hatırlatılan tevhidi tanımamazlık etmesidir. “*Kâfir olanlara gelince: İster korkut onları, ister korkutma, birdir; inanmazlar.*”²⁷⁵ ayetinde bu tip küfür kastedilmiştir. Cuhûd küfrü: kalp ile itiraf edip dil ile ikrar etmemektir. İblis ve Ümeyye b. Ebi’s-Salt’ın imanı gibi. “*Allah (c.c.) tarafından, onların inandığı kitabı tasdik eden bir kitap geldi, bildikleri, tanıdıkları zuhur etti mi ona kâfir oldular.*”²⁷⁶ ayetindeki küfür, bu kabil küfürdür. Muanede küfrü Bu nevi’ küfürde kişi Allah’ı (c.c.) kalbiyle tanır, diliyle de bunu ikrar eder; fakat kıskançlık ve düşmanlık sonucu ona itaat etmez. Ebu Cehil ve emsalinin küfrü bu çeşit küfre örnek olarak gösterilebilir. Nifak küfründe ise kişinin, kalbi ile inanmadığı halde dili ile inandığını ilân etmesi söz konusudur.²⁷⁷

Cuhûd küfrü açıklamasına bakıldığında görülecektir ki İblis dahi tevhidin en azılı düşmanları bile kalplerinde iman taşıyabilirler. Zaten hak yolda bulunsunlar, imanda sebat etsinler diye fitri olarak Allah (c.c.), doğduğu andan itibaren her insanın kalbine iman meşalesi koymaktadır. Fakat önemli ve geçerli olan o meşaleyi söndürmeden muhafaza etmek ve bu yönde çaba harcamaktır. Kısacası Allah’a (c.c.) ve Peygamber’e (s.a.v.) inanıldığı halde dil ile ikrar edip fiili bir itaatkârlık sergilenmediği takdirde küfür çukurundan çıkmak mümkün değildir.

²⁷⁴ Ebu Zehre, **Zehretü’t-Tefasir**, X, 5411.

²⁷⁵ el-Bakara 2/6.

²⁷⁶ el-Bakara 2/89.

²⁷⁷ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, V, 144.

1.3. Küfrü Gerektiren İnanç ve Davranışlar

Kur'an-ı Kerim'de kâfirlerden söz edildiğinde genellikle küfürlerinin alameti olan bir özelliklerinden yola çıkılarak onlardan bahsedilmekte ve bundan dolayı kınanmaktadırlar. Bu özellikler küfrü gerektiren günahlardır ve en başta gelenler şunlardır:

1.3.1. İnkâr

Dinden zorunlu olarak bilinen şeylerden olduğu için Allah'ın (c.c.) yaratıcılık ve terbiye ediciliğini, kitap, melek ve peygamberlerinden herhangi birisini veya tümünü; ahiretle ilgili olan yeniden dirilmeyi, Cennet'i, Cehennem'i, hesap ve cezayı;²⁷⁸ mali ve bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç, hac ve zekat gibi farizaların vücutiyetini; zina, faiz, içki, anne-babaya isyan ve akrabalık bağıni koparmanın haramlığını inkâr etmek kişinin kafir olmasına sebep olan hususlardır.

1.3.2. Allah'la (c.c.) Beraber Başkasına Uluhiyetten Pay Tanıma

Hıristiyanlıkta olduğu gibi Allah'a (c.c.) çocuk nispet etme, Ruhü'l-Kudüs gibi bir takım tanrısal yetkilere sahip makamlar icat etme;²⁷⁹ müşrik kesimlerde olduğu gibi, Allah'a (c.c.) ulaştırmada vesile olduklarına inanarak taş, odun ve madeni nesnelere oluşan putlara tapma²⁸⁰ ve Allah (c.c.) haricinde herhangi bir kişi ve nesneyi ilâh edinme²⁸¹ küfrü gerektiren hallerdir.

1.3.3. Mahlûkata Özgü Nitelikleri Allah'a (c.c.) Nispet Etme

“Allah Teâlâ'yı cisim veya madde olarak düşünen; O'nu, yarattıklarından herhangi bir kimseye, herhangi bir nesneye, herhangi bir şeye benzeten; doğmuş veya

²⁷⁸ Bkz. en-Nisa 4/136.

²⁷⁹ Bkz. el-Maide 5/73.

²⁸⁰ Bkz. el-En'am 6/56.

²⁸¹ Bkz. Alu İmran 3/64–80; et-Tevbe 9/31.

doğurulmuş olduğuna, nesil bıraktığına, (yani çocuğu olduğuna), üzerinden zaman geçebileceğine, bir yer tarafından taşınabileceğine, başlangıcı veya sonu olabileceğine; hastalanmak, ölmek, unutmak, uyumak, yorulmak, herhangi bir şeyi bilmemek, herhangi bir olaydan haberdar olamamak, insanların içindeki gizli düşünceleri bilmemek, bir kimseye veya bir şeye gereksinim duymak, huzursuz olmak, bir şeyi var veya yok etmek zorunda bulunmak, bıkmak ve usanmak gibi tüm eksikliklerden herhangi biri durumunda kalabileceğine inanan ve bunu sözle ifade eden kimsenin, İslâm Dini ile hiçbir ilişkisi kalmaz.”²⁸² Zira ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: “*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, iştendir, görendir.*”²⁸³ “*O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir.*”²⁸⁴

1.3.4 Allah'a (c.c.) İftira Etmek

Allah'a yalan isnat etmek,²⁸⁵ Allah (c.c.) tarafından kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde “bana vahyolundu” demek suretiyle O'na iftira etmek²⁸⁶ küfrü gerektirir. Kur'an-ı Kerim'de bu müfteri kesimden daha zalim kimsenin bulunmadığı şöyle haber verilmektedir: “*Allah'a (c.c.) iftira edenden veya ayetlerini yalan sayandan daha zalim kimdir? Kitap'daki payları kendilerine erişecek olanlar onlardır. Elçilerimiz canlarını almak üzere geldiklerinde onlara, "Allah'tan (c.c.) başka taptıklarınız nerede?" deyince, "Bizi koyup kaçtılar" derler, böylece kâfir olduklarına kendileri şahidlik ederler.*”²⁸⁷

²⁸² Aydın, *İslâm'da İnanç Sistemi*, 66.

²⁸³ eş-Şura 42/11.

²⁸⁴ el-İhlas 112/3-4.

²⁸⁵ Alu İmran 3/94.

²⁸⁶ Bkz. el-En'am 6/93.

²⁸⁷ el-A'raf 7/37.

1.3.5. Allah'ın (c.c.) İndirdiğiyle Hükmetmemek

Şüphesiz bizi ve bütün mahlûkatı yaratan ve varlıklarını idame etmek için gereken biyolojik, fizyolojik, sosyal ve dini sistemler koyan Yüce Allah'tır (c.c.). Bahsi geçen sistemler "sünnetullah" diya adlandırılıp bunlara uygun yaşam sürdürme lüzumiyeti vardır. Örneğin İslamiyetin tavsiye ettiği²⁸⁸ şekilde sağlıklı bir birey olmanın ön şartı, insan bedeninde işleyen biyolojik sisteme hanel getirecek bütün zararlı yiyecek, içecek vb. şeylerden sakınmaktır. Keza dünyada ve ahirette sonsuz saadete ulaşmanın öncelikli koşulu, geçerli ve gerçek olan dini hükümlere ittiba' etmektir. Onları inkâr ederek terk etmek ise ebedi şekaveti barındıran küfrü gerektirir.²⁸⁹ Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'ın (c.c.) indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.*"²⁹⁰

1.3.6. Mukaddesatla Alay Etmek

Allah'la (c.c.), ayetleriyle, peygamberiyle alay etmek küfrü gerektirir. Çünkü hiç kimsenin gönülden inandığı bir değerle alay etmesi düşünülemez, zira bir şeyle alay etmek onu hafife almak, değerini düşürmek anlamına gelmektedir. Bunlar İslâmiyet'in kutsal değerleri için söz konusu olduğunda tıpkı onları inkâr etmek gibi küfrü gerektirir. Bunun kanıtı şu ayetlerdir: "*Onlara soracak olursan, "Biz and olsun ki, eğlenip oynuyorduk" diyecekler; De ki: "Allah'la, (c.c.) ayetleriyle, Peygamberiyle mi alay ediyordunuz? Özürlü beyan etmeyin, inandıktan sonra küfre düştünüz.*"²⁹¹

1.3.7. Helâli Haram, Haramı Helâl Kılmak

Helâl kılma Yüce Allah'ın (c.c.) Kur'an-ı Kerim ve Peygamberi vasıtasıyla haram olduğunu bildirdiği günahlar için söz konusu olduğunda küfre götürür. Keza

²⁸⁸ Buhari, "Rikâk", 1; Darimi, "Rikâk", 2.

²⁸⁹ el-Bağavi, *Maâlimu't-Tenzil*, III, 61.

²⁹⁰ el-Maide 5/44.

²⁹¹ et-Tevbe 9/65-66.

tahrim de, dince helâl sayılmış olan bir şeye yönelikse küfrü iktiza eder. Tabii ki bunların kasti olarak yapılması, hata, unutkanlık ve cehalet gibi mazeretler olmaksızın gerçekleştirilmesi şartı aranır. Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurur: “*İnkâr edenler Allah'ın (c.c.) haram kıldığı ayların sayısını uydurmak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın (c.c.) haram kıldığını helal kıtıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel göründü. Allah (c.c.) kâfir toplumu doğru yola erdirmez.*”²⁹²“*Ey İnananlar! Allah'ın (c.c.) size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın, doğrusu Allah (c.c.) aşırı gidenleri sevmez.*”²⁹³

1.4. Küfrün Cezası

Kur'an'ı- Kerim'de kâfirlere öngörülen ceza daha çok uhrevî olup ayrıntıya girilmeden anlatılır. Kâfirlere bazen de dünyevi ceza da takdir edildiği görülür: “*İşte onlar Allah'ın, (c.c.) kalbilerini arıtmak istemediği kimselerdir. Dünyada rezillik onlarıdır. Onlara ahirette de büyük azap vardır.*”²⁹⁴Görüldüğü gibi Allah (c.c.) bu ayette kâfirleri, küfretmelerine karşılık dünyada rezillikle ahirette de büyük bir azapla cezalandırmaktadır. Ayette geçen hızy (خزي) kavramını müfessirler cizye,²⁹⁵ öldürülme, esaret ve müminlerden korkma şeklinde tefsir etmektedirler.²⁹⁶ Allah (c.c.), “*onlara ahirette de büyük azap vardır*”²⁹⁷ diyerek uhrevî cezalarını da zikreder. Cezanın geçtiği diğer bir ayet de şöyledir: “*Allah (c.c.) ve Peygamber'iyle (s.a.v.) savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette de büyük azap vardır.*”²⁹⁸

²⁹² et-Tevbe 9/37.

²⁹³ el-Maide 5/87.

²⁹⁴ el-Maide 5/41.

²⁹⁵ Cizye, İslâm devletinde zimmî denilen gayr-i müslim vatandaşlardan can ve mal güvenliklerinin korunması

karşılığında seneden seneye alınan vergi demektir.

²⁹⁶ en-Nisaburi, **el-Keşfü ve'l-Beyan**, IV, 66.

²⁹⁷ el-Maide 5/41.

²⁹⁸ el-Maide 5/33.

“Kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmak için yeryüzünü dolaşmazlar mı? Allah (c.c.) onları imha etmiştir ve bu inkârcıları da aynı son beklemektedir.”²⁹⁹ ayetinde Allah’ın (c.c.) onlara gönderdiği elçilerle alay eden, onları yalanlayıp öldüren sonra da küfrü tercih eden milletleri çeşitli afetlerle helak ettiği anlatılır ve bütün bu felaket ve helaket senaryolarının Kur’an-ı Kerim’in nüzulünü müşahede eden kâfirler için de söz konusu olabileceği mesajı verilmektedir. Tarihi bir gerçektir ki, İslâmiyet, ilk dönemlerinde küfrü temsil eden çeşitli zümreler (müşrikler, münafıklar, Yahudiler v.b.) tarafından saldırıya maruz kalmıştır; fakat Allah (c.c.) kendi dinini, güvenilir ve güçlü insanlarla teyit ettikten sonra bu küfür gruplarını onların eliyle imha etmiştir.

“Onlara, dünya hayatında azap vardır, ahiret azabı ise daha çetindir. Allah'a (c.c.) karşı onları bir koruyan da yoktur.”³⁰⁰ ayetinden anlaşıldığına göre kâfirler dünyada da küfürlerinin cezasını görecekler. Bu cezanın nasıl bir ceza olduğunu izah ettik. Fakat ahirette ki ceza bu dünyadaki cezadan kat kat üstün olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken şöyle bir husus vardır: Dünyada infaz edilmiş ve edileceği va’dedilen cezalar, dolaylı cezalardır, yani hepsinde doğal veya beşeri sebepler etkindir ve doğrudan Allah (c.c.) tarafından meydana getirilme yönleri gizlidir. Bunun sebebi ise insanlardaki “sırr-ı teklif” prensibini muhafaza etmektir. Yani imana gelecek kişi sırf bu cezalardan çekindiği için değil de mükellef olduktan sonra ona verilen eşyaya ve onun ötesindeki şeylere akıl erdirme, anlam verebilme yeteneğini kullanarak bir dizi düşünce sonucu ve herhangi bir zorlama olmaksızın bazı dini tebliğleri tebellüğ ettikten sonra imana gelebilsin.

Küfrün ahiretteki cezasına gelince, “Onlara büyük bir azap vardır.”³⁰¹ “Onlara elim bir azap vardır”³⁰² “onlara alçatıcı bir azap vardır”³⁰³ “onlara daimi bir azap vardır”³⁰⁴ gibi ifadeler bunu anlatan en tipik örneklerdir.

²⁹⁹ Muhammed (s.a.v.) 47/10.

³⁰⁰ er-Ra’d 13/34.

³⁰¹ el-Bakara 2/7.

³⁰² el-Bakara 2/174.

³⁰³ Alu İmran 3/178.

Küfür, mahiyet açısından, tek başına ve en masum haliyle bile ebediyen en ağır cezayı gerektirdiği halde; dünyada olsun ahirette olsun Kur'an'ı- Kerim'de küfre biçilen cezalar çoğunlukla kâfirlerden sadır olan menfi davranışların sebep olduğu cezalar olarak gösterilir. Doğrusu bu menfi tutumlar Müslümanlardan da sadır olursa kâfirlerinki gibi sonsuz olmasa da onlar da münasip bir cezayla cezalandırılacaklar. Örneğin: *“Allah'ın (c.c.) mescitlerinde O'nun isminin anılmasını yasaklayan ve oraların yıkılmasına çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onların oralara korkmadan girememeleri gerekir. Dünyada rezillik onlarıdır, ahirette büyük azab da onlarıdır.”*³⁰⁵ ayetinde geçen *“Allah'ın (c.c.) mescitlerinde O'nun isminin anılmasını yasaklayan ve oraların yıkılmasına çalışma”* Müslümanlardan da sadır olmuş ve olmaktadır. Yine, *“Gerçekten, Allah'ın (c.c.) indirdiği Kitap'tan bir şeyi gizlemede bulunup onu az bir değere değişenler var ya, onların karınlarına koydukları ancak ateştir. Allah (c.c.) kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onları günahlardan arıtmaz. Onlara elem verici azab vardır.”*³⁰⁶ ayetinde geçen *“Allah'ın (c.c.) indirdiği Kitap'tan bir şeyi gizlemede (kitman) bulunup onu az bir değere değişme”* de Müslümanlardan sadır olmuş ve olmaktadır. Fakat bütün bu menfi tutumları küfür eşliğinde işlemek onlara apayrı bir dereke kazandırır, cezalarını da ağırlaştırır ve müebbetleştirir.

*“Onlardan O'na inananlar ve yüz çevirenler vardır. Çılgın bir alev olarak cehennem yeter. Doğrusu, ayetlerimizi inkâr edenleri ateşe sokacağız; derilerinin her yanışında, azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz. Allah (c.c.) güçlüdür, Hâkim'dir.”*³⁰⁷ ayetinden anlaşıldığına gibi kâfirlerin ciltleri her pişip acı duymaz hale geldikçe, azap durmaksızın ateşin daha da alevlenmesi için tazelenir. Tazelenen cilt öncekinin aynısı değildir; çünkü eskisi yanıp kül olmuştur.³⁰⁸ İbn Abbas demiş ki, ciltleri kâğıt gibi beyaz ciltlerle değiştirilir. Bu ayet, Hz. Ömer'in (r.a.) yanında okunmuştur. O, okuyana bir daha tekrar etmesini, okuyanın da bir daha tekrar ettiği, bu arada yanlarında bulunan Muaz b. Cebel'in (r.a) bu ayetin tefsirinde “her saatte yüz defa ciltleri tebdil edilir “dediği, Hz. Ömer (r.a.) de “ ben de Rasulullah'tan

³⁰⁴ el-Maide 5/37.

³⁰⁵ el-Bakara 2/114.

³⁰⁶ el-Bakara 2/174.

³⁰⁷ en-Nisa 4/56.

³⁰⁸ el-Matüridi, **Te'vilat**, III, 219.

(s.a.v.) aynen böyle işittim” karşılığı verdiği rivayet edilmiştir.³⁰⁹ “Allah'ın (c.c.) doğru yola eriştirdiği kimse hak yoldadır. Kimleri de saptırırsa, artık onlar için Allah'tan (c.c.) başka dostlar bulamazsın. Biz onları kıyamet günü yüzükoyun, körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz. Varacakları yer cehennemdir. Onun ateşi ne zaman sönmeye yüz tutsa hemen alevini artırırız.”³¹⁰ ayetinde de kâfirlerin tadacakları azabın dehşetinden bahsedilmekte ve ateş, ciltlerini yakıp küllendirmesi sonucu her sönmeye yüz tuttuğunda, yeniden alevlendirildiği belirtilmektedir. Bunun sebebi de kâfirler, “azaptan daha çok elem alabilmeleri içindir”³¹¹ Ayrıca ayette haşir anında kâfirlerin hallerine özgü başka bir duruma da değinilmektedir. Bu da onların kıyamet gününde yüzüstü, kör, dilsiz ve sağır olarak haşredileceğidir. Burada şöyle bir tartışma söz konusudur: Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde kâfirlerin kıyametteki hallerinden söz ederken, “Suçlular ateşi görürler”³¹² “bittik diye bağrışacaklar”³¹³“onun kaynamasını ve uğultusunu işitirler”³¹⁴ diye onların görme, konuşma, işitme yeteneklerine sahip olduklarını belirttiği halde bu ayette onların bu duyulardan mahrum olacağı anlatılmaktadır. Bu suale verilecek iki cevap vardır: Birincisi, kâfirler bu duyulardan sadece haşir anında mahrum olacaklar sonra ise bunlara sahip olabilecekler. İkinci cevap ise şöyledir: Görürler ama onları sevindirecek şeyleri değil, konuşurlar ama hüccetsiz olarak, duyarlar ama onları sevindirecek şeyleri değil.³¹⁵

Kıyamet gününde kâfirlerin cezadan kurtulması, bunun için yardım alması, cezalarının hafifletilmesi veya başkalarıyla paylaşılması diye bir şey söz konusu olmayacağı gibi bu ceza sonsuza dek sürecektir. Kıyamet gününde hiç kimse başkasının günahını yüklenemez, cezadan kurtulma karşılığında hiçbir fidye de kabul edilmeyecektir.³¹⁶ Kâfirler için şefaet de mümkün olmayacaktır. Kıyamet günü kâfirler

³⁰⁹ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 237.

³¹⁰ el-İsra 17/97.

³¹¹ Bkz. en-Nisa 4/56.

³¹² el-Kehf 18/53.

³¹³ el-Furkan 25/13.

³¹⁴ el-Furkan 25/12.

³¹⁵ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, V, 132.

³¹⁶ Bkz. el-Hadid 57/15.

onlar için kesinleşmiş cezayı görecekleri zaman onlardan sudur edecek olan “yeniden imtihan olunmak için dünyaya geri döndürülme istek ve feryatları”³¹⁷ reddedilecektir. O gün mal ve evlâdın fayda vermeyeceği, mazeretlerin kabul edilmeyeceği bir gündür. Bu hususlar Kur’an-ı Kerim’de şöyle bildirilmektedir: “*Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaata kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun.*”³¹⁸ Ayette “kimse”yle meal edilen “nefs”le tabiri tenvinlidir. Bu da Arapçada umumiyet ifade etmektedir, yani burada faydalanma, şefaata ve fidye hem mümin hem de gayri müm’inden yasaklanmaktadır; hâlbuki diğer bazı ayetlerde ve hadis-i şeriflerde³¹⁹ kıyamet gününde müminler, Allah’ın (c.c.) şefaata etmeye yetkili kıldığı kişilerin³²⁰ şefaatinde faydalanacağı sabittir. Şüphesiz bu da fayda kapsamında yer almaktadır. Onun için müfessirler ya “nefsun” tabirini, “kafiretün” ile nitelemişler³²¹ ya da burada şöyle bir istisna takdir etmişlerdir: “Allah’ın (c.c) başkasına şefaata etmeye izin verdiği kimseler hariç.”³²²

“*Onlar ahiret karşılığında dünya hayatını satın alan kimselerdir, bu yüzden azapları hafifletilmez, onlar yardım da görmezler.*”³²³ Hafifletmekten maksat azabın verdiği elemin derecesinde azaltma yapmak veya azabın olmadığı bir an yaşatmaktır.³²⁴ Allah (c.c.) mezkûr ayette kâfirler için bu iki durumu yasaklamıştır. Ayrıca *ولا هم ينصرون* (onlar yardımda almazlar) cümlesi ile bu durumları sağlayacak kişilerin şefaata ve yardımlarını da onlardan menetmiştir. Yukarıdaki ayette geçen “cilt tazeleme” Allah’ın (c.c.) kâfirler için azabı hafifletmeme vadinin bir sonucudur. Zira küllenmiş ve tebdil edilmemiş bir cildin azabı hissetmesi de azalırdı.

³¹⁷ Bkz. el-Bakara 2/167.

³¹⁸ el-Bakara 2/48.

³¹⁹ Buhari, “Tefsir”, 16.

³²⁰ Taha 20/109.

³²¹ el-Bağavi, **Maalimu’t-Tenzil**, I, 90.

³²² Abdurrahman b. Nasr es-Sadi, **Teysiru’l-Kerimi’Rahman fi Tefsiri Kelami’l-Mennan**, 1. bs., Abdurrahman b.

Mualla el-Lüveyhık (thk), Müessestü’r-Risale, yy. 2000, I, 51.

³²³ el-Bakara 2/86.

³²⁴ İbn Abbas, **Tenvir**, I, 13; İbn Kesir, **Teysiru’l-Kur’an**, I, 320.

“Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altını fidye vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir. İşte elem verici azap onlarıdır, onların hiç yardımcıları da yoktur.”³²⁵ O günde, eğer onlardan birisinin dünya dolusu altını olsa ve Allah’ın (c.c.) azabına mukabil ondan fidye olarak kabul olursa, verirdi. Fakat bu bir yarar sağlamaz; çünkü o gün, mal, mülk ve çoluk çocuğun fayda vermeyeceği bir gündür.³²⁶ “Bazıları: “İnançsız insanlardan dünyayı keşif ve buluşlarla dolduran ve bu şekilde insanların acısını hafifletenler nasıl olur da ahiret sevabına ulaşmazlar?” demektedir. Biz de deriz ki insanlık onların hatıralarını ebedileştirerek, heykellerini dikerek, haklarında eserler yazarak, kendileri için törenler düzenleyerek, onlara hediyeler vererek mükâfatlarını vermiştir. Dolayısıyla onlar eserlerini insanlar için yapmışlar ve insanlar onlara ücretlerini vermiştir.”³²⁷ Bu yüzden bunların Allah (c.c.) indinde sevaba ulaştırılmaları beklenemez.

Küfür ehlinin maruz olduğu bir başka ceza da lânettir. Lânetin, mazilik anlamı taşıyan; fakat bu anlamdan soyutlanıp devamlılık ifade laanehü’l-Lah (لعنه الله) şeklinde kullanılması yaygındır. Bu, Allah’ın (c.c.) azabına uğrama ve O’nun rahmetinden (hayır ve nimet) uzaklaşma anlamına gelmektedir. Allah’ın (c.c.) rahmetinden uzaklaşma, hidayet yoluna girmek için gereken basiret ve idrakten yoksun kalma ve bu suretle küfür ve şirk nedeniyle Allah’ın (c.c) gazabına uğramışların zümresine katılma ve ebedi cezaya müstahak olma manasını içermektedir

Lânet Allah’tan (c.c.) ise, kovma ve uzaklaştırma; halktan ise sövme ve beddua anlamındadır. Kur’an-ı Kerim’de lânet, azap anlamına gelmektedir. “والشجرة الملعونة” (lânetlenmiş ağaç) örneğinde ise lânetlenmişten maksat ağaç olmayıp ağacın yiyicileridir.³²⁸ Zira lâneti iktiza eden, failerin kendi hür iradeleri ile seçtikleri küfür, şirk, zina, zulüm gibi menfi tutum ve davranışlardır. Böyle bir şey, insan ve cinler gibi sadece bu eğilimleri gösterebilme irade ve yeteneğine sahip varlıklardan sudur edebilir. Bundan dolayı hakikî anlamda lanet ancak bunlar için söz konusu olabilir.

³²⁵ Alu İmran 3/90–91.

³²⁶ el-Cezairi, **Eyseru’t-Tefasir**, I, 344 vd.

³²⁷ eş-Şa’ravi, **Tefsiru’s-Şa’ravi**, III, 1608.

³²⁸ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, XIII, 387 vd.

İblis'in yeryüzünde ve gökyüzünde lânetlenmiş olduğu söylenir. Bu lânetin وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ("Doğrusu hesap gününe kadar lanet sanadır" dedi.)³²⁹ ayetinde İla (الی) harfi cerri ile din gününe kadar nihayetleştirilmesi ise o gün biteceği anlamına gelmez.

"Sağlam söz verdikten sonra Allah'ın (c.c.) ahdini bozanlar ve Allah'ın (c.c.) birleştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lânet onlara ve kötü yurt, cehennem, onlardır."³³⁰ ayetinde vasıfları zikredilen kişilerin, bu vasıflarından (ahdi bozma, ayırma, bozgunculuk) dolayı lânet ve cehenneme müstahak oldukları anlatılır ki bütün bu vasıflar büyük günahlar çerçevesi içinde yer almaktadır. Zaten Allah (c.c.) ne Kur'an-ı Kerim'de ne de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dili üzerinden lâneti gerektirecek büyük günahlar işlenmedikçe kimseye lânet etmemiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hadislerinin geneline bakıldığında, lânet okumanın basit bir şey olmadığı, kolay kolay okunmaması ve müminin bu vasıftan (lânet etme) arınması gerektiği gerçeği göze çarpmaktadır.³³¹

Buraya kadar Kur'an-ı Kerim'den alıntılıdığımız ayetlerde küfür ehline dehşetli bir tehdit görülmektedir. Burada, şöyle bir suale kapılmaktan kendini tutamayanlar olabilir: Acaba küfür ehlinin küfür de geçirdikleri had ve hududu belli olan bir insan ömrüne karşılık azabın en şiddetlisini sonsuz olarak hak etmesi etmesi Yüce Allah'ın (c.c.) sonsuz adaletiyle bağdaştırılabilir mi? Buna cevap olarak büyük bir İslâm âlimi ve mütefekkirinin şu satırlarına bakmak olacaktır: "Çendan kâfir az bir ömürde bir günah işlemiş; fakat o günah içinde nihayetsiz bir cinayet var. Çünkü küfür, bütün kâinatı tahkirdir, kıymetlerini tenzil etmektir ve bütün masnuatın vahdaniyete şهادetlerini tekziptir ve mevcudat aynalarında cilveleri görünen esmâ-i İlâhiyeyi tezyiftir. Onun için, mevcudatın hakkını kâfirden almak üzere, mevcudatın Sultanı olan Kakhâr-ı Zülcelâlin, kâfirleri ebedî Cehenneme atması ayn-ı hak ve adalettir. Çünkü nihayetsiz cinayet nihayetsiz azâbı ister."³³²

³²⁹ el-Hicr 15/35.

³³⁰ er-Ra'd 13/25.

³³¹ Ebu Davut, "Edeb", 53; Tirmizi, "Birr", 48.

³³² Said Nursi Bediuzzaman, **Mektubat**, bny, Özgün Matbaacılık, Ankara 2008, 42.

2. Şirk

2.1. Şirkin Tanımı

Şirk kökünün lugatte iki anlamı vardır birincisi: beraberlik ve tekiliğin zıddı, ikincisi: uzamak ve düzgünlüktür. Birinci anlamı ifade eden ve “şirk” ten türemiş bir kelime olan “şirket” lafzı, bir şeyin iki şeye ait olup hiçbirinin onu tek başına sahiplenmemesi demektir. “وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي”³³³ (onu görevimde ortak kıl) ayet-i kerimesinde geçen (أَشْرِكُ) kelimesi “şirket”in türevi olup ortaklık anlamına gelmektedir. Bu söz Hz. Musa’ya (a.s.) aittir. Bilindiği gibi O, peygamberlik olgusunda ona yardımcı olması için Yüce Allah’tan (c.c.) kardeşi Harun’u (a.s.) O’na yardımcı kılmasını dilemiştir. İkinci anlama gelince: yolun düzgünlüğü ve apaçıklığı (şerek), ayakkabının bağı (şirak), avcının ağıdır (şerek). Son iki anlamın ş-r-k maddesi ile adlandırılmasının sebebi onlarda bir nevi’ düzgünlük ve uzunluk mevcut olduğudur.³³⁴

Istılahta ise şirk, iki anlama gelmektedir: Birincisi, büyük şirktir ki bu Allah’a (c.c.) ortak koştur. Bu da küfrün en büyüğüdür. İkincisi: küçük şirktir. Bu da ibadetlerin yerine getirilmesi anında Allah’la (c.c.) beraber başkalarını da mülâhaza etmek ve hesaba katmaktır ki bu küçük şirk, riya ve münafık amelidir.³³⁵

Şirk, Allah’a (c.c.) rububiyet ve hâkimiyetinde ortaklar icat etmektir. Her ne kadar şirk, küfür anlamına gelse de ister Kur’an-ı Kerim’de ister günlük kullanımlarda olsun ilk akla getirdiği mefhum putçuluk ve puta tapmadır. Bunu yapanlara da müşrik denir. Putların dışında güneş, ay, yıldız, hayvan, ağaç gibi nesnelere de Allah’la (c.c.) beraber ibadet etmek şirktir.

Şirk sadece Allah (c.c.) dışındakilere ibadet etme olgusundan ibaret değildir. Belki O’na özgü herhangi bir şeyi başkasına nispet etme, O’nun dışındaki bir varlıktan meded umma,³³⁶ bazı kişi ve nesnelere yaratıcı olarak algılama³³⁷ ve bu şekilde onlara

³³³ Taha 20/32.

³³⁴ İbn Faris, **Mu’cem**, III, 265.

³³⁵ el-İsfahani, **Müfredat**, I, 260.

³³⁶ Bkz. eş-Şuara 26/72–73.

ister küli ister ise cüz'i bir şekilde olsun tanrılık özelliğini nispet etme, Allah (c.c.) tarafından şefa'at etme yetkisi verilmediği halde bazı varlıklardan bu talepte bulunma³³⁸ gibi hususlar da şirk olarak kabul edilir.

“Şirk, en büyük gerçeği, seviyeli duyumsama ölçüleri içinde algılayamamaktır. Yani çok basit bir idraksizliktir. En büyük gerçek ise hiç kuşkusuz Allah Teâlâ'dır. “Diğer inkâr çeşitlerine nispetle, âyetlerde şirk üzerinde fazlaca durulması insanlığın en büyük ve en yaygın sapıtma şeklinin şirk yoluyla olmasındandır. Yoksa mutlak inkâra değinilmediği anlamı çıkarılamaz. Mutlak küfür ve inkârcılara da hitap edilmiştir: “*Peygamberleri onlara dediler ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında hiç şüphe edilir mi?*”³³⁹ Bu ayette ilk önce mutlak şüphecilere seslenilmektedir. Şirk mağfîret çizgisinin dışına çıkıldığı noktadır. İslam dairesinin haricine çıkışın başlangıcıdır.”³⁴⁰

Şirkle ilk tanınan Hz. Nuh'un (a.s.) kavmidir. Onlardan ilk şirke dalanlar, salih olan ölmüşlere gönül bağlayan “kuburi”lerdir³⁴¹ Şirke karşı ilk mukavemet eden de Hz. Nuh'tur (a.s.). Kur'an'ı- Kerim'de bu kavmin putlara olan bağlılığından bahsedilmekte ve tapındıkları bazı putlar şöyle sayılmaktadır: “*İnsanlara: "Sakin tanrılarınızı bırakmayın, Ved, Suva, Yağus, Yeuk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin"*”³⁴² Hz. Nuh'un (a.s.) bunca çabasına rağmen kavmi, şirk ve putçuluğu terk etmemiş son çare olarak Allah (c.c.), onları tufanla helâk etmiştir. Tufandan bayağı bir zaman sonra Irak'ta bulunan “Keldani”ler adında bir kabile zuhur etti. Bu kavim Allah'ı (c.c.) tanır O'na ibadet de eder; fakat O'na yıldızları ortak koşar ve onlar için put dikerlerdi. Böylece ikinci defa şirkin temeli atılmış oldu.³⁴³

Zaten her dinde “ilk dönemlerde ona bağlılık fazladır. Uzun zaman sonra ondan sapma fazlalaşır. Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*İnananların gönüllerinin*

³³⁷ Bkz. El-Hac 22/73.

³³⁸ Bkz. ez-Zümer 39/43-44.

³³⁹ İbrahim, 14/10.

³⁴⁰ Yener Öztürk, **Kur'an'a Göre İnançsızlık**, bny, Işık Yayınları, İzmir tsz. s. 48.

³⁴¹ Kuburi, “kabr”in çuğulu ve ism-i mensubudur mezarlıklar anlamına gelmektedir.

³⁴² Nuh 71/23.

³⁴³ Muhammed b. Mübarek el-Mîlî, **Risaletu's-Şirk ve Mazahirih**, 1. bs., Ebu Abdurrahman Mahmud (thk.),

Daru'r-Rayeti li'n-Neşri ve't-Tevzi, yy. 2001, 111 vd.

Allah'ı (c.c.) anması ve O'ndan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar; onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı; çoğu, yoldan çıkmış kimselerdir."³⁴⁴

Hz. Âdem'den ta Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar gelmiş geçmiş hemen hemen bütün peygamberler, küfür ve şirkin hâkim olduğu bir ortamda yetişmişlerdir. Paygamberler, bunların ne kadar büyük birer zulüm ve sapıklık olduğunu kavradılar. Allah (c.c.), bunların kökünü kazması, vahdaniyet ve adaleti tesis etmesi için onları peygamberlik vazifesi ile görevlendirdi. O'nlara da ömürleri boyunca bunları yıkmak için Allah'tan (c.c.) gelen mesajları tebliğ etmiş, gerektiğinde de savaşmışlardır.

Şirk, Allah'la (c.c.) beraber ilâh tanıma ve O'na ibadet etme olduğu için O'nun vahdaniyetini inkâr anlamındadır. Yani şirk bir nevi küfürdür; fakat tıpa tıp aynı şey değiller. Ebu Hilal el-Askeri (ö. 400/1009) **el-Furuku'l-Lağaviye** isimli kitabında: "küfür, birçok günahı kapsamaktadır: Allah'a (c.c.) şirk koşturma, peygamberliği inkâr etmek, haram olanı helal saymak -ki bu peygamberliği inkârın bir sonucudur- ve diğer günahlardır." demiştir. Buradan anlaşılıyor ki, şirk küfrün bir şubesidir; fakat sonraları şirkin kullanımı çoğalmış ve her türlü küfre şirk denilmiştir. Sonuç olarak küfür ve şirk asıl itibarıyla farklı; şer'i kullanımda ise aynıdır, iman ve İslâm gibi.³⁴⁵

Kur'an-ı Kerim'de şirk büyük bir zulüm olarak nitelenmektedir: "*Lokman, oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a (c.c.) şirk koşturma, doğrusu şirk koşturma büyük zulümdür" demişti.*"³⁴⁶Topraktan yaratılanla bütün boyunduruklara sahip olanı, hiçbir yetkiye sahip olmayanla bütün yetkileri elinde tutanı, her yönüyle eksik ve muhtaç olanla her yönüyle mükemmel ve zengin olan Allah'ı (c.c), zerre miktarı bir nimet veremeyenle mahlûkların din, dünya, ahiret, kalp ve bedenlerindeki her nimeti

³⁴⁴ el-Hadid 57/16; el-Marağî, **Tefsiru'l-Merâğî**, IV. 31.

³⁴⁵ Muhammed b. Mübarek el-Mîlî, **Risaletu's-Şirk ve Mezahirihî**, 1. bazkı, Ebu Abdurrahman (thk.), Daru'r-Rayeti li'n-Neşri ve't-Tevzi', yy. 2001, 105.

³⁴⁶ Lokman 31/13.

sağlayan ve kötülüğü ondan başka defedecek olmayanı bir tutan kişiden daha çirkin ve iğrenç kim olabilir. Bu zulümden daha büyük ne olabilir.”³⁴⁷

2.2. Şirkin Çeşitleri

Ebu'l-Beka el-Hanefî “**Külliyat**”ında şirki altı kısma ayırmıştır. Bunlar istiklal şirki, teb'iz şirki, takrip şirki, taklit şirki, esbâp şirki, ağrad şirkidir. İstiklâl Şirki birbirinden bağımsız iki tanrı kabul etmektir. Mecusî şirki gibi. Teb'iz Şirki: ona inanılan tanrının birçok tanrıdan oluştuğu şirk çeşididir. Hristiyanlıkta varolan şirk tipi buna örnek olarak gösterilebilir. Takrip şirki Allah'ın (c.c.) dışındaki şeylere Allah'a (c.c.) yaklaştırsın diye ibadet etmenin söz konusu olduğu şirk türüdür. Bu şirk türüne cahiliyenin ilk dönemlerinde rastlanmaktadır. Taklit şirki başkasına uyararak Allah'ın (c.c.) dışındakilere ibadet etmektir. Son dönem cahiliye döneminde ortaya çıkmıştır. Esbâp şirki doğadaki düzenin devamını sağlayan etkenleri olağan sebeplere nispet etmektir. Filozof ve materyalistlerin şirki buna örnek olarak gösterilebilir. Ağrâd şirki Allah'ın (c.c.) dışındakiler için amel etmektir. Bunların ilk dördünün hükmü icma' ile küfürdür. Altıncısının ise küfür olmaksızın ma'siyettir. Beşincisinin hükmüne gelince ayrıntılıdır: Tabiata te'sir eden, olağan etkenlerin kendisidir diyenin icma', küfrüne hükmetmiştir. Eğer bu etkenler tabiata Allah'ın (c.c.) onlarda yarattığı güçle tesir ettiği inancı hâkim ise o zaman bunun hükmü fasıktırlar.³⁴⁸

Kur'an-ı Kerim ve sünnet çerçevesi içinde şirkin meşhur iki ana kısmı vardır: büyük ve küçük şirk. Büyük şirk, az önce saydığımız şirk çeşitlerinin ilk dört ve beşinci türünün birinci çeşididir. Küçük şirk ise hadislerde varit olan tabirle riyadır.³⁴⁹“*De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım; ancak bana tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işleşin ve Rabbine kullukta hiç*

³⁴⁷ es-Sadi, **Teysir**, I, 648.

³⁴⁸ el-Mîli, **Risaletu's-Şirk**, 108.

³⁴⁹ Beyhaki, “Tazimu'l-Kur'an”, 18.

*ortak koşmasını.*³⁵⁰ ayetinde ortak koşmak (şirk) Allah (c.c.) için yapılan amellerde gösteriş yapmak şeklinde tefsir edilmektedir.³⁵¹

2.3. şirkin Cezası

Küfre öngörülen ceza, onunla eş değer olan şirk için de geçerli olacağı malûm olmakla beraber, Kur’an-ı Kerim’de bilhassa şirkten bahsedildikten sonra ona karşılık bazı cezalar zikredilir. Bunlardan bir tanesiş de şirk ehlinin hiçbir şekilde bağışlanmayacağıdır. Kur’an’ı- Kerim’de bu konuda şöyle buyurulmaktadır: “*Allah (c.c.), kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah’a (c.c.) ortak koşan kimse derin bir sapıklığa sapmış olur.*”³⁵² Allah’ın (c.c.) mağfiretinin ona tecelli etmediği bir günahın cezasının şiddeti, insanın tefekkürünü aşmaktadır.

“*Allah’a ortak koşmaksızın O’na yönelerek pis putlardan kaçının, yalan sözden ekinin. Allah’a (c.c.) ortak koşan kimse, gökten düşüp de kuşların kaptığı veya rüzgârın bir uçuruma attığı şeye benzer.*”³⁵³ Burada Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğup büyüdüğü zaman ve zeminde hâkim olan şirkin en tipik örneğine işaret vardır. Yüce Allah (c.c.) beliğ bir şekilde müşriklerin, işledikleri büyük suça mukabil düşeceği haller şöyle anlatmaktadır: Allah’a (c.c.) şirk koşanların haktan uzaklığı gökten düşüp de kuşların onu alıp götürdüğü veya rüzgârın uçurduğu kişinin durumu gibidir. Bu kimse hiçbir şekilde hakka ulaşamaz. Mşrikin durumu, rüzgârın onu bırakacağı yere varıncaya kadar hiçbir güce sahip olmaması cihetiyle gökten düşene benzetilmektedir.³⁵⁴ “Böyle bir kimse kıyamet gününde kendisine fayda sağlamaya, zarar ve azabı defedebilmeye malik değildir.”³⁵⁵

350 el- Kehf 18/110.

351 el-Bağavi, **Maâlimu’t-Tenzil**, V, 214.

352 en-Nisa 4/116.

353 el-Hacc 22/31.

354 el-Bağavi, **Maâlimu’t-Tenzil**, V, 384.

355 el-Kurtubi, **Ahkâm**, XII, 55.

Allah (c.c.); cezalandırsın, azaptan azaba sürüklesin diye insanları yaratmamaktadır. Bilakis ona bu menfi durumlara maruz kalmaması için gerek kendi fitrat, akıl ve zihinlerinde gerekse dış âlemde doğruluk ve hidayet yollarını göstermekte ve onlara tevbe gibi büyük bir geri dönüş ve aklanma mekanizması bahşetmektedir. Bütün bunlara rağmen küfür ve şirkte kalmakta ısrar edene pişman olma fırsatı verir. İlginçtir ki Hz Muhammed (s.a.v) ve ashabına hep işkence eden, aleyhlerinde plânlar yapıp köklerini kazmaya çalışan müşriklerle en sonunda savaşma izni çıkmış, nerede olursa olsun öldürülmeleri emredilmiştir. İşte bu esnada müşriklerden biri Müslümanlara iltica ettiği takdirde öldürülüp hırpalanması değil; belki doğru yola gelir umuduyla ona hak ve hidayet ipuçlarını içeren Kur'an-ı Kerim'in mesajı dinletilmesi ve bu mesajları baskının olmadığı bir ortamda değerlendirmesi amacıyla salıverilmesi şöyle emredilmektedir: "*Putu tapanlardan biri sana sığınursa, onu güvene al; ta ki Allah'ın (c.c.) sözünü dinlesin. Sonra onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur.*"³⁵⁶ Bütün bu hak dine dönüşün imkân ve fırsatlarını elinin tersiyle itip küfür ve şirkte devam etmekte inatla direnenleri kendi halleriyle baş başa bırakmaktan başka çare kalmamıştır. Artık onları daha da saptırma, içinde buldukları gaflet ve sapıklığı onlara sevdirmeye ve süsleme evresine geçilmiştir. Bu sevdirmeye ve süsleme ayette şöyle haber verilmektedir: "*Böylece, putlara hizmet edenler, putu tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karma karışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir. Allah (c.c.) dileyeydi bunu yapmazlardı. Sen onları ve iftiralılarını bir tarafa bırak.*"³⁵⁷ Ayette insanlık tarihine kara bir leke olarak damgasını vuran müşriklerin fakirlik, büyüyünce dengi ile evlenememe korkusundan veya "melekler Allah'ın (c.c.) kızlarıdır, biz de kızlarımızı ona yaklaşmak amacı ile kurban ediyoruz" inancından yola çıkarak kız çocukları diri diri gömme vahşetinden bahsedilmektedir. Şu ayet ve hadis'e binaen: "*Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah (c.c.) ona gazab etmiş, lanetlemiş ve büyük azap hazırlamıştır.*"³⁵⁸ "Her yeni doğan İslam fitratı üzerine doğar."³⁵⁹ müşriklere doğan çocuklar da potansiyel birer mümindirler ve müşrikler, müminleri diri diri

³⁵⁶ et-Tevbe 9/6.

³⁵⁷ el-En'am 6/137.

³⁵⁸ en-Nisa 4/93.

³⁵⁹ Müslim, "Kader", 6; Ebu Davut, "Sünnet", 18.

gömmektedirler. Müşriklerin sapıklıklarından ve hidayete yüz çevirmelerinden dolayı Allah (c.c.) Onları böyle bir yola girmekten alıkoyacak idrak ve basiretten mahrum bırakır ve onları bu vasıtayla ebedi olarak cehennem azabına mahkûm, sonsuz lânet ve gazaba da müstahak kılmaktadır.

*“And olsun ki, "Allah (c.c.) ancak Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir oldular. Oysa Mesih, "Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a (c.c.) kulluk edin; kim Allah'a (c.c.) ortak koşarsa muhakkak Allah (c.c.) ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur" dedi.”*³⁶⁰ ayetinde de Allah (c.c.) böyle bir şirk inancına sahip kişiler üzerine Cennet’i haram kılmakta, Cehennem’i de varacakları yer olarak tayin etmektedir. Onları bu durumdan kurtaracak yardımcıların yardımını da onlara ulaşmasını engellemektedir.

3. Nifak

3.1. Nifakın Tanımı

Nifak sözlükte nafk (نَفَق) tan türemiş olan nafeke-yünafigu (يُنَافِقُ-نَافِق) filinin mastarıdır. Nafk sözlükte tükenmek, bir malın satması, telef olmak, ölmek, fakir olmak, Allah (c.c.) yolunda tasadduk etmek anlamlarına gelmektedir. Nifak ise köstebeğin yuvası anlamına gelen nafika (نَافِقَاء) dan türemiş olup, bir surette İslamiyete girip başka bir surette çıkmak anlamındadır.³⁶¹ “Lügat âlimleri demiş ki: “Münafika münafık denmesinin sebebi, köstebek gibi içinde gizlediğinin tam tersini dışa vurmasıdır. Zira köstebeğin nafika ve kasia adında iki deliği vardır. O, yeri deler ta ki yeryüzüne ulaştığında yeri inceltir ve endişe verici bir şey algıladığı anda hemen o toprağı iter ve çıkar. Deliğinin dışı toprak içi ise çukurdur. İşte münafık da böyledir: dışı iman içi ise küfüdür.”³⁶²

³⁶⁰ el-Maide 5/72.

³⁶¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, X, 357 vd.

³⁶² el-Kurtubi, *Ahkâm*, I, 195.

Arapçada nifak gibi fiial (فعال) vezninde olan fiiller çoğunlukla müşareket ifade eder. Müşareket, bir fiilin hem failinin hem de mef'ulunun (fiilden etkilenen) o fiilin gerçekleşmesinde etki etmesidir. Öneğin katele-yükatili (يقاتل-قاتل) fiilinin mastarı olan ve nifak ile aynı vezinde olan "kital" karşılıklı olarak dövüşmeyi ifade eder. Nifakta ise müşareket anlamı bulunmamaktadır.

Istilahta ise nifak, buldukları ortamdaki gerçek imanlı insanların tehdit ve dışlamalarından kendilerini korumak, herhangi bir çıkar sağlamak veya İslâm devletinde ikamet eden gayr-i müslimlere uygulanan hukuk ve vergi sisteminden kaynaklanan külfeti kendi lehlerine çevirmek amacıyla kâfir oldukları halde kendilerini mü'min ve müslüman olarak tanıtan ve insanlarla bu şekilde muamelede bulunan kişilerin iki yüzlülüklerini ifade etmektedir. "Nifak ya da münafıklık, daha çok imânî konuda kullanılmaktadır. Nitekim bu terim, İslâm literatüründe hemen her zaman, gerçek anlamda imân etmedikleri halde imân etmiş gibi geçinen kimseler hakkında kullanılmıştır."³⁶³

Münafıklık tuzak ve hileye dayanır. Bu hile çabucak da onlarda görünür. Çünkü kişi, münafık olduğundan bu yana ki hiçbir davranışı Allah (c.c.) için gizli değildir. Münafıklar amel ve akıllarının noksanlığından dolayı Allah'ı (c.c.) kandırdıklarını sanırlar, Allah da (c.c.) onları kandırmaktadır. Allah'ın (c.c.) onları kandırması peygamber ve dostlarını kandırdıklarından dolayı onları cezalandırmasıdır.³⁶⁴

İslâmiyet, nifakla daha ilk başlarda tanışmıştır. Hicrete kadar müşriklerin küfür, zulüm, işkence, fitne ve fesatlarıyla uğraşıp mücadele eden Müslümanlar, bu sefer de münafıklarla uğraşmaya başlamışlar. Hatta münafıklığı şirkten daha büyük bir tehlike olarak algılamışlardır. Zira şirk aşikâr bir vaktadır ve onun ehli kendilerini gizlemezlerdi. Bu yüzden onların şerrinden korunmak daha kolaydı. Nifak ise gizli bir şeydir. Onun ehli belli olmadığı gibi nerede ve ne zaman saldıracığı da bilinmemekteydi. Bu yüzden onların fitne ve fesatlarından korunmak çok güçtü.

İnsanlık tarihi boyunca toplumların birlik beraberlik ve kardeşliklerini bozan, sosyal bir toplum olmalarını engelleyen, bir arada yaşama sevinçlerine gölge düşüren üç

³⁶³ Aydın, **İslamda İnanç Sistemi**, 93.

³⁶⁴ ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, V, 332.

kötü hasleti, Hz. Peygamber (s.a.v.) münafıklığın nişanesi olarak şöyle saymıştır: “ آيةُ ”³⁶⁵ ”المُنافِقِ ثلاثٌ : إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ (münafığın alameti üçtür: konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünden döner, güvenildiğinde de hıyanet eder).

3.2. Nifak Çeşitleri

Şikin, büyük şirk ve küçük şirk olmak üzere iki boyutu olduğu gibi nifakın da itikadi ve ameli diye iki boyutu vardır. İtikadi nifak İslâm toplumunda can ve mal güvenliğini sağlamak; evlenme, miras, savaş sonucu elde edilen ganimet gibi Müslümanların sahip olduğu her türlü ayrıcalıklardan faydalanmak ve gizli plan ve projelerle İslâm toplumunu parçalamak amacıyla gerçek kişilik ve dinlerini saklayarak kalbi olarak inanmadığı halde kendisini inanmış gösteren kimselerin nifakıdır. Bunların dindeki pozisyonları kesin olarak kafirliktir. Kur'an-ı Kerim'de nifak ve münafıklardan ne zaman söz açılmışsa hep onların kâfir ve ebedi cezaya müstahak oldukları anlatılmaktadır. Bu da onlardan kastın itikadi nifak ehli olduğunun delilidir; çünkü küfrü gerektiren sadece itikadi nifaktır.

Ameli nifak; Allah'a (c.c.) peygamberlere ve dinde inanılması zarurî olarak bilinen hususlara inanmakla beraber Allah'ın (c.c.), yerine getirmesini zaruri olarak hükme bağladığı amel ve hasletleri kalben yerine getirmeyi istemediği halde çevresindeki insanlardan çekindiği için yerine getiren, fırsat buldukça ve insanların ona muttali' olmayacağı bir ortamı sağladıkça dinde münker olarak nitelenen her ameli işlemekte çekinmeyen kişinin manzarasından ibaret olup riya ile adlandırılır. İbadetleri ifa etme anında başka kişilerin beğeni ve takdir beklentileri hesaba katıldığında, dolaylı olarak Allah'a (c.c.) ortaklar icat edilmiş olunmaktadır. Tabî olarak imana sahip olduğu için itikadi nifakta olduğu gibi bunun sahibi kâfir değildir; belki işlediği günahın durumuna göre günahkâr olur. İşlediği günah kebair sınıfından ise ehl-i kebair, sağâir sınıfında ise ehl-i sağâir sayılır.

³⁶⁵ Buhari, “İman”, 23; Müslim, “İman”, 25.

Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de münafıkları riya etmekle nitelemiş ve namaz kıldıklarını; ancak kendisi için değil, gösteriş olsun diye kıldıklarını ve bu durumun onlar için çok zor olduğunu şöyle anlatmaktadır: *“Doğrusu münafıklar Allah'ı (c.c.) aldatmaya çalışırlar, oysa O, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla, ne de bunlarla olur, ikisi arasında bocalayarak Allah'ı (c.c.) pek az anarlar. Allah'ın (c.c.) saptırdığı kimseye yol bulamayacaksın.”*³⁶⁶

Kâfirler münafıklar ve gösterişçiler ihlâssızlıkta birleşirler, imanda ise ayrılırlar. Riya eğer inanmayarak yapılıyorsa küfürdür ve itikadi nifakla adlandırılır. Eğer imanla beraber yapılırsa o zaman ameli nifak olmuş oluyor ki bu büyük bir günah olmakla beraber sahibi kafir olmaz.

3.3. Nifakın Cezası

Nifak, küfür ve şirkle aynı inanç ve felsefî paydaya sahip olduğu için onların ehline dünya ve ahirette vaadedilen ceza, nifak ehline de vaad edilmektedir. Dünyada rezillik, sefalet, ikiyüzlülüklerinden dolayı korku içinde yaşamak bu cezalar arasında sayılmaktadır. Hatta münafıkların kalplerinde taşıdığı korku, kâfir ve müşriklerinkine nazaran kat kat daha fazladır; zira kâfir ve müşrikler küfür ve şirklerini açık açık sergilerler ve müslümanlara meydan okurlar. Münafık ise can ve mal güvenliği endişesiyle gerçek inancını ibraz edememekte ve ömrü boyunca bu hali gizleme külfeti, başkalarının buna muttali' olma endişesi ve ruh sıkıntısıyla yaşamaya mahkûmdur.

*“Münafıklara, kendilerine elem verici bir azab olduğunu müjdele.”*³⁶⁷ Münafıkların Müslümanlara karşı sık sık alaycı bir tavır içinde olduklarından dolayı Allah da (c.c.) onlarla alay edeceğinden daha önce bahsettik. Bu ayette de Allah (c.c.), Hz. Peygamber'den (s.a.v.) onları elem verici bir azapla müjdelemesini istemekle onlarla alay etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Ayetteki müjde anlamına gelen beşaret (البشارة) genellikle sevindirici bir haber verme anlamında

³⁶⁶ en-Nisa 4/142–143.

³⁶⁷ en-Nisa 4/138.

kullanılır. Onun için burada olduğu gibi beşaretin kötü durumlar için kullanılması alay babındandır.³⁶⁸ Ahirette, mü'min ve münafık her insana bir nur verilir bunun sonucunda münafık sevinir ve kurtuluşa erdiğini sanır, sırat köprüsüne gelince nurları sönüverir. Bu sahne ayette şöyle geçmektedir: "*Bizi de gözetin; ışığınızdan faydalanalım*" dedikleri gün, onlara: "*Ardınıza dönün de ışık arayın*" denir; inananlarla ikiyüzlüler arasında, kapısının içinde rahmet ve dışında azap olan bir sur çekilir."³⁶⁹ Dikkat edilirse ayette ilk önce verip sonra geri alma şeklinde bir kandırmaca tasvir edilmektedir ki bunun da ayrıca bir çilesi vardır; zira alıştıktan sonra bir şeyden ayrı düşmek daha önce hiç elde edilmemiş bir şeyden ayrı kalmaktan daha zordur.

Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde O'nun ayetlerini inkâr edenlere, haksız yere peygamberleri, insanlardan adaleti emredenleri öldürenlere,³⁷⁰ insanların mallarını haksızlıkla yiyen haham ve rahiplere, altın ve gümüşü biriktirip Allah (c.c.) yolunda sarf etmeyenlere,³⁷¹ ahiret günü dirilip Allah'a (c.c.) dönmeyeceğini sananlara ve inkârcılara da³⁷² aynı alaycı tabirle (فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) azap vaadetmektedir.

Başka bir ayette de Allah (c.c.): "*Doğrusu Allah (c.c.) münafıkları ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.*"³⁷³ buyurmak suretiyle kafir ve münafıkların dünyada aynı inkar ve zulüm çizgisinde olduklarından dolayı ahirette de bir arada olacaklarını buyurmaktadır.

"Allah (c.c.), ikiyüzlü erkek ve kadınlara ve inkârcılara, ebedi kalacakları cehennem ateşini hazırlamıştır. O, onlara yeter. Allah (c.c.) onları lânetlemiştir. Onlara devamlı azap vardır."³⁷⁴ Burada nifak ehli için üç azap türüne işaret edilmektedir. Birincisi, cehennemdir. "Bu, münafıklar için kâfidir" denilmesi onun şiddet ve dehşetine işaret etmektedir. Bu azap türü maddîdir. İkincisi ise manevî olup Allah'ın (c.c.) münafıkları kendisinden ve merhametinden uzaklaştırması, onları kovması,

³⁶⁸ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, V, 376.

³⁶⁹ el-Hadid 13/57; ez-Zuheyli, **et-Tefsirul-Munir**, V, 332.

³⁷⁰ Bkz. Alu İmran 3/21.

³⁷¹ Bkz. et-Tevbe 9/34.

³⁷² el-İnşikak 84/24.

³⁷³ en-Nisa 4/140.

³⁷⁴ et-Tevbe 9/68.

kiyamet gününde onlara bakmaması, onlarla konuşmaması ve onları kötülüklerden arındırmaması anlamındaki lanet etmeden ibarettir. Üçüncüsüne gelince, ayetteki tabiri ile “عَذَابٌ مُّقِيمٌ” yani kalıcı azaptır. Bu azap nevi'nin diğer ikisine atfedilmesi onların dışında bir azap olmasının delilidir; çünkü matuf ve matufu aleyh arasında değişiklik şarttırKur'an-ı Kerim'de Münafıklardan bahsedildiğinde genellikle cem'i müzekker-i salim olan münafikun (المنافقون) tabiri kullanılmaktadır. Fakat yukarıdaki ayette erkeklerden sonra kadınlar da anılmıştır. Bunun sebebine gelince, “aileyi meydana getirmede, fesat ve şerrin hüküm sürdüğü nifak çevresini oluşturmada erkeklerle beraber kadınların da rol alabileceğidir.”³⁷⁵

Allah (c.c.) Cehennem'in en alt tabakasını, üzerinden oldukları büyük sapıklıktan dolayı münafıklara ayırmıştır. Bu, şu ayet-i kerimeyle delillendirilir: “Doğrusu münafıklar cehennemın en alt tabakasındadırlar. Onlara yardımcı bulamayacaksın.”³⁷⁶ Ayette cehennemın en alt tabakası ed-derkü'l-esfel (الدرك الاسفل) ile tabir edilir. “Derk” lügatte derin dip anlamına gelmektedir³⁷⁷ Arap dilinde daha çok, “derece”de olduğu gibi, dereke “دركة” şeklinde kullanılmaktadır. Derece, yükseğe doğru basamak anlamına gelirken dereke de aşağılara doğru inen basamaklar anlamındadır. Derk'i vasıflayan “esfel” ise sefele (سفل) fiilinin fazlalık ifade eden tafdil fiili olup en yüksek anlamındaki a'la (اعلى) nın zıddıdır dolayısıyla en alçak demektir.³⁷⁸“ed-Derku'l-esfel”, Cehennem'in en dibidir. Onun yedi tabakası vardır: ilk tabakası cehennemdir, ikincisi lezâ, üçüncüsü huâtme, dördüncüsü saîr, beşincisi sakar, altıncısı cahîm, yedincisi hâviyedir. Bazen hepsi birinci tabakanın adı olan “nar” ile bazen de bazıları diğerlerinin adıyla adlandırılmaktadır; çünkü hepsi “nar” çatısı altında birleşmektedir.”³⁷⁹ Münafıkların diğerlerine (kâfir ve müşrikler) göre en şiddetli azabı hak etmesine gelince, kâfirlerle aralarında müşterek küfre; İslâmiyet'le alay etme,

³⁷⁵ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, VII, 3365

³⁷⁶ en-Nisa 4/145.

³⁷⁷ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, X, 60.

³⁷⁸ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, XII, 298.

³⁷⁹ el-Alusi, **Ruhu'l-Maâni**, III, 170.

Müslümanlar'ı kandırma, müminlere eziyet etmeyi eklemeleri,³⁸⁰küfürlerinin kabarıklığı ve hasarının çokluğu sebebiyledir.³⁸¹

“İbn Ömer şöyle der: “kıyamet günü azapça en şiddetli olan üç kesimdir: münafıklar, Ashab-ı Maide'den³⁸² küfre girenler ve Firavun'nun ehli. Bunu şu ayet-i kerimeler doğrulamaktadır: “*Doğrusu münafıklar cehennemden en alt tabakasındadırlar. Onlara yardımcı bulamayacaksın.*”³⁸³ “Allah (c.c.), “*Ben onu size indireceğim. Bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyada kimseye azap etmeyeceğim şekilde ona azap edeceğim dedi.*”³⁸⁴“*Onlar, sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet çıktığı gün, "Firavun'un adamlarını azabın en ağırına sokun" denir.*”³⁸⁵

4. İrtidad

4.1. İrtidadın Tanımı

İrtidat, lügatte irtedde-yerteddü (يرتد-ارتد) nün mastarı olup reddetmek, hibesinden geri dönmek, bir şeyin iadesini talep etmek,³⁸⁶ İslam'a girdikten sonra küfre dönmek anlamındadır. İrtidatla aynı kökten gelen “ridde” ise İslam'dan dönüş yapmak manasındadır.³⁸⁷ Böyle bir inkâra sapan kişiye de mürted denilir.

Dini terminolojideki irtidat veya diğer adıyla ridde ise, “bir insanın iman edip Allah'ın (c.c.), getirdiği şeylere itaat ettikten sonra peygamberi, onların kitapta varit olan sözlerini veya mükellefiyet gerektiren davranışları inkâr etmesidir, kısacası dinden zarurî olarak bilinen bir şeyi inkâr etmektir.”³⁸⁸ Bu inkâr, İmam Nevevi'ye göre ister doğrudan niyet değiştirerek ister ise küfrü gerektiren eylem ve söylemde bulunarak

³⁸⁰ el-Alusi, **Ruhu'l-Maâni**, III, 170.

³⁸¹ ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, V, 334.

³⁸² Bkz. el-Maide 5/114–115.

³⁸³ en-Nisa 4/145

³⁸⁴ el-Maide 5/115.

³⁸⁵ el-Ğafir 40/46; el-Kurtubi, **Ahkâm**, V, 425.

³⁸⁶ ez-Zbidi, **Tacu'l-Arus**, VIII, 92 vd.

³⁸⁷ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, III, 173.

³⁸⁸ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefasir**, II, 693 vd.

gerçekleştirilsin durum değişmez. Keza bunlar, ister şakacıktan ister inadına isterse de inanarak yapılsın yine durum değişmez.³⁸⁹“İrtidat, sözel olarak gerçekleşebileceği gibi, güneşe ve puta tapma, mushafa hakaret etme, dini alaya alma gibi fiili olarak da gerçekleşebilir.”³⁹⁰ “Elbette ki mürted insan da netice itibariyle kâfirdir; çünkü o, İslâm’ı açıkça reddetmiştir. Onun işlediği suç, küfrün türlerinden biridir. Yani şirk nasıl ki aynı zamanda küfrün bir alt kümesi ise İrtidâd da aynen öyledir. Fakat mürtedi sıradan müşrik ve kâfir insandan ayıran ciddî çizgiler vardır. Çünkü genellikle şirk ve küfür, bir insanın hayatına yanlışlıklarla birlikte girer. Çoğu zaman kişi, bilinçsiz bir şekilde bu suçları işler; ama irtidat böyle değildir. Tıpkı nifak gibi mutlaka bilinçli işlenen bir suçtur.”³⁹¹ Çünkü irtidat İslamiyetle tanıştıktan ve onun yüce değerlerini benimsendikten sonra gerçekleşen bir olaydır. Bu yönüyle o, hainliğin bir göstergesidir.

Dinden çıkış samimiyetsizliğin belirtisi olup baştan beri imanda zaaflığa işaret etmektedir. Zira iman edip mutmain olduktan sonra kişinin tekrar dinden çıkıp eski küfür sapıklığına dönmesi hemen hemen imkânsız bir şey olarak görülmektedir. Onun için böyle bir kişi maslahatı gereği sık sık iman ve küfür arasında gidip gelmektedir; zira irtidat edenin akidesi düzensizdir. Böyle bir kişinin de aslî tercihinin küfür olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü düzensiz iman ve bozulmuş fıtratın kaynağı küfürdür. Allah (c.c.) şu ayet-i kerimede: “*İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır, onlar orada temellidirlir.*”³⁹² “riddeyi mü’min değil kâfir olarak ölmekle takip ettirmiştir bundan dolayı atfı “fa” ile gerçekleştirmiştir.³⁹³ Sanki ridde kâfir olarak ölmeyi gerektirir; zira kişi akidece düzensiz olup imanda sebatkâr olmadı mı imana da girer küfre de... Allah’ın (c.c.) da buyurduğu gibi ‘imanlı olarak ve gerçek din üzere sabit ve kalıcı olarak ölmek’ böyle kişilerin âdetinden değildir.”³⁹⁴

³⁸⁹ es-Sakkar, **et-Tekfir ve Davabitühü**, 11.

³⁹⁰ el-Merağî, **Tefsiru'l-Merağî**, II. 136.

³⁹¹ Aydın, **İslâm’da İnanç Sistemi**, s. 110.

³⁹² el-Bakara 2/217.

³⁹³ من يرتد فيمت ayetinde görüldüğü burada gibi “fa-i ta’kibiye” ile atf söz konusudur.

³⁹⁴ Ebu Zehre, **Zehretü’t-Tefâsir**, II, 692.

4.2. İrtidadın Geçmiş Silip Silmemesi Meselesi

Küfür üzere ölen mürtedin hem dünyada hem de ahirette bütün amellerinin boşa çıkarılacağı ve ebedi olarak cehennemde kalacağı ayetçe sabittir.³⁹⁵ Fakat mürtedin İslâm dinine tekrar dönmesi halinde İslâm üzere olduğu dönemlerde yerine getirdiği farizalar, sünnetler, yaptığı hayır ve iyiliklerinin ne olacağı tartışmalı bir konudur? İslam alimleri bu konuda değişik görüşler benimsemektedir. “فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ” (*kâfir olarak ölürse*)³⁹⁶ ayetine dayanarak İmam Şafiî, irtidadın amelleri iptal etmesini, küfür üzere ölme şartına bağlamış ve irtidat eden bu hal üzere ölmeyene dek amelleri boşa çıkmaz demiştir. İmam Malik ve İmam Ebu Hanife ise şu ayetlerin umumiyetine dayanarak: “*And olsun, eğer Allah'a (c.c.) ortak koşarsan işlerin şüphesiz boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.*”³⁹⁷ “*Eğer ortak koşsalarda amelleri boşa çıkardı.*”³⁹⁸ “*Kim imanı inkâr ederse, şüphesiz amelleri boşa gider*”³⁹⁹ mürted, İslam’a dönse bile tek başına irtidad, amelleri iptal eder görüşündedir. Allah (c.c.) mürtedlerin amellerini iptal etmeyi ve ahirette karşılaşılabilecekleri cezayı hak etmeleri onların kâfir olarak ölme şartına bağlamaktadır. Allah (c.c.) burada, dolaylı olarak mürtetleri tövbeye çağırmaktadır ve “dikkat edin! Ölünceye kadar kapı açıktır” der gibidir. Ayrıca İslâm’a döndüğü ve mağfiret talebinde bulunduğu takdirde tevbesi kabul olur ve işlemiş oldukları bütün günahlar annesinden doğduğu gün gibi sıfırlanır ve onlara taptaze bir amel defteri açılır. Allah (c.c.) bu konuda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurur: “*Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah'tan (c.c.) bağışlanma dilerse, Allah'ı (c.c.) mağfiret ve merhamet sahibi olarak bulur.*”⁴⁰⁰

³⁹⁵ Bkz. el-Bakara 2/217.

³⁹⁶ el-Bakara 2/217.

³⁹⁷ ez-Zümer 39/65.

³⁹⁸ el-En’am 6/88.

³⁹⁹ el-Maide 5/5.

⁴⁰⁰ en-Nisa 4/110.

4.3. İrtidadın Cezası

Yukarıdaki ayette Allah (c.c.), tehditkâr bir dille insanların bu sapıklıktan sakınmalarını ister, böyle bir şeye başvurulduğu ve bu hal üzere dünyadan gidildiği takdirde bu kişilerin amellerini hem dünyada hem de ahirette iptal edeceğini bildirir ve onları cehennemde hapsedeceğini vaadeder.⁴⁰¹ Samimî bir tevbe ile İslâmiyet'e girmenin, ondan öncesindeki bütün günahları silip süpürdüğü herkesçe bilinmektedir. Bu, Allah'ın (c.c.) kullarına bahşettiği bir lütfudur; fakat mürted, iman ettikten sonra küfre girip daha sonra tekrar İslâm'a geri dönmekle sanki alay etme gibi bir durum hissettirir.

“İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır, onlar orada temellidirler.” ayetinde ⁴⁰² mürtedler için iki ceza zikredilmektedir. Birincisi: mürtedlerin dünyada işlemiş oldukları salih amellerin iptalidir. Mürtedlerin amellerinin ahirette iptal edilmesine gelince, orada takvalı kimselere tahsis edilen kalıcı nimetlerden yoksun bırakılacaklarıdır. ⁴⁰³ İkinci ceza ise onların ebedi olarak ateşte kalacaklarıdır. Bu hususta Allah (c.c.), ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “**وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا**” *(İşte cehennemlikler onlardır, onlar orada temellidirler.)*⁴⁰⁴ Bu tabir onların azap göreceklerini üç şekilde pekiştirmektedir. Birincisi: azaba sebep olan şeye işaret edilerek onlara ceza takdir edilir. Çünkü ayetteki “**وَأُولَئِكَ**” işareti, kalp düzensizliği ve fitrat bozukluğundan irtidat edenlere işarettir. Hükümle beraber sebebi zikretme pekiştirme amaçlıdır. İkincisi: Allah (c.c.) onların ateşe bağımlılıklarını dostun dosta olan bağımlılığı gibi olduğunu haber vermektedir. Sanki onlar ateşe özgü, ateş de onlara özgüdür. Üçüncüsü: Zamiru'l-fasl'ın⁴⁰⁵ pekiştirmesiyle beraber isim cümlesinin tercih edilmesidir. Bu tabir Allah'ın (c.c.) kelâmında ceza ve sevap makamında çok görülür.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Bkz. el-Bakara 2/217.

⁴⁰² el-Bakara 2/217.

⁴⁰³ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, II, 692.

⁴⁰⁴ el-Bakara 2/217.

⁴⁰⁵ Zamiru'l-fasl, özne ve yüklem gibi birbirine bağlanmış iki ögeyi pekiştirme amacıyla ayrıca zamirle birbirine

bağlamaktır

⁴⁰⁶ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, II, 694.

5. Fısk

5.1. Fıskın Tanımı

Fısk, lügatte, fesaka-yefsuku (يفسق-فسق) nun mastarı olup Allah'ın (c.c.) emrini terk, itaatten isyana meyil, hurmanın kabuğundan, farenin de deliğinden çıkması gibi mutlak çıkış anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁷ Allah'ın (c.c.) itaatinden çıkan anlamına gelen fasık kelimesinin dişil ism-i tasğiri⁴⁰⁸ olan füveysika (فويسقة), farenin diğer bir ismi olarak kullanılır; zira ikisinde de fesat amaçlı bir çıkış söz konusudur. Mü'minin Allah'ın (c.c.) itaatinden farenin ise deliğinden... Bu münasebetten dolayı hadis-i şerifte farelerle beraber diğer muzır bazı hayvanlar fasıklıkla nitelenmiştir: “Beş fasık hilde de ve haremde de⁴⁰⁹ öldürülür: akrep, çaylak, benekli karga, fare ve yırtıcı köpek.”⁴¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de fısk, sadece bir yerde sözlük anlamıyla kullanılır. Bu da şu ayettir: “*Meleklerle: "Âdem'e (a.s.) secde edin" demiştik. İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı.*”⁴¹¹

Fıskın ıstılahi anlamına gelince bu, İslâm âlimleri arasında ihtilâflıdır. Buraya kadar zikrettiğimiz küfür, şirk, nifak ve irtidatın tanım ve kapsamaları için net bir şey söylemek hemen hemen mümkündür. Fakat fısk için net bir tanım ve kapsam getirmek o kadar kolay görünmemektedir. Bu da onun genelliğinden kaynaklanmaktadır. Zira fısk için yapılmış en basit tanım olan “İster küfür ile olsun ister ise isyanla olsun Allah'ın

⁴⁰⁷ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, VIII, 315.

⁴⁰⁸ Araççada ism-i tasğir Türkçe'deki, isimlere, küçültme anlamı katması amacıyla, cik-cuk- eklerinin katması kuralına denk gelmektedir.

⁴⁰⁹ “Hil bölgesi, Harem bölgesi ile Mîkat yerleri arasındaki yerlerdir. Bu bölgede ikamet edenlere Mîkatî veya Hillî denir. Hillî, Hil bölgesinde yaşayan kişi anlamındadır. Mîkatîler gerek hac gerek umre için Harem bölgesine girmeden buldukları Hil bölgesinde ihrama girerler. Harem Bölgesi: Mekke ile etrafında, bitkileri koparılmamak ve av hayvanlarına zarar verilmemek üzere belirli sınırlar içindeki emniyetli bölgedir. Bu bölgede oturanlara Mekkî (Mekkeli) denir. Harem bölgelerinin sınırlarını Cibrîl'in rehberliğiyle Hz. İbrâhim belirlemiş, sınırları gösteren işaretler daha sonra Hz. Peygamber tarafından yenilenmiştir.” Geniş ayrıntı için bkz. İrfan Yücel, “Hac ve Umre”,

İlmihâl, I, DİB. Yayınları, Ankara 2006, 520.

⁴¹⁰ Müslim, “Hac”, 9; Buhari, “Bed'ül-halk”, 16.

⁴¹¹ el-Kehf 18/50.

(c.c.) itaatinden çıkmak”⁴¹²tanımına bakıldığında bunun; kâfir, müşrik, münafık, mürtet ve mü’minlerden günahkâr olanları kapsamakta olduğu görülür.

Fısk ve türevlerinin Kur’an-ı Kerim’deki kullanım şemasına bakıldığında kahir çoğunlukla kâfir ve münafık gibi hak dinden çıkmış zümrelerin hal ve tavırlarını betimlediği görülür. Fısk ve saydığımız diğer günahlar arasında umum ve hususluk münasebeti vardır. Yani kâfir, müşrik, münafık ve mürtet olan her kişi illâki fasıktır; fakat her fasık bu zikrettiklerimiz sadece biri olmayabilir. Çünkü Allah’ın (c.c.) itaatinden çıkan fasık, mü’min bir günahkâr da olabilir. Bu itibarla fasık mü’min, fasık kâfirlerle itaatten çıkmakla birleşir. Öte yandan imanını muhafaza etmekle de onlardan ayrılır.

Fasık teriminde mevcut olan umumluk ve belirsizlik Kur’an-ı Kerim üzerinde te’lif edilen tefsirlere de yansımış durumdadır. Sebeb-i nüzul ve siyak-sıbak hususlarının tahsis etmediği fıskın tefsirlerinde genellikle net bir şey söylenilmez ve umumiyeti üzerine bırakılır. Örneğin: “Allah’ın (c.c.) itaatinden çıkma” ile tefsir edilir. Öte yandan Yahudi, Hristiyan ve Müşriklerden bahseden ayetlerde ise Hz. Muhammed’i (s.a.v) ve İslâmî hükümleri inkâr etmek ve putçulukla tefsir edilir.

Kur’an’da fasık kavramı lügavi anlamının murad olduğu durumlar hariç hemen hemen her yerde inançsızlığı ifade eder. Günahkâr müminler için kullanılması ise sonradan ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bazı İslâm bilginleri söz konusu kavramı tanımlarken şöyle bir ayırıma gitmektedirler: İlk dönem örfünde fısk, son dönem örfünde fısk... İlk dönem örfünde ve ism-i fail olan fasık, Zameşeri’nin de buna delâlet eden bazı ayetleri tefsir ettiği gibi, kâfirlerden hayâsı, kişiliği, sözüne ve antlaşmasına bağlılığı olmayan demektir. Zira Allah (c.c.), Yahudi ve Yahudi olmayan kâfirler için “وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ” (*kahir çoğunlukları fasıktırlar*),⁴¹³ bazı ayetlerde de “وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ” (*çoğu fasıktırlar*)⁴¹⁴ demiştir. Son dönem örfünde ise fısk, küfür olmayan büyük günahlara özgüdür “fasık” ise bunları işleyendir. Fıskın uğramış olduğu diğer bir taksim de “tasrihi fısk ve te’vili fısk”dır. Apaçık fasıklık anlamına gelen tasrihi fıskı

⁴¹² el-Kurtubi, *Ahkâm*, I. 246.

⁴¹³ et-Tevbe 9/8

⁴¹⁴ el-Hadid 57/16

zikretmeye hacet yoktur. Zira bu, dinde büyük sayılan günahların bilinmesine bağlı bir şeydir. Bu nev'i günahlar hadislerde çok zikredilmiştir. Bunları işleyenin fasıklığı apaçıktır. Te'vili fisk ise, Müslümanları öldürme ve onlarla savaşma dışında büyük günahlardan olup olmadığı müevvel (yoruma bağlı, kesin olmayan) olan günahları işleyenin durumunda söz konusu olmaktadır. Buna müevvel denmesinin sebebi ise zanni olup ictihada dayanmasıdır. İhtilâflı riba ve nikâh çeşitleri gibi.⁴¹⁵

“Ebû Mansur el-Mâtürîdi'ye göre fâsık kelimesi tıpkı fâcir gibi mutlak olarak kullanıldığı zaman kâfir anlamına gelir. Bununla birlikte fisk, verilen emrin dışına çıkmak demektir ve müminin de bazan ilâhî emirlerin dışına çıkması mümkün olduğundan fâsık her zaman kâfirle eş anlamlı kabul edilmemelidir; zira büyük günah işleyen mümin karşılığında da kullanılır. Ebülmuin en-Nesefî, Mâtürîdi'nin görüşlerine açıklık getirerek fâsıkı "mutlak fâsık" ve "mümin fâsık" olarak iki kısma ayırmıştır. Mutlak fâsık ilâhî emirlere hiçbir noktada itaat etmeyen ve her bakımdan asi olan kimsedir ki buna kâfir denir. Mümin fâsık ise iman esaslarını tasdik ettiği halde tembellik, gaflet ve şehvet sebebiyle ilâhî buyruklardan birine itaat etmeyen kişi olup sadece bir veya birkaç noktada fisk içinde bulunur. Bu tür bir itaatsizlik sahibinin imanını yok etmediğinden bu manadaki fâsık mümindir.”⁴¹⁶Kur'an-ı Kerimde fisk kavramı kahir çoğunlukla imansızlık ifade ettiği için bu çalışmamızda ondan kastımız da budur, yani küfrü gerektiren itaatsizliktir.

Söz konusu kavramın en çok kullanıldığı kâfir kesim İslâmiyet öncesi ve sonrası Yahudilerdir. İslâmiyet öncesi Yahudilerin en bariz özelliği Allah'ın (c.c.) ayetlerini inkâr etmeleri, sözlerinde durmamaları ve onlara gönderilen peygamberleri öldürmeleridir. İslâmiyet sonrası özellikleri ise yine Allah'ın (c.c.) ayetlerini inkâr etmek, ellerinden geldiği kadar Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve onun yanındaki müminleri içten içe çökertmek ve bunu insanlık tarihinin en hain plânıyla yapmaktır: münafıklık...

⁴¹⁵ İbnu'l-Vezir Muhammed b. İbrahim b. Ali b. el- Mürteza, **İsaru'l-Hakki ale'l-Halki**, 2. bs., Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1987. 407 vd.

⁴¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “fasık”, **DİA.**, XII. 202 vd.

Hatta Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin sadece bu kötü vasıfları (nifak) baz alınarak fasıklıkla nitelendikleri olmuştur: “Doğrusu ikiyüzlüler fasıktırlar.”⁴¹⁷

5.2. Kur'an'da Fıskla Nitelelenen Haller

İslâm'da yer alan düşünce ve hükümler hiçbir çelişki arz etmeyip insanın fitrat ve ihtiyacına uygundur. Bunlar Allah (c.c.) tarafından insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlarla tezat teşkil eden küfür, fisk vb. durumlar insanların fitrat, ihtiyaç, emniyet ve huzurlarına ters düşer. “*Bilin ki, içinizde Allah'ın (c.c.) Peygamberi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz; ama Allah (c.c.) size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârcılığı, yoldan çıkmayı (fasıklığı) ve baş kaldırmayı size iğrenç göstermiştir.*”⁴¹⁸ ayeti bu söylediklerimize delil teşkil etmektedir. Hadis-i şerifte de “*كل مولود يولد على الفطرة*”⁴¹⁹ yani “yeni doğan her bireyin fitrat üzere doğduğu varit olmuştur. “Başta Selef uleması olmak üzere âlimlerin önemli bir kısmı ilgili naslardaki fitrat kelimesinin "İslâm" anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre mezkûr hadis, insanların tâbii, aslî ve fitrî dinlerinin İslâmiyet olduğunu, daha sonra çeşitli etkenlerin tesiriyle farklı dinlere yönelmenin fitrattan sapma olduğunu gösterir.”⁴²⁰ Kur'an-ı Kerim'de buna şu şekilde işaret edilmektedir: “*Hakka yönelerek kendini Allah'ın (c.c.) insanlara yaratılıştan verdiği dine ver. Zira Allah'ın (c.c.) yaratışında değişme yoktur; işte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler.*”⁴²¹ Buna göre ister müslim ister gayr-i müslim ebeveynen olsun her insan doğduğunda İslâmiyet'in, itikadi olsun ameli olsun bütün iyilikleriyle (hakikata mutabık iman, saf İslâm, şefkat, merhamet, iyiliğe meyilli içgüdü vb.) donatılmış halde dünyaya gelir. Bu ilâhî program, dıştan gelen olumsuz bir te'sir olmaksızın her zaman sağlam kalır ve korunabilir.

⁴¹⁷ et-Tevbe 9/57.

⁴¹⁸ el-Hucurat 49/7.

⁴¹⁹ Beyhaki, “Lükata”, 16; Müslim, “Kader”, 6.

⁴²⁰ Hayati Hökelekli, “fitrat”, **DİA.**, XIII, 47 vd.

⁴²¹ er-Rum 30/30.

Küfrün, fıskın ve isyanın insanlara iğrenç gösterilmesi⁴²²bu ilâhî fitratın bir gereğidir. Bunların kâfir, fasık ve münafıklara tekrih edilmemesi; bilâkis güzel gösterilmesi onların iradelerinin bir sonucudur. Zira “*Bir millet kendini değiştirmedikçe Allah (c.c.) onların durumunu değiştirmez.*”⁴²³ Mevzubahsimiz olan fısk da bir nevi insanın kendini bozması ve Allah’ın (c.c.) emirlerine itaatsizliktir. Bu itaatsizlikler ve onların fıskla tescilinin Kur’an’î birkaç misali üzerinde biraz durmayı konumuz açısından uygun gördük.

Ku’ran’ı-Kerim’de genellikle fasıklık, küfür ve münafıklık gibi dinden çıkmayı gerektiren durumlar için kullanılır. Fasıklar yerilmekte ve onlara cehennem azabı vaad edilmektedir. Mü’min fasıkın fıskı ise arizi bir şeydir tevbe ile izalesi mümkündür. Tevbe edilmediği takdirde de Allah’ın (c.c.) şirkten başka istediğine her günahı bağışlayacağı vaadini unutmamak gerekir.⁴²⁴ Bu bağışlama, tevbe edilmeden de gerçekleşebilir.⁴²⁵

Söz konusu kavram şu ayette mutlak kâfirler için kullanılır: “*And olsun ki, sana apaçık ayetler indirdik. Onları sadece yoldan çıkmışlar (fasıklar) inkâr eder.*”⁴²⁶ Bu ayet her ne kadar Medinede’ki münafık Yahudiler hakkında inmişse de fasıklardan maksat münafıklarla beraber mutlak kâfirlerdir.

“*İkiyüzlü erkek ve kadınlar da birbirlerindendir: Kötülüğü emreder, iyiliğe engel olurlar; elleri de sıkıdır; Allah’ı (c.c.) unuttular, bu yüzden Allah (c.c.) da onları unuttu. Doğrusu ikiyüzlüler fasıktırlar.*”⁴²⁷ ayetinde, doğru yoldan şeytanın yoluna sapan münafıkların, bütün insanlardan; hatta akidelerinin batıl olduğu inancında olan kâfirlerden bile daha çok fasıklık ettikleri ve faziletten herkesten daha çok yoksun oldukları bildirilmektedir. Bundan dolayı akidelerinin batıl olduğu inancında olan kâfirler de fıskta, onlara yetişemezler. Bu yüzden ayette (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) fasıklık hükmü onlar için zamir (هم) ile pekiştirilmiştir.

⁴²² Bkz. el-Hucurat 49/7.

⁴²³ er-Ra’d 13/11.

⁴²⁴ Bkz. en-Nisa 4/48.

⁴²⁵ İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbuli, **Ruhu’l-Beyan**, bny, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, yy. tsz. II, 217.

⁴²⁶ el-Bakara 2/99.

⁴²⁷ et-Tevbe 9/67.

Şu ayette ise fasık terimi bütün Ehl-i Kitab'ı kapsar niteliktedir: “Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a (c.c.) inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır (fasıktırlar).”⁴²⁸ Kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlardan ibarettir.⁴²⁹ Onların fasık olmaları ise, öncelikle onların İslâmiyet'ten yüz çevirmeleri, onu kabule yanaşmamaları ve hak yoldan sapmaları sebebiyledir.

“İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahidliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir”⁴³⁰ ayet-i kerimesinde kadın olsun erkek olsun⁴³¹ iffetli Müslümanlara zina iftirasında bulunanlar kebair denilen günahlardan⁴³² birini işledikleri için fasıklıkla nitelenmekte ve bunların şahitliklerinin, tövbe etmedikleri takdirde, kabul edilmemesi bildirilmektedir. Zira fasıklık şahitliğin en önemli koşullarından biri olan adalete ters düşen bir durumdur. Ayetten anlaşıldığına göre müminlerden dince büyük sayılan günahları işleyen de fasık sayılır.

“Ey inananlar! Eğer yoldan çıkmışın (fasık) biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğimize pişman olursunuz.”⁴³³ “ayeti Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Rasulullah (s.a.v) zekâtların toplaması için O'nu Beni Mustalık kabilesine gönderdi sonra o, kötü bir haberle döner ve: “onlar beni öldürmeye teşebbüs etti.” der. O esnada Allah (c.c.) Resul'ü (s.a.v.) ve ashabı onlarla savaşmak istediler; fakat Allah (c.c.) şu ayeti indirerek onları savaşmaktan sakındırdı: “Ey Muhammed'e (s.a.v.) ve Kur'an'a iman edenler! Eğer fasık ve münafık Velid b. Ukbe, Beni Mustalıktan size bir haber getirirse, bilmeden

⁴²⁸ Alu İmran 3/110.

⁴²⁹ İbn Abbas, **Tenvir**, I. 54.

⁴³⁰ en-Nur 24/4.

⁴³¹ Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî el-Hazin, **Lübabü't-Te'vil fi Maani't-Tenzil**, 1. bs., Daru'l-Fikr, Beyrut 1979, V, 49.

⁴³² er-Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, XXIII. 142.

⁴³³ el-Hucurat 49/6.

bir milletle savaşmamak için durumu araştırın taki doğru söyleyip söylemediği aşikâr olana kadar. Yoksa yaptığınızdan (öldürme) dolayı pişman olursunuz.”⁴³⁴

Fısk teriminin geniş bir anlam kapasitesine sahip olduğuna daha önce değindik. Böylesi terimler değişik zaman ve zeminde muhtelif anlamlarda kullanılır. Örneğin haccın usûl ve adaplarının anlatıldığı şu ayette: “*Hac bilinen aylardadır. O aylarda hacca giren kimse bilmelidir ki, hacda kadına yaklaşmak, füsuk, dövüşmek yoktur.*”⁴³⁵ fısk anlamındaki fusuk terimi, mükteza-i hâle (bağlam) göre şekil almış ve avı öldürme tırnak kesme, tıraş olma gibi hacta ihramlı kimselere yasaklanan şeyler anlamına bürünmüştür. Keza bundan (fısk), şimdi zikredeceğimiz ayette de işlenilmesi fitrata ters olan ve insanlara maddi ve manevi tiksinti veren çekinilmesi gereken bazı filler kastedilmekte ve bunları işleyene fısk mührü basılmaktadır. Böylece burada fısk terimi, daha çok fitrata zıtlığı apaçık olan haller anlamını zihinde uyandırmaktadır. Söz konusu ayet şöyledir: “*Leş, kan, domuz eti, Allah'tan (c.c.) başkası adına kesilenler-canları çıkmadan önce kesmemişseniz-boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanları, dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı; bunlar fasıklıktır.*”⁴³⁶ “Sağlıklı olan her birey ve bozulmamış her yapı, bu ayette bahsi geçen yiyecekleri reddeder ve onlardan korunur; hatta arslan gibi etçil bazı hayvanlar açlıktan ölse bile leş yemez ve hiçbir zaman ona yaklaşmaz. Leş, kan, domuz eti, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş gibi doğal bir şekilde ölmeyen hayvanların hiçbirisini sağlıklı beden ve yapıya sahip olan kabul etmez ve yiyemez. Burada İslâm’ın, bizzat değil belki kendisini ve tadını bozan bir havanın onu çevrelemesinden dolayı haram kıldığı yiyecekler söz konusudur. Burada putlara kesilen hayvanlar da haram kılınmaktadır; çünkü bunlar şirk ve küfür kokuyor. Keza putçuların bütün yiyecekleri böyledir.”⁴³⁷

⁴³⁴ İbn Abbas, **Tenvir**, I. 436.

⁴³⁵ el-Bakara 2/197.

⁴³⁶ el-Maide 5/3.

⁴³⁷ el-Hatib, **et-Tefsiru'l-Kur'an'i**, II, 529 vd.

“Ey inananlar! Bir topluluk bir diğeri alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın; inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak (füsuk, fasıklık) ne kötü bir addır. Tevbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.”⁴³⁸ ayetinde Allah (c.c.) müminleri; ilk önce başkalarıyla alay etmekten, onları ayıplamaktan, onlara kötü lâkaplar takmaktan sakındırmakta, sonra ise iman etmenin akabinde fasıklık etmenin kötü olduğunu buyurmaktadır. Makam münasebetiyle “füsuk”u ondan hemen önce zikredilen yasaklanmış olumsuzluklar olarak tefsir etmek, ilk akla gelendir ve bu, bazıları tarafından iddia da edilmiştir.⁴³⁹

5.3. Fıskın Cezası

Dünya ve ahirette azaptan korunmanın tek çaresi samimî bir imana ve ihlâslı bir İslama sahip olmaktır. Bunları tercih eden ve bunla meyleden bireyleri Allah da (c.c.) destekler ve onlara dayanma gücü verir. Bu gerçek, bir hadis-i şerifte şöyle bir sahne ile tasvir edilmektedir: “Ben kulumun beni bildiği gibiyim, kulum beni andığında ben de onu anarım. Beni içinde andığında ben de onu içimde anarım, beni bir toplulukta andığında ise ben de onu onlardan daha hayırlı bir toplulukta anarım. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira’⁴⁴⁰ yaklaşırım, o bana bir zira’ yaklaşırsa ben ona bir ba’⁴⁴¹ yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.”⁴⁴² Kulun Allah’a (c.c.) yönelik bu olumlu tavırları, Allah’ın (c.c.) ondan hoşnutluğu ile sonuçlanır. O’nun hoşnutluğu da Kuluna hidayet yollarını gösterip ona sapıklık yollarını kapatma şeklinde tezahür eder ve kul o anda “ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ” (Ey huzur içinde olan can! O, senden, sen de O’ndan hoşnut olarak

⁴³⁸ el-Hucurat 49/11.

⁴³⁹ el-Bağavi, **Maâlimü’t-Tenzil**, VII, 334.

⁴⁴⁰ Yaklaşık yarım metrelik bir ölçü birimidir.

⁴⁴¹ Ba’, kollar sağa ve sola doğru açıldığında her iki el arasındaki mesafeye tekabül etmektedir.

⁴⁴² Müslim, “Zikir”, 1; Buhari, “Tevhid”, 15.

*Rabbine dön! Ey can! İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir*⁴⁴³ çağrısına muhatap olur.

Fasıklara gelince onlar Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu celbedecek olumlu davranış geliştirmeyip her eylemlerinde ondan uzaklaşırlar ve hep Allah'ın (c.c.) insanlar arasında hâkim kılmak istediği fitrata uygun yaşantının zıddına meyil gösterirler. Bu, Allah'ın (c.c.) onlara yönelik gazabını doğurur. Bu yüzden Allah (c.c.) onlara doğru yolu kaybettirir, buldukları yolu güzel gösterir. Kur'an'ı- Kerim'in muhtelif yerlerinde bu gerçeğe rastlamak mümkündür. Örneğin şu ayette: *“Musa, milletine: "Ey milletim! Beni niçin incitirsiniz? Oysa benim size gönderilmiş Allah'ın (c.c.) bir peygamberi olduğumu biliyorsunuz" demişti. Ama onlar yoldan sapınca, Allah (c.c.) da onların kalblerini saptırmıştı. Allah (c.c.), yoldan çıkan milleti doğru yola eriştirmez.”*⁴⁴⁴ Beni İsrail, peygamberleri Hz. Musa'ya (a.s.), Allah'ın (c.c.) peygamberi olduğunu bile bile, üdret⁴⁴⁵ iftirasında bulunarak eziyet ettikleri anlatılır; hâlbuki Hz. Musa'da (a.s.), öyle bir hastalık bulunmamaktaydı. Böyle bir iftirada bulunmak gerçek olandan yüz çevirmektir. Onların bu iftiralara karşılık Allah (c.c.) da onların kalplerini doğru yoldan saptırmış ve onlara fasıklık damgasını vurmuştur.

*“Onların ister bağışlanmasını dile, ister dileme, birdir. Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen Allah (c.c.) onları bağışlamayacaktır. Bu, Allah'ı (c.c.) ve Peygamber'ini (s.a.v.) inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah (c.c.) fasık topluluğu doğru yola eriştirmez.”*⁴⁴⁶ Burada Allah (c.c.) fasıkları hidayete erdirmeyeceğini bildirmektedir.⁴⁴⁷ Hidayet yolundan saptırma dünyada gerçekleşen bir durup olup uhrevî hayatta gerçekleşecek olan elim azapların alt yapısını teşkil eder.

*“Kendilerinden hoşnut olmanız diye, size and verirler. Siz onlardan hoşnut olsanız bile, Allah (c.c.), yoldan çıkmış kimselerden razı olmaz.”*⁴⁴⁸ Allah'ın (c.c.)

⁴⁴³ el-Fecr 89/27

⁴⁴⁴ es-Saff 61/5.

⁴⁴⁵ Sıvı bir maddenin sızması sonucu avret mahallinde oluşan şişkinlik hastalığıdır. Bkz. el-Firuzabadi, el-**Kamusu'l-Muhit**, 342.

⁴⁴⁶ et-Tevbe 9/80.

⁴⁴⁷ Bkz. el-Maide 5/108; et-Tevbe 9/24; el-Münafikun 63/6; es-saff 61/5.

⁴⁴⁸ et-Tevbe 9/96.

kulundan rızası, onu emirlerine itaatkâr yasakladıklarından da sakınır halde görmesidir.⁴⁴⁹ Allah (c.c.) fasık toplumdan razı olmamakla onları haram işleyen, helâlden de uzak duran pozisyonuna sokmaktadır. Bu da ilerde karşılaşılabilecek ebedi hüsrana temel oluşturmaktadır. Tıpkı kökü dünyada dal ve meyveleri de ahirette olan bir uğursuzluk ağacı gibi. Mümin, Allah'ın (c.c.) rızasını talep eder ve Allah'ın (c.c.) ondan razı olduğu şeylere uyar, hiçbir zaman Allah'ın (c.c.) ondan razı olmadığını yapmaz. Allah (c.c.) fasıklardan razı değildir. Mümin de buna binaen onlardan razı olmamalıdır. Allah'ın (c.c.) rızası olmaksızın müminlerin onlardan razı olması onlara bir şey kazandırmaz, zira cezalandıran da nimetlendiren odur. Rıza istiyorlarsa sadece müminlerinkini değil Allah'ın (c.c.) da rızasını istemeliler. Allah'ın (c.c.) rızası ise onları nifaktan koparması şeklinde tezahür eder.⁴⁵⁰ Allah'ın (c.c.) onlardan razı olmaması onlar için büyük bir cezadır.

*“İnkârcı kitap ehlinin yurtlarında hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları kesmeyip gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız Allah'ın (c.c.) izniyledir. Allah (c.c.) yoldan çıkanları (fasıkları) böylece rezilliğe uğratur.”*⁴⁵¹ Daha önce kâfirlerin küfürlerine mükabil dünyada maruz kalacakları cezalardan bahsederken hızy (خزي) cezasını ve müfessirlerin onu cizye, öldürülme, esaret ve müminlerden korkma şeklinde tefsir ettiğini dile getirdik. Bu ayette geçen “وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ” cümlesinde geçen “يُخْزِي” fiili de “خزي” den türemiştir ve onun aktif halini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ceza fasıklar için de geçerlidir.

*“Onlara, deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarına tecavüz ediyorlardı. Cumartesileri balıklar sürüyle geliyor, başka günler gelmiyorlardı. Biz onları, yoldan çıkmaları (fasıklık) sebebiyle böylece deniyorduk.”*⁴⁵² ayetinde çok ibret verici bir ceza türünden bahsedilmektedir, şöyle ki: Malum olduğu üzere Yahudilerin kutsal günü cumartesi günüdür. O gün içinde birçok şey yasak olduğu gibi avlanma da yasaktı; fakat ayette hikâyeleri geçen köy halkı cumartesi yasaklarını delip haddi aştılar. Bunun üzerine avın yasak olduğu cumartesi günleri balıklar sürüyle

⁴⁴⁹ el-İsfahani, **Müfredat**, I, I197.

⁴⁵⁰ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefasir**, VII, 3419.

⁴⁵¹ el-Haşr 59/5.

⁴⁵² el-A'raf 7/163.

geliyorlardı, diğer günlerde ise böyle değildi. Ayette bunun -sözkonusu toplumun fasıklık ettiğinden dolayı- imtihan amaçlı olduğu anlatılır. Hatta onlar şöyle bir hileye başvurdular cuma günü deniz kenarında havuz kuruyorlardı. Böylece med sonucu oluşan dalgalarla balıklar sahile vuruyor, cezirle sular çekilince havuzlar balık doluyordu. Sonra onlar bunları pazar günü alıyorlardı.⁴⁵³

Diğer bir ayette de yine Yahudi kavmi Allah'ın (c.c.) emri olan “hittatün” (حطة) “hintatün”(حنطة)⁴⁵⁴ ile değiştirerek fasıklık ettikleri için gökten indirdiği bir hastalıkla⁴⁵⁵ vebalandırıldıkları kıssası geçmektedir.⁴⁵⁶ Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde⁴⁵⁷ fasıkları çeşitli cezalarla tehdit etmektedir. Bu cezalardan kimi taun ve balık kıssasında olduğu gibi dünyada gerçekleşir kimi de ahire ertelenir.

6. Sihir

Sihir, insanların göz, beden ve ruhlarına etki eden, kaynağında incelik olan ve sebebi gizli olan her şeydir.⁴⁵⁸ Sihrin gerçeklik payının olup olmadığı, öğrenip öğretilmesinin caiz olup olmadığı, yapılmasının küfre götürüp götürmediği konusunda İslam âlimleri arasında ihtilaf vardır.

Öncelikle şunu bilmekte yarar vardır: İslâm dini, kişilerin mükellefiyetine dayanan bir dindir. Mükellifiyet ise her bireyin gerekli aklî erginliğe ulaşmasıyla devreye girer. İster sihir ister uyuşturucu ister ise içki gibi alkollü maddelerle olsun aklı ve iradeyi zedeleyici her türlü madde ve eylem, İslâm dininde büyük günah sayılmaktadır. Zaten sihri, küfrü gerektiren olgular arasında sayan İslâm âlimleri de onun bu özelliğinden yola çıkarak böyle bir kanıya varmışlardır.

⁴⁵³ Geniş ayrıntı için bkz. ez-Zuheyli, **et-Tefsiru'l Munir**, IX, 140 vd.

⁴⁵⁴ Küçültme, azaltma gibi anlamlara gelen “بحط حط” den türemiş bir kelimedir. Burada günahların bağışlanması anlamına gelmektedir.”حطة” ise buğday tanesi demektir. Bu değişiklik alay etme amaçlıdır.

⁴⁵⁵ Taun, Farelerden kaynaklanan veremsel bir hastalıktır.

⁴⁵⁶ İbn Abbas, **Te'vilat**, I, 9.

⁴⁵⁷ el-En'am 6/49; el-A'raf 7/165; el-Ankebut 29/34.

⁴⁵⁸ el-Cezairi, **Eyseru't-Tefasir**, 91.

Sihirin ilk ortaya çıkışı konusunda İbn Cerir ve Hâkim'in İbn Abbas'tan (r.a) rivayet ettiği şu hikâye ilgi çekicidir: “Şeytanlar önceleri göğe çıkıp oradaki konuşmaları dinlerlerdi. Onlardan birisi bir söz işitince ona bin yalan ilâve ederek milletin kalbine sokuyordu. Halk da bunları divan haline getiriyorlardı. Allah (c.c.), bu durumu Hz. Davut'un (a.s.) oğlu Hz. Süleyman'a (a.s.) bildirdi. Hz. Süleyman (a.s.), onların derledikleri divanı alarak tahtının altına koydu. Hz. Süleyman'ın (a.s.) vefatından sonra bir şeytan kalkıp halka şöyle dedi: ‘Size Hz. Süleyman'ın (a.s.) hiç kimsede benzeri bulunmayan ve koruma altında olan hazinesini çıkarayım mı?’ Halk, evet dedi ve onun sihir olduğunu gördüler. Daha sonra art arda gelen milletler onu çoğaltıp dağıttılar.”⁴⁵⁹ Böylece sihir kültürü toplumlarda devam edegeldi.

Cin suresinde de cinler, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberlik vazifesi verilmeden önce bu amaçla göğe çıkıp haber çaldıklarını itiraf etmektedirler. Fakat Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderildikten sonra tekrar göğe çıktıklarını; ama onları bundan engelleyen bekçiler ve şiddetli alevlerle karşılaştıklarını itiraf etmektedirler.⁴⁶⁰

Bu iki meseleyi zikretmemizin sebebi, bazılarının “sihrin aslı ve esası yoktur demeleridir.” Belki şu anda olmayabilir; fakat mezkûr iki meseleye göre Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önce vardı ve insanlar bununla sapıklığa düşürülüyordu. Ayrıca buradan anlaşıldığına göre sihrin kaynağı gökyüzüdür ve insanları yoldan sapma etkisi de vardır. Zira Kur'an-ı Kerim'de sihrin, Allah'ın (c.c.) karı-koca arasında yarattığı⁴⁶¹ muhabbeti parçalayıp onları birbirinden ayırdığı bildirilmektedir.⁴⁶²

Ehl-i sünnet ve cemaatın çoğunluğuna göre bu tür sihrin gerçeklik payı ve insanlar üzerinde etkisi vardır.⁴⁶³ Bundan dolayı onun küfre götüren bir vaka olduğu görüşündedirler.⁴⁶⁴ Bunu da Kur'an-ı Kerim'de sihirden bahsedilen ayette geçen tabirlerle ispatlamaktadırlar. Örneğin çoğu müfessir “وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا” “وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ”

⁴⁵⁹ Muhammed Ali es-Sabuni, **Tefsiru Ayati'l-Ahkâm**, 3. bs., Mektebetü'l-Gazali, Dımaşk 1980, I, 75.

⁴⁶⁰ Bkz. el-Cin 72/8-9.

⁴⁶¹ Bkz. er-Rum 30/21.

⁴⁶² Bkz. el-Bakara 2/102.

⁴⁶³ Ebu't-Tayyib Muhammed Sıdık Han el-Kinnevcı, **Neylü'l-Meram min Tefsiri Ayati'l-Ahkâm**, bny, Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ferid el-Mezidi (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 2003, s. 14; es-Sabuni, **Ahkâm**, I, 77.

⁴⁶⁴ el-Hazin, **Lübabü't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil**, I, 83.

“إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرُ”⁴⁶⁵ ayetlerinde geçen küfür kavramlarını “sihir yapmak” “sihri öğrenmek, öğretmek ve uygulamakla küfre girmek” şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁶⁶ Keza cumhura göre sihir küfrü celbeden bir büyük günah olduğundan dolayı öğrenip öğretilmesi da haramdır.⁴⁶⁷

Bu söylediklerimizden anlaşıldığına göre, madem ki sihir insanların arasını bozan, aralarına fitne ve fesat sokan bir bozgunculuk aracıdır ve madem ki sihirbaz Allah’a (c.c.) mahsus olan gayb bilgisini aralayıp O’na bir anlamda şirk koşmaktadır elbetteki bunu yapan kâfirdir ve Allah’ın (c.c.) kâfirlere vaad ettiği ettiği dünyevî-uhrevî her türlü cezayı hak etmektedir.

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/102.

⁴⁶⁶ İbn Abbas. **Tenvir**, 15; el-Hatip, **Evdahu’t-Tefasir**, 18; el-Cezairi, **Eyseru’t-Tefasir**, 91; es-Sabuni, **Ahkâm**, I,

75.

⁴⁶⁷ es-Sabuni, **Ahkâm**, I, 83.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜFRE GÖTÜRMEYEN AMELLER

2.1. Hem Dünya Hem De Ahirette Ceza Gerektiren Ameller

2.1.1. Ruh ve Beden Bütünlüğüne Karşı İşlenen Suçlar

Kur'an-ı Kerim'de insanların ruh ve beden bütünlüğüne karşı işlenen ve hükme bağlanmış iki suça rastlanmaktadır: Öldürme ve yaralama. Öldürme; saldırganın, mağduru devirme, ona bir şey atma ve buna benzer hareketleri sonucu ruhun çıkması olayıdır. Bu günahın failine katil, mağduruna da maktul denir. Öldürme, Kur'an-ı Kerim'de değişik açılardan değinilen bir mevzudur. Müşrikler,⁴⁶⁸ Allah (c.c.) ve Rasülü'ne (s.a.v) karşı savaşımlar⁴⁶⁹ için uygulanması emredilirken masum ve zarar peşinde olmayan müminlere yönelik olan da bütün insanlığın infazı olarak gösterilmektedir.⁴⁷⁰ İnsanlık tarihinde bilinen ilk adam öldürme vakası, haset ve adavet sonucu Hz. Âdem'in (a.s.) Habil ve Kabil adında iki oğlu arasında meydana gelmiştir.⁴⁷¹

“Allah (c.c.) bütün şeriatlarda üç durum hariç olmak üzere öldürmeyi yasaklamıştır. Bunlar; İman ettikten sonra küfre girmek, evlilikten sonra zina yapmak, zulmederek ve haddi aşarak bir kişiyi öldürmektir.”⁴⁷² Bu gerçeğe hadis-i şeriflerde de rastlamak mümkündür.⁴⁷³ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, öldürmeyi mübah

⁴⁶⁸ et-Tevbe 9/36.

⁴⁶⁹ el-Maide 5/33.

⁴⁷⁰ el-Maide 5/32.

⁴⁷¹ el-Maide 27-31.

⁴⁷² el-Kurtubi **Ahkâm**, VI, 146.

⁴⁷³ Buhari, “Diyat”, 5; Müslim “Kasamet”, 6.

kılacak mezkûr hususlar oluşmadıkça insanları öldürmekten nefsi koruma, Rahman'ın kullarının niteliği olarak sayılmaktadır.⁴⁷⁴

Doğduğu andan itibaren her birey yaşama hakkına sahiptir. Bunu ihlâlâ yönelik her fiil ve eylem İslâm dininde yasaklanmıştır. İnsanın ruh ve beden bütünlüğüne karşı işlenen her suçun kısas adı altında karşılığı bulunmaktadır.

Kısasın belli ölçü ve ilkeleri bulunmaktadır, şöyle ki: Eğer maktul, müdafaa-i nefsi gerektirecek bir saldırıya kalkışmamış, başkalarının ırz ve namusa teşebbüs etmemiş kısacası öldürülmeyi mübah kılacak bir suç işlememiş ve buna rağmen öldürülmüşse, onun velisine kısas hakkı bulunmaktadır. Lügatte bir şeyin ardına düşme demek olan kısas,⁴⁷⁵ caniyeye işlediği suçun aynısı uygulamak anlamındadır.⁴⁷⁶ Cani sanki işlediği suçun aynısının kendisi için infaz edilmesinin ardına düşmüştür.⁴⁷⁷ Kur'an-ı Kerim'e göre kısası uygulamak hayatı idame etme vesilesidir.⁴⁷⁸ "Zira kısas uygulansa başkasını öldürmeye teşebbüs eden kişi, kısas olunacak korkusuyla bundan çekinecektir. Böylece ikisi de hayat bulmuş oluyor."⁴⁷⁹ Kısa eşitlik esastır, hür hüre, köle köleye, kadın ise kadına karşılık kısasa tabi tutulur. Eğer maktulün velisi katili affederse -ki bu Kur'an-ı Kerim'de teşvik edilen bir husustur- o zaman katilin diyet ödemesi gerekmektedir.⁴⁸⁰ Şeyet öldürme kasten değil de hata sonucu meydana gelmiş ise o zaman mümin bir köleyi azad etmesi veya -öldürülenin ailesi onu bağışlamadıkça- diyet ödemesi gerekir. Buna imkân bulamayan, Allah (c.c.) tarafından tevbesinin kabulü için, art arda iki ay oruç tutmalıdır.⁴⁸¹ Bir mümini, dini için⁴⁸² öldüren kişiye de ebedi olarak

474 el-Furkan 25/68.

475 İbn Faris, **Mu'cem**, V, 11.

476 İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, VII, 73.

477 İbn Faris, **Mu'cem**, V, 11.

478 el-Bakara 2/179.

479 el-Kurtubi, **Ahkâm**, II, 256.

480 el-Bakara 2/178.

481 en-Nisa 4/92.

482 el-Mattüridi, **Te'vilat**, III, 328.

kalacağı Cehennem, Allah'ın (c.c.) gazabı, lânet ve büyük azap vardır.⁴⁸³ Zira bir mümini imanı için öldürmek küfür sayılır.

Kur'an-ı Kerim'de yaralama hususunda doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Tevrat'ta böyle bir hükmün yer aldığından bahsedilmektedir. “Şer'u men kablena” olarak mütalâa edilen bu hüküm İslâm dininde onu teyid edecek bir şey olduğu ve nesh edilmediği için biz Müslümanlar için de geçerliliğini korumaktadır.⁴⁸⁴ Bu, dinimizde nesh edilmediği sürece önceki kitaplarda mevcut her hüküm için geçerlidir.⁴⁸⁵ Söz konusu ayette tıpkı öldürmede olduğu gibi yaralamalarda da kısas hükmü mevcuttur. “*Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı ödeşme yazdık. Kim hakkından vazgeçerse bu, onun günahlarına keffaret olur. Allah'ın (c.c.) indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar zalimlerdir.*”⁴⁸⁶ ayetinin tefsirinde müfessirler; geçen tabirlerden yola çıkarak -örneğin nefse karşılık nefis tabirinden- katil ve maktulun dinleri, cinsiyetleri, hürriyet ve kölelik açısından statüleri kısası etkilemeyeceği;⁴⁸⁷ kemiklilerden sadece diş zikredildiği için diş haricindeki kemiklerde kısasın uygulanmayacağı,⁴⁸⁸ sınırı belli olmayan yaralar için kısas yerine erş (razminat) ödenmesi gerektiği⁴⁸⁹ hükümlerini ortaya koymuşlardır.

Başkasını öldürmek gibi kişinin kendi nefesine kıyması da cinayet sayılıp Kur'an'ı- Kerim bundan sakındırmıştır: “*Ey iman edenler, mallarınızı sizden karşılıklı rızadan oluşan bir ticaret müstesna aranızda batıl ile yemeyin! Nefislerinizi de öldürmeyin. Muhakkak Allah (c.c.) size karşı Rahîm olandır.*”⁴⁹⁰ Bu ayetin tefsirinde bazı müfessirler her ne kadar “batıl olarak mal yemekle kendinizi öldürmeyin”⁴⁹¹ şeklinde yorumda bulunsalar da, bunun intiharı yasakladığı gerçeğine gölge

483 en-Nisa 4/93

484 İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, III, 121.

485 Muhammed b. Abdillâh b. Ebi Zemin, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, 1. bs., Hüseyin b. Ukaşe ve Muhammed b.

Mustafa el-Kenz (thk.), Kahire, 2002, II, 30.

486 el-Maide 5/45.

487 el-Kinnevcî, **Fethu'l-Mubin**, III, 432; Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, IV, 2206.

488 el-Matürîdî, **Te'vilat**, III, 529.

489 Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, IV, 2211.

490 en-Nisa 4/29

491 el-Bağavî, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 200.

düşürmemektedir. Zira **وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ** yani “*nefislerinizi de öldürmeyin!*” cümlesine nasıl bir kayıt getirilirse getirilsin bu nassın zihinlerde uyandırdığı ilk anlam intihardır.

2.1.2 Cinsel Suçlar

Fahişelikle nitelenen ve cinsel suçlardan sayılan⁴⁹² zina, nikâh ve nikâh şüphesi olmaksızın erkeğin, kadının edep yerlerinden cinsel ilişkiye girmesidir.⁴⁹³ Allah (c.c.), zinayı işlemek şöyle dursun karşı cinse bakma, elleme, onu düşünme, dinleme, onunla tek başına bir arada bulunma gibi zinaya yaklaştıran unsurlardan da kat’i bir dille uzaklaşmamızı istemektedir.⁴⁹⁴ Zira zina nesli yok eden ve babasız evlâtların türemesine sebebiyet veren büyük bir günah olduğu gibi aile hayatını parçalamaktadır. Aile hayatının parçalanması ve neslin tükenmesi toplumun da (ümme) parçalanması anlamına gelmektedir.⁴⁹⁵ Zinaya dünyada terettüp eden iki ceza bulunmaktadır. Bunlar had ve recimdir. Zina edene had uygulamak için akıl ve bülûğ şartı vardır. Recim de ise zina edenlerde muhsanlık yani daha önce evlilik geçirme şartı aranır. Köle ve cariyelere haddin yarısı uygulanır. Yarılanmadıkları için onlara recim uygulanmaz.⁴⁹⁶ Esasen ilk başlarda muhsan olmayan zinacılar için sövme ve ayıplama cezası mevcuttu. Fakat bu, bekâr zinacılar yüz değneğin vurulmasını emreden ayetle nesh edilmiştir.⁴⁹⁷ Bu ayet şöyledir: “*Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanyorsanız, Allah'ın (c.c.) dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun.*”⁴⁹⁸

Recim ise zina eden muhsanların taşlanarak öldürülmesidir. Muhsan ihsanın (احصان) türevidir. “Ebu Hanife’ye göre recim babında ihsanın şartı altıdır: İslâm, hürriyet, akıl, bülûğ, sahih bir nikâh ile evlilik ve cinsel ilişkiye girmektir. Zina iftirası

492 el-Hazin, **Lübab**, III, 279.

493 el-Kinnevi, **Neylu'l-Meram**, 385.

494 Bkz. el-İsra 17/32.

495 Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, VIII, 4375.

496 el-Hazin, **Lübab**, III, 279.

497 İbn Abbas, **Tenvir**, 67.

498 en-Nur 24/2

babında ise mezkûr ilk dört şartla beraber iffettir.⁴⁹⁹ Bunun da meşruiyet kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Zira recim cezasını tesis eden ayet her ne kadar tilavi (okunuş) olarak nesh edilmişse de hükmen bakidir.⁵⁰⁰ Recmin diğer meşruiyet kaynakları; sünnet-i nebevî, sahabe ve tâbiinin icma'ı ve doğruluğunda şüphe bulunmayan sahih rivayetlerdir.⁵⁰¹

Kur'an-ı Kerim'e göre İlk olarak Hz. Lut'un (a.s.) kavminde rastlanan⁵⁰² livata erkekler arasındaki cinsi sapıklık anlamındadır.⁵⁰³ Kur'an-ı Kerim'de fahişelik⁵⁰⁴ ve pislik⁵⁰⁵ olarak nitelenen livatanın hükmü, ceza açısından zina ile aynı olduğunu iddia edenler mevcut olmakla beraber,⁵⁰⁶ ayet ve hadislerde açıkça buna işaret edecek delil mevcut olmadığı için, bunun aksini iddia edenlere de rastlanmaktadır. Öte yandan "livata günahını işleyenin recmedilerek öldürülmesi gerektiğine dair sahabenin icma'ı vardır" diyenler de mevcuttur.⁵⁰⁷ İmam Şafiî'ye göre bu günahın failine had cezası uygulanır. İmam Ebu Hanife'ye göre ise uygulanmaz.⁵⁰⁸

Kur'an-ı Kerim'de sahih nikâhlı eş ve cariyeler dışında ister fiili olsun ister görsel olsun cinsel olarak tatmin amacı taşıyan her türlü girişim haddi aşma yani helâl olandan harama geçiş olarak⁵⁰⁹ değerlendirilmektedir.⁵¹⁰

499 Nasiruddin b. Abdi's-Seyyid, **el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib**, 1. bs., Mahmud Fahuri ve Abdulhamid Muhtar (thk.), Mektebet-u Üsame b. Zeyd, Haleb 1979. s. 209.

500 Muhammed Ali es-Sayis, **Tefsiru Ayati'l-Ahkâm**, bny. el-Mektebetu'l-Asriyye li'Tibaati ve'Neşri, yy. 2000,

136; el-Kinnevcî, **Fethu'l-Mübin**, IX, 165.

501 es-Sabuni, **Ahkâm**, II, 21.

502 Bkz. el-A'raf 7/180.

503 Bkz. el-A'raf 7/81.

504 Bkz. el-A'raf 7/180.

505 Bkz. el-Enbiya 21/74.

506 ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, XX, 234; el-Kinnevcî, **Fethu'l-Mübin**, X, 185.

507 Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, VIII, 461.

508 er-Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, XIV, 140.

509 el-Bağavi, **Maâlimü't-Tenzil**, V, 440.

510 Bkz. el-Mü'minun 23/5-7; el-Maariic 70/29-30.

2.1.3 Hırsızlık

Hırsızlık gizli olarak başkasına ait bir şeyi almaktır. İslam hukukunda ise el kesme cezası gerektirme itibarıyla bir mükellefin yanlışlıkla olmaksızın, gizliden, mekan veya korucu tarafın muhafazaya alınmış on basılmış dirhem⁵¹¹ miktarı mal çalmasına denir.⁵¹²

Ku'an'ı-Kerim'de, hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarından ötürü Allah (c.c.) tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerinin kesilmesi emredilmektedir.⁵¹³ “Hırsızlık suçunun tam oluşması için açlık, zaruret, zorlama gibi, hırsızlık suçunu işlemeyi kısmen veya tamamen mazur gösterecek bir mazeretin bulunmaması, suçun bilerek ve istenerek işlenmesi, failin cezaî ehliyetinin bulunması, çalınan malın hukuken koruma altında olması ve belli bir miktardan fazla olması gibi şartlar aranmıştır.”⁵¹⁴ Bu şartlar altında hırsızlık eden kişi Ku'an'ı-Kerim'e göre cezayı hak etmiştir.

2.1.4 Bozgunculuk

Burada bozgunculuktan kasıt, aşağıdaki ayette işaret edildiği gibi İslâmiyet'in kanunlarla tesis ettiği düzeni yıkmaya teşebbüs ederek, eşkiyalık yaparak, cinayet işleyerek, başkalarının malını çalarak veya gasp ederek, insanları korkutarak toplumun huzur ve güvenliğini tehdit etmektir. Bu bozgunculuk ayette Allah (c.c.) ve Rasülü (s.a.v.) ile savaşmak ve fesad çıkarmakla ifade edilmektedir: “Allah (c.c.) ve Peygamberiyle (c.c.) savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azab vardır.”⁵¹⁵

⁵¹¹ İslâmiyet'ten önce ve sonra kullanılan değişik ağırlıktaki gümüş paralardır. Ortalama 3,36 ilâ 3,365 ağırlığında olmaktadır.

⁵¹² Ali b. Muhammed el-Cürçani, **Kitabu't-Ta'rifat**, 1. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 118.

⁵¹³ el-Maide 5/38.

⁵¹⁴ Bardakoğlu, “Kefaretler”, **İlmihâl**, DİB., II, 189.

⁵¹⁵ el-Maide 5/33.

Çoğu İslâm âlimlerine göre bu ayet her ne kadar Ehl-i Kitap⁵¹⁶ veya müşrikler⁵¹⁷ hakkında nazil olmuşsa da ayetin içerdiği hükümler hem müşrik hem de müşrik olmayanlar için geçerlidir; zira sebebin hususîliğine değil lâfzın umumîliğine itibar edilir.⁵¹⁸ Ayrıca İmam Malik ve İmam Şafîî başta olmak üzere birçok âlim bu ayetin müminlerden bozgunculuk edenler hakkında nazil olduğunu iddia etmektedir.⁵¹⁹ Bu âlimler: “ayette geçen cezaları hak eden savaşçılardan kasıt, yol kesen, silâh taşıyan ve şehirlerde düzene karşı direnenlerdir.” demiştir.⁵²⁰ Bunlar ister müşrik olsun ister ise Müslüman olsun durum değişmez.⁵²¹ Yine müfessir el-Kurtubi’ye göre bu ayet her ne kadar mürted ve Yahudi’ler hakkında nazil olmuşsa da Müslümanlardan düzene karşı savaşanlar için de geçerlidir.⁵²²

Bunların cezasına gelince; eğer sadece cinayet işlemişlerse öldürülme, cinayetle beraber mal çalmışlarsa asılma; çalmayı, başkalarını zorlayarak gerçekleştirmişlerse el ve ayakları çaprazlama kesilmesidir.

Kur’an-ı Kerim, ayrıca ekin ve nesli yok edecek her tür bozgunculuğu dolaylı olarak yasaklamakta ve Allah’ın (c.c.) bunu sevmediğini bildirmektedir: “*Dünya hayatına dair konuşması senin hoşuna giden pek azılı düşman iken, kalbinde olana Allah’ı (c.c.) şahid tutan, işbaşına geçince, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeğe çabalayan insanlar vardır. Allah (c.c.) bozgunculuğu sevmez.*”⁵²³ Allah’ın (c.c.) sevmediği bir ameli işlemek O’nun sevgisine mazhar olmamak demektir. Bundan mahrum olmak da hem dünyada hem de ahirette çok büyük ceza gerektirmektedir.

⁵¹⁶ el-Mekki, **el-Hidaye**, III, 1689; Halid b. Süleyman el-Müzeni, **el-Muharrer fi Esbabı Nüzulü’l-Kur’an**, I. bs.,

Daru İbni’l-Cevzi, S. Arabistan 2006, I, 474.

⁵¹⁷ es-Sadi, **Teysir**, 229

⁵¹⁸ el-Kinnevcı, **Fethu’l-Mübin**, III, 406.

⁵¹⁹ el-Kinnevcı, **Fethu’l-Mübin**, III, 405.

⁵²⁰ el-Bağavi, **Maâlimü’t-Tenzil**, III, 48.

⁵²¹ el-Matüridi, **Te’vilat**, III, 505.

⁵²² el-Kinnevcı, **Fethu’l-Mübin**, III, 406.

⁵²³ el-Bakara 2/204–205

2.1.5 Zina İftirası (Kazf)

Malûm olduğu üzere zina pislik ve fuhuşluktan ibarettir; zira bu yüzden toplumun çekirdeğini teşkil eden aileler yıkılmakta ve Hz. Peygamber'imizin (s.a.v.) çoğalmasını temenni ettiği⁵²⁴ nesil yok olmaktadır. Zinanın bu yıkıcı etkilerinden dolayı dünyevî ve uhrevî cezası da bir o kadar ağırdır. Zina pislğini başkasına iftira etmek onun hadde maruz kalmasına ya da öldürülmesine sebep olmak demektir. Bütün bunların yanında mağdur, ömrü boyunca işlemediği bir günah yüzünden toplum içinde hor görülüp ayıplanmaya mahkûm olur. Bu yüzden böyle bir iftirada bulunmak büyük günahlardan sayılır.⁵²⁵

Öncelikle böyle bir iftiraya teşebbüs edip İslâm dininin öngördüğü şekilde iddiasının doğruluğunu delillendirmeyene Allah (c.c.), hem dünyada hem de ahirette lânet etmektedir.⁵²⁶

Esasen zina iftirasına değinen iki ayette sadece iffet sahibi kadınlar geçmektedir. Bu hüküm eşitlik kanununa göre her ne kadar erkeklere de şamil gelse de sadece kadınların zikredilmesi; kadınların bundan, erkeklerden daha zarar görmesi ve ilk bu iftiraya kalan Hz. Fatıma'dan sonra Hz. Peygamber'imizin (s.a.v.) eşi ve Hz. Ebubekir'in (r.a.) kızı Hz. Aişe (r.a.) olmasından dolayıdır. Ayrıca kadın rabbanî emanetin mahallidir. Onların zinadan korunması daha gerekli, onlara zina iftirasında bulunmaksa daha çetindir.⁵²⁷

Bu iftiranın cezası ise şu ayette yer almaktadır: *“İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir.”*⁵²⁸ Görüldüğü gibi eğer zina müfterisi iddiasının doğruluğunu kanıtlayacak dört tanık getirmese seksen değnekle cezalandırılır. Ayrıca ömür boyu hukukî akidlerde şahitliği kabul görülmez ve fasıklık damgasıyla yaşamaya mahkûm olur.

⁵²⁴ İbn Mace, “Nikâh”, 1; Ebu Davut, “Nikâh”, 4.

⁵²⁵ ez-Zuheylî, **et-Tefsiru'l-Vasit**, II, 1741.

⁵²⁶ Bkz. en-Nur 24/23.

⁵²⁷ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, X, 5145.

⁵²⁸ en-Nur 24/4.

2.2 Ahirette Ceza Gerektiren Ameller

2.2.1 Savaştan Kaçma

Dünya kurulduğundan bu yana hak ile batıl arasındaki mücadele, hep devam edegelmiştir. Bu mücadelenin türlerinden olan tebliğ, irşad, va'z; bunları etkisiz hale getirmek için olan tekzip (yalanlama), iftira, zulüm ve diğer propaganda araçlarının tükendiği durumlarda taraflar arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. Aslında tarihe tarafsız bir gözle bakıldığında son çare olan, insanları perişan eden ve onlara çok zor gelen savaşa hep batıl ehlinin sebebiyet verdiği görülecektir. Zira gayeleri insanların maddî ve manevî ihyası olan hak ehlinin savaş gibi bir ölüm mekanizmasına nefsi müdafaa amacı olmaksızın başvurması düşünülemez. Hak ehlinin bu nefsi müdafaa amaçlı açtığı savaşlar yeryüzündeki hâkimiyetin batıl ehline geçmesini ve bu yüzden yeryüzü düzeninin bozulmasının önüne geçmektedir. Çünkü Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de bu konuda şöyle bir mesaj vermektedir: *“Allah'ın (c.c.) insanları birbiriyle savması olmasaydı yeryüzünün düzeni bozulurdu. Fakat Allah (c.c.) âlemlere lütüfkârdır.”*⁵²⁹

Batıla karşı savaşmanın bunca önemine binaen düşmanla karşı karşıya gelindikten sonra, taktik ve tarafından olduğu guruba sığınma amacıyla olmaksızın, düşmana arkasını dönüp kaçmak büyük günahların en büyüklerinden olup ⁵³⁰ hadis-i şeriflerde mübikat denilen yedi helâke götüren günahlardan biri sayılmıştır.⁵³¹ Bunun hakkında ayette şöyle buyurulmaktadır: *“Ey İnananlar! Savaş için ilerlerken, inkar edenlerle toplu halde karşılaştığınızda onlara arkanızı dönmeyin. Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını*

⁵²⁹ el-Bakara 2/251.

⁵³⁰ es-Sadi, **Teysir**, 317.

⁵³¹ Buhari, “Vesaya”, 24; Müslim, “İman”, 38.

*düşmana dönen kimse Allah'dan (c.c.) bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüşür!”*⁵³²

2.2.2 İçki İçmek

İslâm dini insanların akıl, can, mal ve neslini koruma altına almakta⁵³³ ve bunlara yönelik her türlü tehdit ve tahribi yasaklamaktadır. Bu, ister kişinin kendi akıl, can, mal ve nesline ister ise başkalarınınkine yönelik olsun fark etmez. Bu dört unsurun korunması, meşru ihtiyaçlarda ve Allah (c.c.) yolunda kullanılması hem dünyada hem de ahirette ebedi saadeti gerektirir. Bu yüzden bu dört unsurun tümüne zararı olan içkiyi Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de şeytanın amelinden sayıp, ondan korunmanın ebedi kurtuluşu getireceğini bildirdikten sonra kesin bir dille haram kılmaktadır: *“Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı (c.c.) anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?”*⁵³⁴

Ayette, içki “hamr” ile tabir edilmektedir. Müfessirler, bu kelimeyi lügavi anlamından yola çıkarak “aklı örtüp insanı sarhoş eden her türlü madde” şeklinde tefsir etmişlerdir.⁵³⁵ O yüzden “hamr” tabirinin içine ister katı ister sıvı olsun sarhoş eden her şeyi dâhil etmek mümkündür. Zira hadis-i şeriflerde varit olduğuna göre *“Her sarhoşluk veren şey hamrdır, her hamrda haramdır.”*⁵³⁶ Bu hadis hamrın genel bir anlam içerdiğinin işaretidir. Fakat mezkûr ayetin sahabeler arasında içkinin sebebiyet verdiği bir olay sebebiyle nazil oluşu ve Araplar arasında sarhoş edici madde olarak ilk akla gelen içki olduğu için hamrın zihinde uyandırdığı ilk mefhum içkidir.⁵³⁷ Bu surette

⁵³² el-Enfal 8/15–16.

⁵³³ İbn Neccar, *Şerhu'l-Kevakib*, IV, 160.

⁵³⁴ el-Maide 5/90.

⁵³⁵ es-Sadi. *Teysir*, 243; el-Hazin, *Lübab*, II, 75.

⁵³⁶ Buhârî, “Edeb”, 80; Müslim, “Eşribe”, 73.

⁵³⁷ el-Müzeyni, *el-Muharrer*, I, 504.

ise içki dışındaki sarhoş ediciler onunla illiyetçe (sebeb) ortak oldukları için onun hükmünü almaktadır.⁵³⁸

Araplar arasında en zevk verici ve eğlendirici şey içki olduğu için Kur'an-ı Kerim, birden onu kaldırmaya kalkışmamış belki tedrici (aşamalı) olarak kaldırılmasını tercih etmiştir. Haram kılınmasının ilk aşaması şu ayetle başlar “Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: “İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür”. Ne sarfedeceklerini sana sorarlar, de ki: “Artanı”. Böylece Allah (c.c.) dünya ve ahiret hususunda düşünesiniz diye size ayetleri açıklar.”⁵³⁹ “İçkinin günahı dinidir, faydası ise dünyevîdir şöyle ki: hazmı kolaylaştırır, midedeki fazlalıkların dışarı atılmasına yardım eder, bazılarının zihnini açar, çok lezzetli ve eğlendiricidir.”⁵⁴⁰ Fakat bunlar; sahabeler de dahil insanlar arasında kavgaya, ailelerin yıkılmasına, hatta öldürmelere sebebiyet verme özelliği yanında hiç kalmaktadır. Bu yüzden Allah (c.c.), içkinin zararının faydasından daha büyük olduğunu bildirmektedir.⁵⁴¹

Bir sonraki aşamada ise namaz vakti içilmesi yasaklanmaktadır: “Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna, gusledene kadar namaza yaklaşmayın.”⁵⁴² Hatta bu ayet nazil olmadan bazı sahabelerin sarhoşken namaz kıldıkları, bu esnada Kafirun suresini okuyan birisinin “قل يا أيها الكافرون أعبد ما تعبدون” şeklinde okuyarak hataya düştüğü rivayet edilir.⁵⁴³ En sonun da şeytanın insanlar arasında kin ve düşmanlık silâhı olduğu ve onunla insanları Allah'ın (c.c.) zikrinden ve namazdan alıkoyduğu için içki, kesin bir dille haram kılınmaktadır: “Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı (c.c.) anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?”⁵⁴⁴

⁵³⁸ İbn Neccar, **Şerhu'l-Kevakib**, IV, 161.

⁵³⁹ el-Bakara 2/219.

⁵⁴⁰ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, I, 579.

⁵⁴¹ el-Bakara 2/219.

⁵⁴² en-Nisa 4/43.

⁵⁴³ el-Cezairi, **Eyseru't-Tefâsir**, I, 483; el-Mazhari, **et-Tefsiru'l-Mazhari**, I, 265; ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**,

II, 271.

⁵⁴⁴ el-Maide 5/91.

2.2.3 Yalan Söylemek

Yalan, kasıt olsun veya olmasın bir şeyi doğru söylememektir. Kasıt olduğu takdirde ise günah gerektirir.⁵⁴⁵ Bunun geçmişe veya geleceğe yönelik olması durumu değiştirmemektedir.⁵⁴⁶

Esasen Kur'an-ı Kerim'de yalancılıktan çok yalanlamaya değinilmektedir. Bu ise küfür ehlinin Allah'ı (c.c.), peygamberlerini veya ayetlerini yalanlamasıdır. Zaten bu, onların küfre girmelerinin temel sebebidir ve bunu küfür bahsinde izah etmiştik. Burada ise yalancılıktan kastımız iman ehlinin, kendilerinin çıkarına veya başkaları hakkında sarfettiği gerçek dışı sözlerdir. Bu da iftira anlamını taşımaktadır; zira iftirada da gerçek olmayan bir şeyi başkasına nispet etmek söz konusudur. Buna ilgili başlık altında değinmeye çalıştık.

Her ne kadar Ku'an-ı-Kerim'de müminlerden sudur eden yalana açıkça değinilmemişse de bunun Kur'an-ı Kerim'de mevcut olmadığı anlamına gelmez. Ayrıca "sebebin hususîliği lâfzın umumîliğine mani teşkil etmez" kuralı gereğince küfür ehlinden sadır olan yalana terettüp eden tehdit ve cezalardan, müminlerin küfür gerektirmeyen yalanları da haram olduğu gerçeğine varılır. Örneğin "*Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır.*"⁵⁴⁷ ayetinde, açıkça, elim azabın sebebi yalan konuşmak olarak gösterilmektedir. Bu da her türlü yalanın haram olduğunu gerektirmektedir.⁵⁴⁸

Başka bir ayette de insanların, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyin ardına düşmeleri yasaklanmakta; aksi takdirde ilgili duyu organının bundan sorumlu tutulacağı vaad edilmektedir: "*Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp,*

⁵⁴⁵ Faysal b. Abdilaziz en-Necdi, **Tatrizu Riyazi's-Salihin**, 1. bs., Abdulaziz b. Abdilllah (thk.), Daru'l-Asime, Riyad 2002, 862.

⁵⁴⁶ Ebu'l-Abbas el-Besîli et-Tunusi, **Nüket ve Tenbihat fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid**, 1. bs., Muhammed et-

Tabarani (thk.), Menşuratü Vizareti'l-Evkafi ve Şuuni'l-İslamiyyeti, yy. 2008, II, 379

⁵⁴⁷ el-Bakara 2/10.

⁵⁴⁸ er-Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, II, 59

*bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.*⁵⁴⁹ Bu ayet, bilmediği, görmediği, duymadığı halde; biliyorum gördüm ve duydum diye yalan söylemeyi yasaklamaktadır.⁵⁵⁰ Ayette bilinmeyen bir şeyin ardına düşme ile meal edilmiş siganın (وَلَا تُقْفُ) mastarı olan kafv (القَفْو), bir şeyin ardına düşmek anlamında olup illâki insanı, yalancılığa, zina iftirası ve aslı esası olmayan şeye sürüklemekte⁵⁵¹ bu yüzden de yasaklanmaktadır.

Yalan konuşma Allah'a (c.c.) iftira etmek demektir; zira bir şeyin meydana geleceğini iddia edip sonra Allah (c.c.) onu yaratmazsa O'na iftira edilmiş olunmaktadır. Bu da ona yalan nispet etmek demektir. Bu yüzden *“Yalan uyduranlar ancak Allah'ın (c.c.) ayetlerine inanmayanlardır. Yalancılar işte onlardı.”*⁵⁵² ayetinde yalan konuşmanın kafirlere layık olduğu bildirilmektedir.⁵⁵³

2.2.4 Zulüm

Sözlükte aydınlığın kaybolması⁵⁵⁴ ve karanlık demek olan zulüm, dini terminolojideki tanımına en bariz şekliyle “et-Talâk” suresinin birinci ayetinde rastlamaktayız. Bu ayet şöyledir: *“İşte bunlar, Allah'ın (c.c.) sınırlarıdır. Kim Allah'ın (c.c.) sınırlarını aşarsa, şüphe yok ki kendi nefesine zulmetmiş olur. Sen bilmezsin; olabilir ki Allah, (c.c.) bunun arkasından bir iş oluşturur.”*⁵⁵⁵ Bundan önce Allah (c.c.), uyulması gereken bazı dini hükümleri açıklamakta daha sonra bunların Allah'ın (c.c.) aşılmaması gereken sınırları olduğu ve bunları aşmanın kendisine zulmetmiş sayıldığı bildirmektedir. Bir şeyi kendisine mahsus olan yere koymamak şeklinde de tanımlanan

⁵⁴⁹ el-İsra 17/36.

⁵⁵⁰ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, V, 75; el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 92; et-Taberi, **Camiu'l-Beyan**, XVII, 447;

İbn Abbas, **Tenvir**, s. 236.

⁵⁵¹ Ebu Zehre, **Zehretü't-Tefâsir**, VIII, 4382.

⁵⁵² en-Nahl 16/105.

⁵⁵³ Muhammed b. Ali b. el-Hasan el-Hakîmu't-Tirmizi, **el-Menhiyat**, Muhammed Osman el-Haşet (thk.),

Mektbetu'l-Kur'an, Kahire 1986, 94.

⁵⁵⁴ el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, XIV 274.

⁵⁵⁵ et-Talak 65/1.

zulüm,⁵⁵⁶ hak yola ulaşmak için gidilmesi gereken yoldan sapma,⁵⁵⁷ hak ettiğiinden fazlasını alma, hakkı hak sahibine vermemedir.⁵⁵⁸ Bir şeyi gerçek yerine koymama ciheti ile zulmün en büyük çeşidi şirktir,⁵⁵⁹ zira şirkte ülûhiyeti gerçek yerine bırakmama vardır.⁵⁶⁰ . Allah'ın (c.c.) çizdiği sınırı aşma demek olan zulüm, diğer insanlara ilgilendirmeyip sadece kul ile Allah (c.c.) arasında ise, azap gerektirdiğinden dolayı, kişinin sadece kendi nefesine zulmü söz konusudur⁵⁶¹ ki yukarıdaki ayetten bu kastedilmektedir. Şayet Allah'ın (c.c.) insanların kendi aralarında tesis ettiği hak hukuklarını belirleyen alanda haddi aşma ve ihlâl söz konusu ise o zaman başkasına sirayet eden zulüm var demektir.

Kur'an-ı Kerim'de zulmün geniş bir menfi anlam alanı vardır. Bazen küfür⁵⁶² bazen şirk⁵⁶³ bazen de müminin işlediği büyük veya küçük günahlar şeklinde tefsir edilmiştir.⁵⁶⁴ Zira bütün bunlar haddi aşma çatısı altında toplanan imani ve ameli boyutlu davranışlardır. Küfür ve şirk gibi dinden çıkararak olguları birinci bölümde ele aldığımız için burada zulmün küfre götürmeyen boyutu üzerinde durmak istedik.

Aile fertlerine, komşularına, iş arkadaşlarına saygısı olmayan, onlara iftira atarak, sözlü tacizde bulunarak, onların gıybetlerini ederek, mallarını çalarak zulmetmek büyük bir günahdır. Zulmü ilk önce başlatan⁵⁶⁵, ardından gelecek karşı müdafaa ve kargaşa silsilesine ortam hazırlayacağı için, Kur'an-ı Kerim'de bunlara karşı durulma emri verilmektedir: “*İnsanlara zulmedenlere, yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır. İşte, can yakıcı azap bunlardır.*”⁵⁶⁶

⁵⁵⁶ ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, V, 33.

⁵⁵⁷ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, III, 299.

⁵⁵⁸ eş-Şa'ravi **Tefsiru's-Şa'ravi**, I, 265.

⁵⁵⁹ eş-Şa'ravi **Tefsiru's-Şa'ravi**, I, 265.

⁵⁶⁰ el-Matüridi, **Te'vilat**, I, 456.

⁵⁶¹ es-Sadi, **Teysir**, 2000.

⁵⁶² el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, IV, 135.

⁵⁶³ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, VI, 77.

⁵⁶⁴ el-Matüridi, **Te'vilat**, IV, 150.

⁵⁶⁵ el-Kinnevcı, **Fethu'l-Mübın**, XII, 314.

⁵⁶⁶ eş-Şura 42/42.

Allah (c.c.) sonsuz adalet ve rahmet sahibi olduğu, zulüm ise bu vasıflara zıtlık teşkil ettiği için Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) ondan arındırılmaktadır. Zira O'nun ne dünyada ne de ahirette canlılara zulmetmesi düşünülemez. Dışta zulüm görüntüsü veren bazı olay ve felâketlerin asıl sebebi ise yine insandır.⁵⁶⁷ Ahirette de kimin ameli neyi gerektiriyorsa onu elde edecek, hiç kimse hiçbir surette güven kaynağı olan yaratıcı tarafından zulme uğramayacaktır.⁵⁶⁸

Allah (c.c.), zulmedenleri cezalandıracağını şu ayetlerle bildirmektedir: “*Zulm edenleri cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah (c.c.) da ona korkunç bir azap uygulayacak.*”⁵⁶⁹ “*Onlar için cehennemden bir yatak ve üstlerine de örtüler vardır. Zalimleri böyle cezalandırırız.*”⁵⁷⁰

2.2.5 Gıybet

Gıybet, sözlükte göz önünde olmayan, duyu organları ve deney ile anlaşılmayan gayb ve gizli⁵⁷¹ olan anlamına gelen ğ-y-b maddesinden türemiş olan fi'let (فعلة) vezninde bir mastardır.⁵⁷² Gıybetin ıstılahtaki anlamı ise, hadis-i şeriflerde varit olduğuna göre kişinin, din kardeşinden hoşlanmadığı bir şeyle bahsetmektir.⁵⁷³ Gıybetten bahseden hadise göre gıybette söz konusu olan iddialar gıybet mağdurunda olsa bile kişi günah kazanmaktan kurtulmaz. Eğer iddia edilenler mağdurda yoksa o zaman ona iftira edilmiş olunmaktadır. “Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda, insan haklarının en önemlilerinden olan ve çoğunlukla "ırz" kavramıyla ifade edilen kişiliğın dokunulmazlığı ilkesine büyük değer verilmiştir. Buna göre bir kimsenin gıyabında gerek onun şahsıyla ilgili maddî, bedenî, dünyevî veya manevî, ruhî, ahlâkî

⁵⁶⁷ Bkz. el-Ankebut 29/40.

⁵⁶⁸ Bkz. el-Kehf 18/49.

⁵⁶⁹ el-Kehf 18/87.

⁵⁷⁰ Bkz. el-A'raf 7/41.

⁵⁷¹ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, I, 654.

⁵⁷² el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 121.

⁵⁷³ Müslim, “Birr”, 20; Tirmizi, “Birr”, 23.

ve dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması gıybet sayılmıştır.”⁵⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de gıybet, insanlar ondan sakınır ümidi ile şu nahoş manzara ile tasvir edilmektedir: “*Ey inananlar! Zannın çoğundan sakının, zira zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin; hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksiniyorsunuz; Allah’tan (c.c.) sakının, şüphesiz Allah (c.c.) tevbeleri daima kabul edendir, acıyandır.*”⁵⁷⁵

İslâm dininde, dini hükümler konulurken sedd-i zereyi’i esas alma prensibi vardır. Sedd-i zereyi’, kötülüğe giden yolları kapatma manasına gelmektedir. Bu yüzden kötülüğe ortam hazırlayacak hiçbir hüküm tesis edilemez. Mezkûr ayette gıybet konusuna geçmeden önce ona giden zan ve teccüs (kusur araştırma) yoluna set çekilmektedir.

İster açık bir şekilde olsun ister işaretle olsun gıybet haramdır. Keza kişinin dinine, dünyasına, eşine, evlâdına, malına, hizmetçisine ve elbisesine yönelik her türlü gıybet dince yasaklanmıştır. Zira bütün bunlar gıybet mağdurunu rahatsız etmektedir⁵⁷⁶ki bu, hadiste varit olduğu gibi gıybetin haram olmasının yegâne sebebidir. Ayetten anlaşıldığına göre ölü olsa bile insanları arkalarından çekiştirmek haramdır.

2.2.6 Akrabalık Bağını Koparma

Dinimiz İslâm, “sıla-i rahîm” olgusuna çok önem vermektedir. “Sıla-i rahim” kavramında yer alan sıla Arapça’da alaka, iki şey arasındaki münasebet demektir. “Rahim” ise ana rahmi demektir. Ana rahmi akrabalığın oluşmasının kaynağıdır. “Zevi’l-erham” da belli bir ana rahmine intisap ile aralarında akrabalık ilişkisi bulunan kimseleri ifade etmektedir. “sıla” ve “rahim”in bir araya gelmesiyle oluşan “sıla-i rahim” kavramı; uzak ta olsalar, kötülük de etseler akrabalar arasındaki rahim bağını;

⁵⁷⁴ Mustafa Çağrıncı, “Gıybet”, *DİA.*, XIV. 63 vd.

⁵⁷⁵ el-Hucurat 49/12.

⁵⁷⁶ ez-Zuheyli, *et-Tefsiru’l-Munir*, XXVI, 257.

iyilikle, yumuşak kalplilikle ve onları gözeterek birleştirip güçlendirilmesini ifade etmektedir. “Kat’i-rahim” ise bunun tam tersini yapmaktır.⁵⁷⁷ Kur’an-ı Kerim’de bu bağının güçlendirilip koparılmaması gerektiği şu ayetlerle bildirilmektedir: “*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabb’inize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’ın (c.c.) ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah (c.c.) şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.*”⁵⁷⁸ “Sağlam söz verdikten sonra Allah’ın (c.c.) ahdini bozanlar ve Allah’ın (c.c.) birleştirilmesini (akrabalık bağı) emrettiğini koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lânet, kötü yurt ve cehennem, onlardır.”⁵⁷⁹ Hadis-i şeriflere göre de akrabalık bağı koparanlar cennete giremez.⁵⁸⁰

2.2.7. Anne-Babaya İsyân

Akrabalık bağı koparma, insanın dünyaya gelmesinde sebebiyet teşkil eden, her türlü eziyet ve cefaya katlanarak onu terbiye edip büyütene yönelik olursa o zaman durum daha da vahimleşir. Allah (c.c), kâfir olsalar bile⁵⁸¹ ana-babaya en küçük bıkkınlık ve isyan belirtisi olan “öf” demeyi bile yasaklamakta, azarlanmamalarını, onlarla hep tatlı sözle geçinmelerini emretmektedir.⁵⁸²

Yine Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de insanı güçlükler içerisinde doğuran başta anne olmak üzere valideyne iyilik ve şükretme tavsiye etmektedir.⁵⁸³ Çocukları doğurma, besleme ve büyütme gibi meşakkatli görevleri üstlendiğinden olmalı ki, hadislerde anne, babaya göre fazilet açısından üç derece önde tutulmuştur. Zira sahabeden biri Hz. Muhammed’e (s.a.v.): “en önce iyilik etmem gereken kimdir Ya

⁵⁷⁷ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, “XI, 228.

⁵⁷⁸ en-Nisa 4/1.

⁵⁷⁹ er-Ra’d 13/25.

⁵⁸⁰ Buhari, “Edeb”, 11; Müslim, “Birr”, 6.

⁵⁸¹ ez-Zuheyli, **et-Tefsiru'l-Munir**, XV, 62.

⁵⁸² el-İsra 17/23.

⁵⁸³ Lokman 31/24.

Resülallah! (s.a.v.)” sorusuna karşılık Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “annendir” diye cevap vermiştir. Üç defa tekrar edilen bu soruya hep aynı cevabı veren Peygamber’imiz (s.a.v.), dördüncüsünde: “babandır” cevabını vermiştir.⁵⁸⁴ Yine, hadis-i şeriflerde ana-babaya isyan anlamına gelen “ukuku’l valideyn” şirkten sonra gelmek üzere kebir denilen büyük günahlar arasında sayılmıştır.⁵⁸⁵

Allah (c.c.) ana-babaya karşı saygısızlık edenleri azapla uğratacağını şöyle bildirmektedir: “*Annesine babasına: "Of ikinizden; benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni tekrar diriltilmemle mi tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, anne babası Allah'a (c.c.) sığınarak: "Sana yazıklar olsun! İnan; doğrusu Allah'ın (c.c.) sözü gerçektir" dedikleri halde: "Bu, Kur'an öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" diye cevap verenler işte onlar kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde, Allah'ın (c.c.) azap vadinin aleyhlerinde gerçekleştiği kimselerdir. Doğrusu onlar hüsranda olanlardır.*

2.2.8. Riya

Raâ-yürai (يرائى-رائى) fiilinin ism-i mastarı olan riya, sözlükte sahip olunan gerçek hâl ve tavırların aksini göstermektir.⁵⁸⁷ Riyanın ıstılahtaki anlamı ise, sözlük anlamıyla örtüşür bir mahiyet arz etmektedir. Türkçede ikiyüzlülük olarak bilinen riya, gösterişçinin sahte yüzünü göstermesi, gerçek yüzüne de saklamasıdır. Her şeyi samimî olarak sırf Allah (c.c.) için yapmak anlamındaki⁵⁸⁸ ihlâsla zıd olan riya, Kur’an-ı Kerim’e göre beraberlik ettiği salih amelin sevabı imha eder: “*Ey İnananlar! Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını sarfeden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve eza etmekle boşa çıkarmayın. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kayanın durumu gibidir, üzerine bol yağmur yağdığında onu cascavlak*

⁵⁸⁴ Buhari, “Edeb”, 2; Ebu Davut “Edeb”, 130; Tirmizi “Birr”, 2.

⁵⁸⁵ Buhari, “Edeb”, 6; Tirmizi, “Birr”, 4.

⁵⁸⁶ el-Ahkaf 46/17–18.

⁵⁸⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XIV, 291.

⁵⁸⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, VII, 26.

bırakır. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah (c.c.) inkâr eden kimseleri doğru yola erdirtmez.”⁵⁸⁹

Hadis-i şeriflerde küçük şirk olarak nitelenen rıyanın⁵⁹⁰ işitsel versiyonu olan sum’at (سَمْعَة) da riyada olduğu gibi “Allah (c.c.) rızası” mefkûresinden soyutlanmış olarak ve sadece insanlar işitsin diye amel işlemektir⁵⁹¹ ki bu, hadis-i şeriflerde riya ile denk bir düzeydedir.⁵⁹² Rıyanın hadislerde küçük şirk olarak nitelenmesinin sebebi; amellerde bulunması gereken ihlâsın Allah (c.c.) yerine diğer insanlara yöneltilmesi ve bu şekilde sanki Allah’la (c.c.) beraber onlara da ibadet ediliyor görüntüsünü vermesinden dolayıdır.

Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de amellerinde gösteriş edenleri, Cehennem’de bir dağ⁵⁹³ veya onun içinde akan bir vadinin⁵⁹⁴ veya çok şiddetli azap⁵⁹⁵ anlamına gelen “veyl” (وَيْلٌ) ile cezalandıracağını bildirmektedir: *“Dini yalan sayanı gördün mü? Öksüzü kakıştıran, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur. Vay (veyl) o namaz kılanların haline ki: Onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar. Onlar basit şeyleri dahi vermezler.”⁵⁹⁶*

2.2.9. Tekebbür

Kendini halktan daha büyük görme ve sahip olduğu hakkın başkalarına olmadığı düşüncesinde olmak anlamına gelen tekebbür,⁵⁹⁷ büyük bir günahdır. Tekebbür eden kişi sadece kendini büyük görmekle kalmaz; belki kibri, onu nice günahlara sürüklemektedir. Toplumda hak ve hukuk ihlâllerinin en büyük sebebi kibirdir. “En büyük benim” psikolojisine kapıldığı için kibir sahibi, her şeyi herkesten önce hak ettiği

⁵⁸⁹ el-Bakara 2/264.

⁵⁹⁰ İbn Mace, “Zühhd”, 21.

⁵⁹¹ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, VIII, 165.

⁵⁹² Buhari, “Rikak”, 36.

⁵⁹³ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, I, 315.

⁵⁹⁴ el-Kurtubi, **Ahkâm**, II, 8.

⁵⁹⁵ İbn Abbas, **Tenvir**, s. 12.

⁵⁹⁶ el-Maun 107/1–7.

⁵⁹⁷ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, V, 125.

düşüncededir. Bu da toplum arasındaki zulüm ve adaletsizliği doğuran en büyük unsurlardandır. Kibre değinen şu ayet: “*Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları, ayetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar bütün ayetleri görseler yine de inanmazlar; doğru yolu görseler, yol olarak benimsemezler; azgınlık yolunu görseler, hemen onu yol edinirler.*”⁵⁹⁸ her ne kadar kafirler hakkında nazil olmuşsa da dolaylı olarak müminleri, onların yoluna düşmemeleri için bu kötü vasıftan sakındırmaktadır. Zira kâfirleri iman etmelerinden alıkoyan yegâne sebep kibirlenip böbürlenmeleridir.

Ayetten anlaşıldığına göre kibirlik taslayanlara Allah (c.c.), hidayeti nasip etmemekte, doğru yolun nişanesi olan ayetleri görseler bile onu anlamalarına vesile olacak basiretlerini köreltmektedir. Bütün bunlar ahirette elim azaba uğrayabilmeleri içindir.

Her gün beş defa “الله أكبر” sedası ile Allah’ın (c.c.) her şeyden büyük olduğunu işiten kişi nasıl olurda bu mesaj karşısın tevazu’ göstermeyip kibirlenir. Ayrıca Allah’ın (c.c.) esma-i hüsnasından olan “الكبير” (el-Kebir) “العلی” (el-Aliyy) “المتعال” (el-Müteal) “العظیم” (el-Azim) gibi isimlere bakıldığında büyüklüğün sadece ona lâyük ve mahsus olduğu görülecektir. Hadislerde de, büyüklük ve yüceliğin Allah’ın (c.c.) elbisesi olduğu, kim ki kibirlik taslamakla O’nunla çekişirse Cehennem’e atılacağı varit olmuştur.⁵⁹⁹ Yine kalbine zerre miktarı kibir barındıranın Cennet’e girmeyeceği, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bize gelen başka bir gerçektir.⁶⁰⁰

Kur’an-ı Kerim’de, ne yeri delebilecek ve ne de boyca dağlara ulaşabilecek güce sahip olan aciz ve zelil insanları; yeryüzünde kibirle yürümekten, başkalarını hor görmekten sakındırmakta, böyle yapanların Cennet’e girmeye sebep olan Allah (c.c.) sevgisine mazhar olmaktan uzak oldukları⁶⁰¹ ve gidecekleri yer de cehennem olacağı bildirilmektedir.⁶⁰²

⁵⁹⁸ el-A’raf 7/146.

⁵⁹⁹ Ebu Davut, “Libas”, 28.

⁶⁰⁰ Tirmizi, “Birr”, 61; Müslim, “İman”, 39.

⁶⁰¹ Bkz. el-İsra 17/37; Lokman 31/18.

⁶⁰² Bkz. en-Nahl 16/29; ez-Zümer 39/72; el-Ğafir 40/76.

2.2.10. Batıl Kazanç

Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de insanları çalışıp helal ve temiz rızık elde etmeye teşvik etmekte⁶⁰³ ve hiçbir suretle mal kazanmanın haram yollarından olan hırsızlık, faiz, yetim malı yeme, kumar, gasp, rüşvet gibi gayri meşru kazanç elde etme yollarına başvurulmamasını emretmektedir.⁶⁰⁴ Helâl kazanç elde etme ölçüsü ayetlerde karşılıklı rızaya dayalı ticaretle elde edilen olarak belirtilmektedir.⁶⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de bunlardan hırsızlık, faiz, yetim malı yeme ve kumara açıkça değinilmektedir. Dünyevî bir takım cezalar da gerektirdiği için hırsızlığı ilgili kısımda izaha kavuşturduk. Şimdi de Kur'an'ı çerçevede diğerlerini açıklığa kavuşturmaya çalışalım.

2.2.10.1. Faiz

Faizin Kur'an-ı Kerim'deki karşılığı olan riba, reba-yerbu (ربى- يربو) nun mastarı olup artma, çoğalma, yükselme gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰⁶ İstılahta ise riya, alış-verişlerde karşılıksız olarak kazanç elde etme anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla riba, gasp etmek ve çalışmadan kazanmak demektir. İnsanlara işsizliği sevdiren riba; ticaret, ziraat ve emlakçılık gibi doğal malî riskler barındıran olgulara girişmeden servetin belirli kesimlerde toplanmasını sağlar. Bu yüzden riba insanlar arasındaki eşitlik ve yakınlaşmayı ihlâl etmektedir.⁶⁰⁷ “Faizin haram kılınması insanların maslahatlarına uyan hikmet ve rahmetin ta kendisidir. Ayrıca bu yasaklama felsefî kanunlara da uymaktadır. Onun serbest kılınması ise toplumu ahlâk ve şeref açısından bozan büyük günahların en büyüğü olmasından dolayıdır. Faiz, insanları oldukça hırslandırır ve onları maddecileştirir. Ta ki malı çoğaltmaktan başka hiçbir şey umurlarında olmaz.”⁶⁰⁸

⁶⁰³ Bkz. el-Bakara 2/168.

⁶⁰⁴ Bkz. el-Bakara 2/188.

⁶⁰⁵ Bkz. en-Nisa 4/29.

⁶⁰⁶ İbn Fâris, **Mu'cem**, II, 483.

⁶⁰⁷ Abdurrahman b. Ahmed b. Mesud el-Kevakibi, **Tabiu'l-İstibdad ve Mesariu'l-İsti'bad**, 1. bs., el-Matbaatu'l-

Mısrıyye, Halep tsz. s. 86.

⁶⁰⁸ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, III, 94.

İnsanlar arasında yardımlaşma ve muhtaç kesimin sıkıntısını giderme vesilesi olan ve sünnet-i nebevîde teşvik edilen “borç verme” hasletinin⁶⁰⁹ istismarı olan ve onu haksız kazanç elde etme akdi haline getiren riba, Kur’an-ı Kerim’de kesin bir üslûpla haram kılınmaktadır.⁶¹⁰ Ayrıca ondan sağlanan maddî menfaatin Allah (c.c.) nezdinde hiçbir fayda sağlamayacağı,⁶¹¹ aksine elim azaplara sebebiyet vereceği bildirilmektedir.

Allah (c.c.) faizi helâlleştirip ondan artan fazlalığı yiyenleri şöyle tasvir etmektedir: *“Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Zaten alışveriş de faiz gibidir" demelerindedir. Oysa Allah (c.c.) alışverişini helâl, faizi haram kıldı. Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a (c.c.) aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır.”*⁶¹²

Ayrıca geçmiş ümmetlerden, yasak edilmişken faiz yiyenlere, helâl olan güzel nimetlerin (tayyibat) haram kılındığı⁶¹³ ve Allah’ın (c.c.) faizden gelen kârı eksiltip bereketsizleştireceği⁶¹⁴ inkâr edilemez bir gerçektir. Yine faizden arta kalanından vazgeçmemiz⁶¹⁵ ve onu kat kat almaktan çekinmemiz Kur’an-ı Kerim’de yer alan faizle ilgili hususlardandır.⁶¹⁶

2.2.10.2. Yetim Malı Yeme

Yetim kelimesi babası ve dedesi olmayan küçük çocuklar için kullanılmaktadır.⁶¹⁷ Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Muhammed’in de (s.a.v.) yetim olarak büyüdüğünden olmalı ki, yetimlerin hak ve hukuklarına sık sık değinilmekte ve

⁶⁰⁹ İbn Mace, “Sadakat”, 19.

⁶¹⁰ Bkz. el-Bakara 2/275.

⁶¹¹ Bkz. er-Rum 30/39.

⁶¹² el-Bakara 2/275.

⁶¹³ Bkz. en-Nisa 4/161.

⁶¹⁴ Bkz. el-Bakara 2/276.

⁶¹⁵ Bkz. el-Bakara 2/278.

⁶¹⁶ Bkz. Alu İmran 3/130.

⁶¹⁷ el-Bağavi, **Maâlimu’t-Tenzil**, II, 159.

başkaları tarafından bunun haksız olarak ihlâl edilmesi çok büyük bir günah sayılmaktadır.⁶¹⁸ Zira babasız olarak büyümek hem psikolojik hem de ekonomik olarak çok eziyetli bir durumdur. Hele hele rüşdiyetini kazanmayan, kendi ihtiyaçlarını tek başına gideremeyen çocuklar için söz konusu olduğunda durum daha da ciddî bir hal alır. Onun için ister babalarından miras olarak onlara intikal etmiş ister ise başkalarının yardımı ile birikmiş malları, birinci derecedeki velâyet kalkanından mahrum oldukları için, Kur'an-ı Kerim ile muhafaza altına alınmaktadır. Hatta gerekli aklî erginliğe kavuşmayan yetimlerin mallarını anlamsız harcamalardan korumak amacıyla, ergenlik çağına erdikten sonra onları iade edilmek üzere başkalarına emanet olarak verildiği görülür.⁶¹⁹ Hatta bazı âlimlere göre ihtiyarlansalar bile reşit ve mümeyyiz olmadan onlara malları iade edilmez.⁶²⁰

Yetim malı konusunda nazil olan ayetteki⁶²¹“adaletli ölçü”yü tam manası ile yerine getirememekten çekindikleri için ilk başlarda Müslümanlar; yetimlerle yeme, içme, mesken, binek, kölelerin istihdamı⁶²² gibi şeylerde ortaklık etmekten çekiyorlardı; fakat bu sonradan adeletli davranmak kaydıyla teşvik edilmektedir.⁶²³ Bunun altında yatan hikmet ise yetimleri tek başına bırakmama, manevî bir aile ortamında yaşatma ve onların mallarını ticaret sistemine ithal edip zayi olmasını engellemektir.

Allah (c.c.), ne şekilde olursa olsun yetime kötü muamele etmeyi şiddetli bir şekilde menetmekte⁶²⁴ bunun aksine davrananları ise şöyle uyarmaktadır: “*Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar, zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır.*”⁶²⁵ Ayrıca “Akabe” denilen zorlu geçidi geçmenin bir yolu da yetimi yedirmekten geçtiği, ayette bize bildirilen uyarılar arasında yer almaktadır.⁶²⁶

618 Bkz. en-Nisa 4/2.

619 Bkz. en-Nisa 6/4.

620 Bkz. el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 165.

621 Bkz. el-En'am 6/152.

622 el-Maverdi. **en-Nuke**, I, 180.

623 Bkz. el-Bakara 2/220.

624 Bkz. ed-Duha 93/9.

625 en-Nisa 4/10.

626 Bkz. el-Beled 11/15.

2.2.10.3. Kumar

Kumar, Kur'an-ı Kerim'de "meysir" adı altında geçmektedir. Meysir, kolaylık anlamına gelen "yüsr (يسر) den türemiştir ki kumar, hiç zorluk çekmeden, kolaylıkla bir kazanç elde etme sistemi olduğundan dolayı böyle bir isimle adlandırılmıştır.⁶²⁷ Kumar; Allah'ın (c.c.) zikrinden ve namazdan alıkoyma, Şeytan'ın insanlar arasında kin ve düşmanlık sokma aracı olup⁶²⁸ emek ve çaba harcamadan, alın teri dökmeden çoğu zaman da hile ile mal kazanmaktır. Pislik ve Şeytan'ının ameli olarak nitelenen kumar, içki⁶²⁹ ile beraber haram kılınmıştır.⁶³⁰ Kumarın tıpkı içki gibi faydasının da zararının da olduğu; fakat zararının faydasından daha çok olduğu Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır.⁶³¹ İçkinin faydası, çalışıp didinmeden mal kazanmaktır, zararı ise ayette geçtiği gibi Allah'ın (c.c.) zikrinden ve namazdan alıkoyması, kin ve düşmanlığa sebebiyet vermesidir.⁶³² Görüldüğü gibi kumarın sağladığı fayda geçici ve kıymetsiz, zararı ise kalıcı ve çok yıkıcıdır. Allah (c.c.) bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı (c.c.) anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?*”⁶³³

Allah (c.c.) ne şekilde olursa olsun haram mal yemeyi nefsi öldürme olarak nitелеmekte, haddi aşarak ve zulmederek haram mal yiyenleri de ateşe atacağını şöyle bildirmektedir.⁶³⁴ “*Ey İnananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin. Allah (c.c.) şüphesiz ki size merhamet eder. Bunu kim aşırı giderek haksızlıkla yaparsa, onu ateşe sokacağız. Bu, Allah'a (c.c.) kolaydır.*”⁶³⁵

⁶²⁷ el-Hazin, **Lübab**, I, 150.

⁶²⁸ Bkz. el-Maide 5/91.

⁶²⁹ Bkz. el-Maide 5/91.

⁶³⁰ Bkz. el-Maide 5/90.

⁶³¹ Bkz. el-Bakara 2/219.

⁶³² el-Maverdi, **en-Nuke**, I, 277.

⁶³³ el-Maide 5/91.

⁶³⁴ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 200.

⁶³⁵ en-Nisa 4/29-30.

2.2.11. İsrâf ve Cimrilik

İsrâf serefe (سرف) den türemiş olup, “infak da meşhur olmuşsa da, İnsanın gerçekleştirdiği her hangi bir eyleminde haddi aşması demektir.”⁶³⁶ Allah’ın (c.c.) kulu olduğu halde Firavun’un tanrılık iddiası israf olduğu gibi, ⁶³⁷ malı günah olanda harcama,⁶³⁸ muhtaç pozisyonuna düşecek kadar bağışlama da israf sayılır.⁶³⁹ Esasen Türkçede israf dendiğinde ilk akla gelen “insanların yiyecek, içecek, giyecek gibi tüketim maddelerinde ihtiyaçtan fazlasını kullanması” mefhumudur. Doğrusu, Kur’an-ı Kerim’de ve Peygamber Efendimiz’den (s.a.v.) rivayet olunan hadislerdeki israfta da buna benzer bir algı söz konusudur.⁶⁴⁰

Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’in değişik yerlerinde israf edenleri sevmediğini bildirmektedir.⁶⁴¹ Zira zekât, nafaka, sadaka gibi fakir ve yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını giderme hikmetiyle meşrulaştırılan olgulara ters düşen israf, lâıyık olduğu yere gitmesi gereken malın yok olması anlamını taşımaktadır. İnsanların dince ve dünyaca huzurlu yaşamasının bir yolu da kendisi, ailesi ve diğer kesimler için yaptığı harcamalarda ne cimri ne de fazlaca cömert olmak; belki ölçülü ve orta yollu davranmaktır. Bu husu Kur’an-ı Kerim’de şöyle teşvik edilmektedir: “*Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın.*”⁶⁴²

Allah (c.c.) aşağıdaki ayetlerle de israf edenleri sevmediğini, onların şeytanın kardeşi olduklarını şöyle buyurmaktadır: “*Akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. İsrâf ederek saçıp-savurma. Çünkü saçıp savuranlar, Şeytanın kardeşleri olmuşlardır; Şeytan ise Rabbine karşı nankördür.*”⁶⁴³ “*Çardaklı ve çardaksız bağları inşa eden Allah’tır (c.c.). Tadları çeşitli ekin ve hurmaları, zeytin ve narı birbirine*

⁶³⁶ el-İsfahani, **Müfredat**, 230.

⁶³⁷ Bkz. Yunus 10/83; el-Bağavi, **Maâlimu’t-Tenzil**, IV, 146.

⁶³⁸ İbn Abbas, **Tenvir**, s. 120.

⁶³⁹ İbn Kesir, **Tefsiru’l-Kur’an**, III, 349.

⁶⁴⁰ Buhari, “Cenaiz”, 2; İbn Mace, “Taharet”, 48.

⁶⁴¹ el-En’am 6/141; el-A’raf 7/31;

⁶⁴² el-İsra 17/29.

⁶⁴³ el-İsra 17/26–27.

benzer ve benzemez şekilde yaratan O'dur. Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün hakkını verin; israf etmeyin, çünkü Allah (c.c.) israf edenleri sevmez.”⁶⁴⁴ “Ey Âdemoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyin için; fakat israf etmeyin; çünkü Allah (c.c.) müsrifleri sevmez.”⁶⁴⁵

Kur'an-ı Kerim'de cömertliğin zıddı anlamındaki “buhl” ile tabir edilen⁶⁴⁶ cimrilik de israf gibi yerilmektedir. Esasen ayetlerde geçen cimrilik sadece maddî olanla sınırlı değildir. Belki şan ve ilm cimriliğini kapsadığı gibi sözel olan cimriliğini de içine kapsamaktadır.⁶⁴⁷ Şan ve şerefe sahip olan bir kişi mutlaka çevresinde; sözü geçerlilik, hatırı sayılır gibi özelliklere sahiptir. İşte böyle bir kişilikle nimetlenen, bundan fakir ve muhtaçları faydalandırmak durumundadır. Keza çeşitli bilgileri zihninde tutan, bu bilgilerden bilgisi olmayanları istifade ettirmelidir. Cimrilik ayrıca, kişi üzerinde vacip olan hakları ifa etmekten çekinmeyi de ifade etmektedir.⁶⁴⁸

Allah'ın (c.c.) nimetleri ile nimetlenip o nimetlerin gerçek sahipleriymiş gibi davranıp vacip ve sünnet olan bağışları yerine getirmeyenlerin sakladıkları o malların, kıyamet gününde sahiplerinin boyunlarına dolanacağını Allah (c.c.) bize şöyle bildirmektedir: *“Allah'ın (c.c.) kereminden kendilerine verdiklerinde (infakta) cimrilik gösterenle sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır (c.c.) Allah (c.c.) bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶⁴⁹*

2.2.12. Mescitlerin Fonksiyonunu Engelleme

Mescid, sözlükte secde-yescudu (يسجد-سجد) un ism-i mekânıdır. Üzerinde veya içinde secde edilen yer demek olan mescid böyle bir fonksiyona tahsis edildikten sonra

⁶⁴⁴ el-En'am 6/141.

⁶⁴⁵ el-A'raf 7/31.

⁶⁴⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 47.

⁶⁴⁷ es-Sadi, **Teysir**, 158.

⁶⁴⁸ es-Sadi, **Teysir**, 842.

⁶⁴⁹ A.İmran 3/180.

bu niteliğini kaybetse bile mescit olmaktan çıkmamaktadır.⁶⁵⁰ Allah (c.c.) için namaz kılınmaya tahsis edilen mescidlere toplayıcı anlamına gelen cami' denmesinin sebebi, mescidlerin insanları bir arada toplama özelliğine sahip olmalarıdır. Hatta Araplar “mescidu'l-cami' ” (مسجد الجامع) terkindeki izafeyi bir şeyin kendisine izafesi olarak görmekte ve bunu, lâfızların ihtilâfından dolayı caiz görmekteyler.⁶⁵¹

İslâm toplumunun gelişip ilerlemesinde mescidlerin rolü çok büyüktür. Zira Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mescid-i Nebevî'yi inşası, İslâmî ilimlerin de başlangıcı anlamına gelmekteydi. Bu mescidin, ibadet ve eğitim yeri olmanın yanında davaları hükme bağlama; siyaset, savunma ve uluslar arası ilişkilerle ilgili karar alma merkezi olarak da görev sürdürdüğü tarihi bir gerçektir. Bugün ise toplumların ekonomik açıdan gelişmesine bağlı olarak imarın gelişmesi; siyaset, idare, eğitim, yargı vb. bölümlerinin kendine özgü alanlarına çekilmesi ve en çok da lâiklik olgusundan dolayı mescitler sadece ibadet etme yeri olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Buna rağmen tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de bazı zümreler hala mescidleri, varlık ve özgürlükleri için bir tehdit olarak görmekteyler. Bundan dolayı mescid ve onun ehline müthiş saldırılar düzenlemekte, fırsat buldukça da bu kutsal mekânları yıkmaya çalışmaktadırlar. Bundan amaç ise Allah (c.c.) ile kul ve kul ile kul arasındaki bağlantıyı koparmaktır. Bu da İslâm dininin de Müslümanlar'ında yok olması anlamına gelmektedir. Bu yüzden Allah (c.c.), ne şekilde olursa olsun mescidlerin görev ve fonksiyonlarını engelleyecek veya aksatacak her türlü girişimi şiddetle yasaklamakta, bunu yapanları da herkesten daha zalim olarak vasıflamakta ve dünyada da ahirette de en büyük rezillik ve sefilliğe mahkûm etmektedir: “Allah'ın (c.c.) mescidlerinde O'nun isminin anılmasını yasak eden ve oraların yıkılmasına çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onların oralara korkmadan girememeleri gerekir. Dünyada rezillik onlarıdır, ahirette büyük azab da onlarıdır.”⁶⁵²

650 el-Herevi, **Tehzibu'l-Luga**, XX, 301.

651 er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, 60.

651 er-Razi, **Muhtaru's-Sihah**, 60.

652 el-Bakara 2/114.

2.2.13. Dini Gerçekleri Gizleme (Kitman)

“İnsanlar kendi akıllarıyla Allah'ın (c.c.) varlığını, birliğini anlayabilirlerse de, bunun ötesinde, O'na ait birtakım yüce sıfatları tamamen anlayamazlar. Allah'a (c.c.) nasıl ibadet edileceğini, âhiretle ilgili durumları dosdoğru bilemezler. En kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşmak, fikir ve ahlâk yönünden yükselmek, ancak peygamberlerin öğrettiği buyrukları yerine getirmekle mümkün olabilir.”⁶⁵³ Demek ki Peygamberlerin gönderilmesindeki gaye insanların kurtuluşudur. Bu da peygamberlerin tebliğ ettiği bilgilere inanarak, kimisini de hayatında tatbik ederek mümkün olmaktadır. Esasen işin püf noktası tebliğ olgusundadır; zira peygamberler bunca yüksek derecelere sahip olmalarına rağmen günahların bağışlanması açısından kimseye torpil geçirememekteler. İnsanlığa en büyük torpilleri onlara tebliğde bulunmalarındır ki bunu yapmak ta zorundalar. Bunu şayet anılmaktayız: “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah (c.c.) seni insanlardan korur. Doğrusu Allah (c.c.) kâfirlere yol göstermez.*”⁶⁵⁴

Tebliğ, dünyevî ve uhrevî saadeti temin edecek olan dinin üç ana esasını teşkil eden Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanma ve salih amel ilgili bilgileri ulaştırmaktır.⁶⁵⁵ Bu görevi peygamberlerden sonra âlimler yürütmektedir; zira onlar bu konuda peygamberlere mirasçı kılınmışlardır.⁶⁵⁶ Tebliğin dindeki bu büyük önemine binaen Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de bu süreci aksatan veya engelleyen veya bilip de tebliğ etmeyen kimseleri ceza olarak bizzat lânetlemekte ve diğer lânet edicilerin dili üzerinden de lânetlemektedir: “*İndirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitab'da insanlara açıkladıktan sonra gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah (c.c.) lânet eder, hem lânetçiler lânet eder, ancak tevbe edenler, ıslah olanlar ve gerçeği ortaya koyanlar müstesna; işte onların tevbesini kabul ederim. Ben, tevbeleri daima kabul ve merhamet ederim.*”⁶⁵⁷ Bu ayet her ne kadar dini gerçekleri gizleyen Yahudi âlimleri hakkında

⁶⁵³ Ahmet Saim Kılavuz, “Peygamberlere İman”, **İlmihâl**, DİB., I, 108.

⁶⁵⁴ el-Maide 5/67.

⁶⁵⁵ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, XII, 170 vd.

⁶⁵⁶ Buhari, “İlim”, 10; İbn Mace “İman”, 17; Tirmizi “İlim”, 20.

⁶⁵⁷ el-Bakara 2/159.

nazil olmuşsa da, Allah'ın (c.c.) ayetlerini ve şer'i hükümleri gizleyen herkesi kapsamaktadır. Buradan ayrıca Kur'an-ı Kerim'in talimi başta olmak üzere dini ilim öğretme karşılığında ücret almanın da caiz olmadığı anlaşılmaktadır.⁶⁵⁸

Allah (c.c.) diğer bir ayette de dini gerçekleri gizleyen veya para ile değişip onu yiyenleri ateş yiyiciler olarak tasvir etmektedir: “Gerçekten, Allah'ın (c.c.) indirdiği Kitap'tan bir şeyi gizlemede bulunup onu az bir değere değişenler var ya, onların karınlarına tıkindıkları ancak ateştir. Allah (c.c.) kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onları günahlardan arıtmaz. Onlara elem verici azab vardır.”⁶⁵⁹ Hadis-i şeriflerde de “ondan bir şey sorulur da bildiği halde cevabı gizleyen kişiyi Allah (c.c.), kıyamet gününde eteşten gеме vuracağı” varit olmuştur.⁶⁶⁰

2.2.14. Eziyet Etme

Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde; O'na evlât nispet ederek, şirk koşarak, söverek, onu yererek, cimrilik ve fakirlikle niteleyerek, karşısında teslisi savunarak, onun velilerine düşmanlık ederek; Peygamberlerini; şair, sihirbaz, muallim ve delilikle suçlayarak veya onların ruh beden bütünlüklerine karşı saldırıya geçerek;⁶⁶¹ diğer mümin erkek ve mümine kadınlara işledikleri bir şeye karşılık olmaksızın eziyette bulunan kimseleri büyük bir iftirada bulduklarını, dünyada da ve ahirette de onları lânetlediğini, kendilerine elim ve alçaltıcı bir azap hazırladığını bildirmektedir. Ayrıca yetimi ve muhtaç olup ihtiyacı için el açıp isteyeniyi ezip azarlamayı da sert bir şekilde yasaklamaktadır: “Allah'ın (c.c.) peygamberini incitenlere can yakıcı azab vardır.”⁶⁶² “Allah'ı (c.c.) ve Peygamber'ini incitenlere, Allah (c.c.) dünyada da ahirette de lânet eder; onlara alçaltıcı bir azap hazırlar.”⁶⁶³ “İnanan erkek ve kadınları, yapmadıkları

⁶⁵⁸ Bkz. es-Sabuni, **Ahkâm**, I, 147 vd.

⁶⁵⁹ el-Bakara 271/74.

⁶⁶⁰ Ebu Davut, “İlim”, 9; İbn Mace “İman”, 24.

⁶⁶¹ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, III, 375 vd.

⁶⁶² et-Tevbe 9/61.

⁶⁶³ el-Ahzap 33/57.

bir şeyden ötürü incitenler, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar.”
⁶⁶⁴ “Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama.”⁶⁶⁵

2.2.15. Yaradılışı Değiştirmeye Kalkışma

“Allah (c.c.), insanı ve insanı çevreleyen varlıkları hayranlıkla seyredilmeye değer bir ahenk ve güzellik içinde yaratmış, insanı da estetik duygusuyla donatarak onu güzel görünmeye, güzele ve güzelliğe meftun kılmıştır. Kur'an'da Allah'ın dünyayı ve gökyüzünü çeşitli güzelliklerle süslediği, insanoğlu için dünyada birçok güzelliğin yaratıldığı, cennetin de hayal ötesi güzelliklerle dolu olduğu sıklıkla hatırlatılır.⁶⁶⁶ Ancak Kur'an bütün bu nimet ve güzelliklerin geçici olup Allah'ı (c.c.) tanımaya, O'na şükredip kulluk etmeye vesile olduğu takdirde bir anlam kazanacağını”⁶⁶⁷ bildirmektedir. Kâinata mevcut olan bütün bu nimetlerin, Allah'a (c.c.) şükretme ve O'na sadık kul olmaya vesile olması için her şeyi yaratılış gayesi doğrultusunda kullanmak gerekir. Ne olursa olsun herhangi bir şeyi yaratılış gayesi dışında veya kişiye yarar sağlamayacak ve onu Allah'a (c.c.) yaklaştırmaya vesile olmayacak şekilde⁶⁶⁸ kullanmak, ayetteki tabir ile, şeytanın telkini ile Allah'ın (c.c.) yaratılışını değiştirme olgusu dâhilinde mütalâa edilir.⁶⁶⁹ Şeytanın telkini ile iş yapanlar ise onu kendilerine veli olarak kabûl etmiş gibidirler. Bu yüzden dünyada da ahirette de hüsrana uğramışlardır: “Allah (c.c.) ona lânet etti; dedi ki: “Andolsun ki senin kullarından belirli bir pay edineceğim. Andolsun ki onları saptıracağım ve muhakkak onları kuruntulara düşüreceğim. Elbette onlara emredeceğim de kesinlikle hayvanların kulaklarını yaracaklar. Elbette onlara emredeceğim de muhakkak ki Allah'ın (c.c.)

⁶⁶⁴ el-Ahzap 33/58.

⁶⁶⁵ Bkz. ed-Duha 93/9–10.

⁶⁶⁶ Alu. İmrân 3/14; el-Hicr 15/16; en-Nahl 16/8; el-Kehf 18/7; el-İnsân 76/11–22

⁶⁶⁷ Bardakoğlu, “Helâller ve haramlar”, **İlmihâl**, DİB., II, 78.

⁶⁶⁸ el-Alusi, **Ruhu'l-Meânî**, III, 144.

⁶⁶⁹ Bkz. en-Nisa 4/119.

yaratıldığını değiştirecekler.” Her kim Allah’ı (c.c.) bırakıp ta şeytanı veli edinirse muhakkak apaçık bir hüsrana düşmüştür.”⁶⁷⁰

Bu ayette geçen “Allah’ın (c.c.) yaratılışını değiştirme” ifadesine, köle veya hayvanları hadımlaştırmayı,⁶⁷¹ dövme yapmayı, diş keskinleştirmeyi, livata denilen cinsi sapıklığı, erkeklerin kendilerini kadınlara, kadınların da kendilerini erkeklere benzetmesini dâhil etmek mümkündür.⁶⁷² Doğrusu bu ifadeyi, “Allah’ın (c.c.), insanları ona göre yarattığı fitrat denilen yaratılış programını değiştirmeye yönelik her türlü teşebbüs” şeklinde yorumlamak daha makul olmalıdır.⁶⁷³

2.2.16. Yalan Yere Yemin Etme

İslam dininde üç yemin türüne rastlanır. Bunlar yemin-i lağv, yemin-i münâ’akid ve hadiste yer alan tabir ile yemin-i ğamustan İbaretir. Yemin-i lağv, kasıt olmaksızın günlük konuşmalarda dilde cereyan eden veya doğru olmadığı halde doğru olduğu zannedilen bir şey hakkında yemin etmektir.⁶⁷⁴ Yemin-i mün’akid ise kasıtlı olarak geleceğe yönelik herhangi bir şey yapacağına dair samimî olarak yemin edip sonra bundan dönmektir.⁶⁷⁵ Yemin-i ğamusa gelince, ğamus daldırma anlamındaki ğamese (غمس) fiilinden türemiştir⁶⁷⁶ki bu tür yemin failini günaha daldırdığı için bununla adlandırılmıştır. Bu yeminin diğer yeminlerden farkı, geçen her iki yeminin aksine, yanılma olmaksızın yalan ve aldatma⁶⁷⁷üzerine kurulmasıdır.

Yemin-i lağv, kasıtsız olarak veya yanılma sonucu oluştuğundan herhangi bir malî veya manevî bir külfet doğurmamaktadır. Mun’akid yemin ise, “*Yemin ettiğinizde*

⁶⁷⁰ en-Nisa 47118–119.

⁶⁷¹ el-Hatip, **Evdahu’t-Tefasir**, 113; İbn Ebi Zemin, **Tefsiru’l-Kur’an**, I, 407.

⁶⁷² Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavi, **Envaru’t-enzil ve Esraru’t-Te’vil**, 1. bs., Muhammed

Abdurrahman el-Mura’sili (thk.), Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1996, II, 98

⁶⁷³ el-Kinnevcî, **Fethu’l-Mübin**, III, 245.

⁶⁷⁴ es-Sabuni, **Ahkâm**, I, 311.

⁶⁷⁵ el-Maverdi, **en-Nuke**, II, 60.

⁶⁷⁶ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, VI, 156.

⁶⁷⁷ en-Nahl 16/94.

*yeminlerinizi tutun*⁶⁷⁸ emrine rağmen kasdi bir şekilde edilen yemine muhalefetten dolayı manevî günah gerektirip gerektirmediği kesin olmamakla beraber malî kefarete gerektirir. Ayette buna şöyle işaret edilmektedir: *“Allah (c.c.) size rastgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar. Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünün yedirmek yahut giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yeminlerinizin keffareti budur. Yemin ettiğinizde yeminlerinizi tutun. Şükredesiniz diye Allah (c.c.) size böylece ayetlerini açıklıyor.”*⁶⁷⁹

Hz Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislerle göre kebaire denilen büyük günahlardan sayılan⁶⁸⁰ yemin-i ğamusta bulunanlara, insanları hak yoldan alıkoymaya sebebiyet verdiklerinden dolayı Allah (c.c.), şu şekilde ceza vaadinde bulunmaktadır: *“Birbirinizi aldatmak için yemin etmeyin ki bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir; Allah (c.c.) yolundan alıkoymanıza karşılık kötü bir azap tadarsınız ve (ahirette de) büyük bir azaba uğrarsınız.”*⁶⁸¹

2.2.17. Alay Etme ve Ayıplama

“Din kardeşe hakaret anlamı taşıyan kavli ve fiili her şey demek olan alay haramdır. Alaycının kendisiyle gurur duyması izlenimini veren alayda, alay edilenin alaycıdan daha iyi olması olasıdır ki bu, çoğu zaman böyle olmuştur ve böyle oluyor. Zira alay ancak kötü ahlâklarla dolu ve çirkin huylarla donatılmış bir kalpten sudur edebilir.”⁶⁸²

Doğrusu alay etme Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla küfür makamında ve kâfirlerin Allah'a (c.c.) Peygamberlerine ve ayetlerine karşı takındıkları tavır olarak zikredilmekte ve azabın yegâne sebeplerinden bir tane olarak gösterilmektedir.

⁶⁷⁸ el-Maide 5/89.

⁶⁷⁹ el-Maide 5/89.

⁶⁸⁰ Buhari “Eyman”, 16; Beyhaki “Eyman”, 9; Darimi, “Diyat”, 9.

⁶⁸¹ en-Nahl 16/94.

⁶⁸² es-Sadi, **Teysir**, 801.

Tıpkı alaya alma gibi Müslüman kardeşleri kavli ve fiili⁶⁸³ olarak ayıplamak da Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan amellerden olup ateş ile vaad edilmektedir.⁶⁸⁴ Kişiyi, hoşlanmadığı bir lâkap takıp onu bu şekilde çağırmak da ⁶⁸⁵ alay etme çatısı altında mütalâa edilen ve Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan amellerdendir. Bu hususa ayette şöyle değinilmektedir: “*Ey inananlar! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın; inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addır. Tevbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.*”⁶⁸⁶

2.2.18. Adet Halindeki Eşle Cinsi Münasebette Bulunma

Cinsel suç olarak nitelenen ve Kur'an-ı Kerim'e göre tıpkı zina ve livata gibi kesinlikle ondan korunması gereken diğer bir cinsi sapıklık da adet halindeyken eşlere yaklaşımdır. Bırakın böyle bir şeyi işlemek ona yaklaşıma vesile olacak her türlü yol da haramdır. Bu kötü amel, ayette şu şekilde yasaklanmaktadır: “*Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da soru sorarlar, de ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır)". Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın (c.c.) size buyurduğu yoldan yaklaşın. Allah (c.c.) şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.*”⁶⁸⁷

2.2.19. Fitne

Lügatte yakmak anlamına gelen fetene (فتن) kökünün türevi olan fitne, Kur'an-ı Kerim'de şekil açısından değişik şekillerde varit olduğu gibi anlamsal açıdan da birçok anlam barındırmaktadır. Şirk, küfür, imtihan, azap, müminleri ateşle yakma, öldürme,

⁶⁸³ Bkz. el-Hümeze 104/1.

⁶⁸⁴ es-Sadi, **Teysir**, 801.

⁶⁸⁵ el-Müzeyni, **el-Muharrer**, II, 926.

⁶⁸⁶ el-Hucurat 49/11.

⁶⁸⁷ el-Bakara 2/222.

alıkoyma, saptırma, mazeret, ibret, delilik, günah, ukubet, hastalık ve kaza (القضاء) olmak üzere on beş muhtelif anlama gelen⁶⁸⁸ fitnenin zihinde ilk uyandırdığı anlamlardan bir tanesi, bizim de burada ondan kastımız olan “mümin cemaat ve toplumu sarsmak, aralarındaki bağı gevşetmek ve aralarına tefrika sokmaktır”⁶⁸⁹ ki bu eskide olduğu gibi günümüzde de değişik plan ve projelerle olmaktadır. Türkçe’ye intikal etmiş fitneden de kasıt öncelikle budur.

Fitne müminleri; küfür, şirk, nifak ve irtidat gibi hak dinden çıkarma amaçlı olursa küfürdür ki bu, Asr-ı Saadette ve daha sonraki dönemlerde gayr-i müslim kesimden hep sadır olagelmıştır. Bu başlı başına küfrü gerektiren bir durumdur. Öte yanda müminlerin arasına fitne sokma hareketi, dinden çıkarma amaçlı olmasa da, inançlı kesimlerden de vuku’ bulmaktadır. Örneğin: “*Sana Kitap’ı indiren O’dur. Onda Kitap’ın temeli olan kesin anlamlı ayetler vardır, diğerleri de çeşitli anlamlıdır. Kalplerinde eğrilik olan kimseler, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onların çeşitli anlamlı olanlarına uyarlar. Oysa onların yorumunu ancak Allah (c.c.) bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: "Ona inandık, hepsi Rabbimiz’in katındandır" derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür.*”⁶⁹⁰ ayetinde bazı kişilerin müteşabih ayetleri, olumsuz etkisi topluma sirayet edecek şekilde kendi akli ölçülerince yorumlama fitnessinden bahsedilmekte ve onları “kalplerinde şüphe olanlar” olarak nitelemektedir.

Toplum içine fitne sokmanın değişik yolları vardır: yalan, iftira, dedikodu, yalancı şahitlik, yalan yere yemin Ve bunlara benzer kötülüklerdir. Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de fitnenin öldürmekten daha büyük ve çetin olduğunu şöyle bildirmektedir: “*Fitne çıkarmak ise öldürmekten daha büyüktür.*”⁶⁹¹ Yani ne sebep ve suretle olsun dinde fitne çıkarmak öldürmekten daha şiddetlidir; zira fitne ebedi olarak cehennem ateşine sebep olabilirken öldürmek için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.⁶⁹² Aslında bu ayetlerin iniş sebeplerine bakılınca, buradaki fitnenin daha çok inkârcılığa teşvik

⁶⁸⁸ Cemalüddin Ebi’l-Farac Abdurrahman b. el-Cevzi, **Nüzheti’l-A’yün**, 1. bs., Muhammed Abdulkerim ve Kazım er-Razi (thk.), Müessesü’r-Risale, Beyrut 1984, 478 vd.

⁶⁸⁹ Ebu Zehre, **Zehretü’t-Tefâsir**, X, 5237.

⁶⁹⁰ Alu İmran 3/7.

⁶⁹¹ el-Bakara 2/217.

⁶⁹² el-Kinnevcı, **Fethu’l-Mübin**, I, 386.

anlamını taşıdığı görülecektir; fakat “sebebin hususîliği lâfzın umumîliğine engel teşkil etmediği” gerçeğini de hatırdan çıkarmamak gerekir.

2.2.20. Tefrika ve Nemime

Tefrika, sözlükte bozgunculuk için ayırma anlamındaki ferreka (فرق) fiilinin mastarıdır.⁶⁹³ Art niyetli insanlardan sudur edecek tefrikanın tepkimesi olan teferruk yani İslâm toplumunun birbirinden ayrışması şu ayetle yasaklanmaktadır: “*Toptan Allah'ın (c.c.) ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın (c.c.) size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah (c.c.) doğru yola erişesiniz diye size böylece ayetlerini açıklar.*”⁶⁹⁴ Ayetten anlaşıldığı kadarıyla toplum içindeki ayrışmayı önlemek, Müslümanlar’ı birbirine bağlayan ülûhiyet ipine sımsıkı sarılmaktan geçmektedir. Teferruk (ayrışma) yasaklandığına göre buna sebep olan ve buna ortam hazırlayan unsur olan tefrika da dolaylı olarak yasaklanmaktadır.

Sözlükte nemme-yenimmü (نم-نم) filinin mastarı olan nemimet kışkırtmak, dürtmek, yaymak ve bozgunculuk gayesiyle söz dolaştırmak ve konuşmaları yalanla süslemek anlamlarına gelmektedir.⁶⁹⁵ Dini metinlerde geçen nemimete bu anlamların hepsi verilebilir. Bu davranışı kendine huy haline getirine de, Hz. Muhammed’den (s.a.v.) rivayet edilen hadislere dayanılarak, ism-i failin mübalagası olan “nemam” ve onun eş anlamlısı “kattat” denmektedir. Bu kişilerin Cennet’e girmeyecekleri hadislerde bildirilmektedir.⁶⁹⁶ Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de bu tip insanlara itaat edilmemesini emretmekle onları kınamakta ve ilerde burunlarını yere sürtmek suretiyle azap edeceğini şöyle bildirmektedir: “*Diliyle iğneleyen, kovuculuk (nemimet) eden, iyiliği daima önleyen, aşırı giden, suç işleyen, çok yemin eden alçak zorbaya, bütün bunlar dışında bir de soysuzlukla damgalanmış kimseye, mal ve oğulları vardır diye aldırış etmeyesin.*

⁶⁹³ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, X, 300.

⁶⁹⁴ Alu İmran 3/103.

⁶⁹⁵ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, “nemme”, XII, 592.

⁶⁹⁶ Buhari, “Edeb”, 50; Müslim, “İman”, 45; Ebu Davut, “Edep”, 38.

*Ayetlerimiz ona okunduğu zaman:"Öncekilerin masalları"der. Onun havada olan burnunu yakında yere sürteceğiz."*⁶⁹⁷

2.2.21. Haset ve Kin

Haset, sözlükte hasede-yahsudu (**يَحْسَدُ-حَسَدٌ**) nun mastarı olup kişinin, din kardeşinde bulunan nimetin ondan zail olup kendisine geçmesini istemesidir. Haset, onun zıddı olan gıpta ile karıştırılmamalıdır. Çünkü gıpta diğer kişilerde bulunan nimetin aynısını istemekle beraber onlardan alınmamasını dilemektir.⁶⁹⁸ Haset her ne kadar kalpte gerçekleşen bir olgu olsa da onun eyleme dönüşüp haksız olarak mal elde etme ve gaspa bürünmesi her zaman olasıdır. Bu yüzden dini naslarda; hasede yerilmiş, gıptaya ise övülmüş olarak rastlanılmaktadır. Ayrıca hasette olduğu gibi gıptanın eylem halini alması daha çok çalışıp kazanma gerektirir ki bu zaten dinde teşvik edilen bir husustur.⁶⁹⁹ Kur'an-ı Kerim'de hasette bulduklarında hasetçilerin şerrinden Allah'a (c.c.) sığınılması emri vardır ki bu, hasedin ne derece zararlı bir günah olduğunu apacık bir şekilde gözler önüne sermektedir: *"De ki: Yaratıkların şerrinden, bastırıldığı zaman karanlığın şerrinden, düğümlere nefes eden büyüücülerin şerrinden, hased ettiği zaman hasedcilerin şerrinden, tan yerini ağartan rabbe sığınırım."*⁷⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'de hasede benzer iki durumdan daha da sakındırma vardır. Bunlar başkalarına Allah (c.c.) tarafından verilmiş nimetleri şiddetle arzu etmek ve bunlara göz dikmektir. İnsanların bu arzulara kapılmamasını isteyen Allah (c.c.), her şeyin kendisinden dilenmesini şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın (c.c.) sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan (c.c.) lütfunu isteyin; şüphesiz Allah (c.c.) her şeyi bilmektedir."*⁷⁰¹

⁶⁹⁷ el-Kalem 68/10-16.

⁶⁹⁸ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, III, 149.

⁶⁹⁹ Bkz. en-Necm 53/39.

⁷⁰⁰ el-Felak 113/1-5.

⁷⁰¹ en-Nisa 4/32.

*“Sakin onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol.”*⁷⁰²

Kin de, tıpkı haset gibi kalpte gerçekleşen ve diğer insanlara yönelik kötü düşünceler beslemekten ibarettir. Toplumda cereyan eden hemen hemen tüm çatışma ve kavgaların temelinde yatan sebep şüphesiz kindir. Bunlar haklı bir sebebe dayanarak vuku’ bulsa bile onları körükleyen, abartan ve devamlılık göstermelerini sağlayan kindir. Kur’an-ı Kerim’e göre önemli olan bu kötü düşünceleri kalpten söküp atmaktır ki böyle yapmak erdemli insanların niteliği olarak sayılmaktadır: *“Onlar bollukta ve darlıkta sarfederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah (c.c.) iyilik yapanları sever.”*⁷⁰³ Hz. Peygamber’imizden (s.a.v.) rivayet olunan sahih hadislere göre kıskanmak (hased) ve din kardeşine karşı öfke beslemek haramdır: *“Birbirinize karşı öfke beslemeyin! Haset etmeyin! Birbirinize arkanızı dönmeyin! Ey Allah’ın (c.c.) kulları kardeş olunuz! Müslümanın din kardeşine üç geceden fazla dargın durması helâl olmaz.”*⁷⁰⁴

2.2.22. Yemesi Meşru Olmayan Hayvanların Etlerini Yeme

İslâm dinine göre rastgele her hayvanın eti yenmez. Belki bunun ilke ve usûlleri bulunmaktadır. Bunların hepsi de çeşitli hikmetlere binaen tesis edilmiştir. Örneğin fakihlerin çoğuna göre yırtıcı, sivri diş ve pençelere sahip olan hayvanlar, pislikle beslenen ve insanlarda iğrençlik hissi uyandıran hayvanlar haram kılınmıştır. Bunlar haram kılınmasaydı muhtemeldi ki bazı insanlar, yırtıcı hayvanları avlama istekleri sonucu zarar görürdü. Öte yandan pislikle beslenen hayvanları yemek, çeşitli hastalıklara; asıl yaratılış amacı taşımacılık olan eşek gibi taşımacılık işlevi gören hayvanların etinin helâl kılınması da amaç dışı kullanılmaya sebebiyet verirdi. Bu yüzden Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de insanlara hoş ve güzel olanı helâl kıldığını bildirmekte ve sadece bunların tüketilmesini emretmektedir.⁷⁰⁵ Öte yandan dince helal

⁷⁰² el-Hicr 15/88.

⁷⁰³ Alu İmran 3/134.

⁷⁰⁴ Buhari, “Edeb”, 63; Ebu Davut, “Edeb”, 55.

⁷⁰⁵ Bkz. el-Maide 5/5; el-Bakara 2/172.

kılınmış hayvanların etlerinden yararlanmak da bazı ölçülere bağlanmıştır. “Meşru’ zebh” diye tabir edilen esas bunların ilkidir. Bu kavram, vücubiyetine hükmeden imamlar göre kesimden önce besmele çekmeyi barındırdığı gibi kesilen hayvanın şah damarını, nefes, yem ve yemek borularını kesmeyi de barındırmaktadır.⁷⁰⁶

Allah’tan (c.c.) başkası adına kesilen, meşru bir kesim işleminden geçmeden ölenler ve kan Kur’an-ı Kerim’de haram kılınmakta ve bunları yemek hak yoldan çıkış anlamındaki fısk ile nitelenmektedir: “*Leş, kan, domuz eti, Allah'tan (c.c.) başkası adına kesilenler; canları çıkmadan önce kesmemişseniz boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar, dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. Bunlar fasıklıktır. Bugün, inkar edenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir, onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün, size dininizi bütünüledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim. Açlıktan darda kalan, günaha kaymaksızın yiyebilir. Doğrusu Allah (c.c.) Bağışlayan'dır, merhametli olandır.*”⁷⁰⁷

2.2.23. Hıyanet

Hane-yehunu (يخون-خان) nun mastarı olan hıyanet sözlükte antlaşmayı bozma, güven duygusu hissettirdikten sonra kişinin samimî olmaması ve göz hırsızlığı gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁰⁸ Esasen Kur’an-ı Kerim’de hıyanet, geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Emanetin zıddı olan⁷⁰⁹ hıyanet ayetlerde; küfre geri dönme, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) karşı savaş konusunda müşriklere yardım etme, O’nu zehirleme ve öldürmeye kalkışma, antlaşmayı bozma,⁷¹⁰ dinen yasaklı olana bakma,⁷¹¹ içerdiğinin

⁷⁰⁶ Geniş ayrıntı için bkz. Bardakoğlu, “kurban” ve “Helâller ve Haramlar”, **İlmihâl**, DİB., II, 8, 34 vd.

⁷⁰⁷ el-Maide 5/3.

⁷⁰⁸ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, 1194.

⁷⁰⁹ eş-Şazeli, **el-Bahru'l-Medid**, VII, 81.

⁷¹⁰ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, III, 31.

⁷¹¹ Bkz. el-Ğafir 40/19.

tam aksini gösterme⁷¹² gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Aslında hiyanetin, isyan sayılabilecek tüm olguları kapsadığını söylemek mümkün olmakla beraber daha çok önceden kararlaştırılmış bir anlaşmadan dönme ve onu bozma yönü ağır basmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e göre hiyanet; Allah'a (c.c.), Peygamber'ine (s.a.v.), emanete ve şahısların kendi nefislerine yönelik olabilmektedir. En sonuncusu (kendi nefisine zulmetmek), ayett ihtiyar (تَخْتَانُونَ) ile tabir edilmektedir. Kişinin kendi nefisine hainlik etmesi kendisine zarar dokunduracak suçlar işlemesidir.⁷¹³ Allah (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.v.) yönelik olan hiyanet, emirlerine itaat etmemektir. Emanete hiyanete gelince mükellefe emanet olarak verilenleri yerine getirmemektir.⁷¹⁴ Bu emanet türüne ayette şöyle değinilmektedir: “Doğrusu Biz, sorumluluğu (emaneti) göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir; onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim ve çok cahildir.”⁷¹⁵

Başka bir ayette zikri geçen (خَائِنَةُ الْأَعْيُنِ) yani göz haininden kasıt ise, göz ile işaret etme, defalarca ve çalarcasına yasaklı olana bakma ve gördüğü halde görmedim veya görmediği halde gördüm demedir.⁷¹⁶ Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de hainleri, kötü düzen kurmalarından dolayı hidayet etmeyeceğini⁷¹⁷ ve hiyanet edenleri sevgisinden mahrum edeceğini bildirmektedir⁷¹⁸ ki daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu, günahkârlar için en büyük cezayı teşkil etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hadis-i şeriflerinde hiyanet olgusunu münafıkların nişaneleri arasında şöyle saymaktadır: “Münafığın üç alameti vardır: konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği bündan cayar, emanet verildiğinde ise hiyanet eder.”⁷¹⁹

⁷¹² İbn Aşur, **et-Tahrir ve'Tenvir**, IX, 324.

⁷¹³ İbn Aşur, **et-Tahrir ve'Tenvir**, V, 194.

⁷¹⁴ İbn Aşur, **et-Tahrir ve'Tenvir**, IX, 324.

⁷¹⁵ el-Ahzab 33/72.

⁷¹⁶ el-Maverdi, **en-Nuke**, V, 150.

⁷¹⁷ Yusuf 12/52; el-Alusi, **Ruhu'l-Maâni**, VI, 450.

⁷¹⁸ el-Enfal 8/58.

⁷¹⁹ Buhari “İman”, 25; Müslim, “İman”, 25; Tirmizi, “İman”, 15.

2.2.24. Bağışta Bulunmama

Mutlak olarak bağışta bulunma, Kur'an-ı Kerim'de infak kavramıyla tabir edilmektedir. İnfak, nafaka (نَفَق) fiilinin mastarı olan “nafk” tan türemiştir. “Nafk” sözlükte tükenmek, bir malın satması, telef olmak, ölmek anlamlarına gelmektedir. İnfak da tüketmek, harcamak, vakit geçirmek, birinin giderlerini karşılamak gibi manaları karşılamaktadır.⁷²⁰ İnfakın terim anlamına gelince “Allah'ın (c.c.) rızasını kazanma niyetiyle her türlü meşru' harcamada bulunmaktır”. Esasen İslâm hukukundaki ayırma göre kişinin farz, vacip ve sünnet olan harcamaları ile kendi nefsi, ailesi, akrabası, komşuları, fakirler, yetimler, kimsesizler, yolcular vb. için olan harcamalarını bu kavramın içinde mütalâa etmek mümkün olduğu gibi,⁷²¹ infakın manevi boyutunu oluşturan insanları eğitmek, onlara selam vermek, yüzlerine tebessümle bakmak, onlar hakkında iyi düşünmek, onları affetmek, rahatsız edici davranışlardan kaçınmak, tatlı bir söz gibi hasletleri de aynı tanımdan çıkartmak da mümkündür. Bu söylediklerimize, yapılan en basit bir iyiliği dahi sadaka sayan şu hadis delil teşkil etmektedir: “kardeşinin yüzüne tebessümle bakman bile sadakadır.”⁷²²

İnfakın en önemli unsurunu teşkil eden zekât lügatte zekâ (زَكَاة) fiilinin mastarı olan “zükuv”dan türemiş olup temizlemek, artmak, övmek, bereket gibi anlamları ifade etmektedir.⁷²³ “Fıkıh terminolojisinde ise zekât, belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemi ifade eder.”⁷²⁴

“Malî bir ibadet olan zekât, toplumun sosyal ve ekonomik yönü itibarıyla incelendiği zaman, büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle zekât, İslâm toplumunun malî yapısının temel taşıdır ve özel mülkiyet sınıfına girmektedir. Ayrıca zekât, İslâm'ın üzerine oturtulduğu beş temel esastan biridir ve namazdan sonra,

⁷²⁰ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, X, 375.

⁷²¹ es-Sadi, **Teysir**, 40.

⁷²² Tirmizi, “Birr”, 36.

⁷²³ el-Firuzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, “zeka”, 1292.

⁷²⁴ Mehmet Erkal, “Zekât”, **İlmihâli**, DiB., I, 422.

Müslümanlar'a verilen en önemli görevdir. Zekât Müslümanlar'ın iyi para kazananlarından alınır ve yoksul olanlara verilir.”⁷²⁵

“Kur’ân-ı Kerim’de ve Hz. Peygamber’in sünnetinde zekât daima namazla birlikte zikredilmektedir. Bu husus namazla zekât arasındaki kuvvetli bağlılığa, kişinin müslümanlığının ancak bu ikisini eda etmekle olgunluk derecesine ereceğine bir delildir. Namaz bedenî, zekât ise malî bir ibadettir. İkisine hâkim olan ruh Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmaktır.”⁷²⁶

Kur’an-ı Kerim’de zekât vermeme, kâfirleri sövme makamında, onların bir vasfı olarak zikredilmektedir: “Onlara söyle: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana, tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin; vay ortak koşanlara! Onlar zekât vermezler; ahireti inkâr edenler de yalnız onlardır.”⁷²⁷ Bu yüzden mümin kişi Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı isyan sayılabilecek bu günahtan (zekât vermeme) sakınmalı ki Kur’an-ı Kerim’de yer alan fasık ve asilere yönelik ceza ve belâ vaadlerinden kendisini muhafaza edebilsin. Allah (c.c.) tarafından bol nimetlerle nimetlendirilenler, İster zekâtla olsun ister ise diğer infak çeşitleriyle olsun, Kur’an-ı Kerim’e göre, bu nimetlerden başkalarını da faydalandırmaları gerekmektedir.⁷²⁸ Böyle yapmayı mallarında bulunan ve ayet-i kerimede fakirlerin hakkı olarak tespit edilen⁷²⁹ kısmını yiyenleri, Allah (c.c.) şu şekilde tasvir etmekte ve cezalandırmaktadır: “Altın ve gümüşü biriktirip Allah (c.c.) yolunda sarf etmeyenleri can yakıcı bir azabla müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın" denecek.”⁷³⁰

⁷²⁵ Nurettin Turgay, **Kur’an’da Mal Kavramı**, 1. bs., Fecr yayınları, Ankara 2006, 137.

⁷²⁶ Erkal, “Zekât”, **İlmihâli**, DİB., I, 422.

⁷²⁷ Fussilet 41/6–7.

⁷²⁸ Bkz. el-Bakara 2/194; en-Nisa 4/39; er-Ra’d 13/22; el-Fatır 35/29; el-Hadid 57/7; el-Münafikun 63/10; et-Teğabun 64/16.

⁷²⁹ Bkz. ez-Zariyat 51/19; el-Mearic 70/25.

⁷³⁰ et-Tevbe 34/35.

2.2.25. Namazı Terk ve Onu İfada Gevşeklik Etme

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen hadis-i şeriflere göre imanın, dolayısıyla mümin olmanın bir parçası sayılan namazın⁷³¹ diğer ibadetlerden farkı Allah (c.c.) ile Rasül'ünün (s.a.v.) mirac hâdisesinde gerçekleştirilen mülâkat esnasında farz kılınmasıdır.⁷³² Bu da namazın önemine işaret etmektedir. Müslüman olmanın şiarı sayılan namaz, mümini psikolojik olarak Allah'la (c.c.) görüşmeye hazırlamaktadır. İnsanı; şefkat, merhamet, iyilik yapma eğilimi gibi hasletlerle donatan namaz,⁷³³ Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirmede, sakındırdıklarından da uzak durmada müminlere yardımcı olmaktadır ki⁷³⁴ bu gerçeğe Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde işaret edilmektedir: *“Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyar; Allah'ı (c.c.) anmak en büyük şeydir! Allah (c.c.) Yaptıklarınızı bilir.”*⁷³⁵

Hadis-i şeriflerde, küfür ve şirkten ayıran alâmet-i farika olarak sembolize edilen namaz⁷³⁶ gibi önemli bir ibadeti terk etmek çok tehlikeli bir durum olup sahibine “tariku's-salât” gibi ağır cezalar gerektiren bir statü kazandırmaktadır ki böyle birisi İmam Şafii'ye göre tevbeye davet edildikten (istitabe) sonra tevbe etmediği takdirde öldürülür. İmam Ebu Hanife'ye göre de ölünceye kadar hapse mahkûm edilir.⁷³⁷

Bazı ülemalar, *“Hürmetli aylar çıkınca, puta tapanları bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah (c.c.) bağışlar ve merhamet eder.”*⁷³⁸ ayetinden “namazı terk eden öldürülür” hükmü çıkarmaktadır.⁷³⁹ Şu ayette de: *“Onların ardından, namazı bırakan, şehvetlerine uyan*

⁷³¹ Buhari, “İman”, 41

⁷³² eş-Şa'ravi, **Tefsiru's-Şa'ravi**, V, 2957.

⁷³³ el-Hatip, **et-Tefsiru'l-Kur'an'i**, XIV, 484 vd.

⁷³⁴ Rıza, **Tefsiru'l-Kur'an**, V, 92.

⁷³⁵ **Kur'an-ı Kerim**, el-Ankebut 29/45.

⁷³⁶ Darimi, “Salât”, 29.

⁷³⁷ el-Mazhari, **et-Tefsiru'l-Mazhari**, s. 334.

⁷³⁸ et-Tevbe 9/5.

⁷³⁹ ed-Dımaşki, **el-Lübab**, X, 19.

bir nesil geldi. İşte bunlar azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir”⁷⁴⁰ namazı ihmal edenlerin karşılaşacakları cezaya temas edilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de namazı ifa etmede gevşek davranma, isteksizlik belirtisi gösterme rükünlerini tam manası ile yerine getirtmeme, vaktine riayet etmeme⁷⁴¹ tıpkı namaz kılmama gibi yerilmektedir. Böyle yapanlar Allah (c.c.) tarafından hak yoldan saptırılmış⁷⁴² ve veyl (ویل) ile cezalandırılmaktadırlar ki⁷⁴³ bunun ne anlama geldiğini daha önce açıklamaya çalışmıştık.

2.2.26. Falcılık

Falcılık denince ilk akla gelen bazı kişilerin gaybi sayılabilecek haberler vermesidir. Gaybı Allah’tan (c.c.) başka kimsenin bilmeyeceğine göre bu gibi kimselere gidip onlara inanmak hadis-i şeriflerde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) getirdiklerini inkâr etme olarak telâkki edilmiştir⁷⁴⁴ ki bu insanı küfre götürmektedir. Falcılığın birçok çeşidi mevcut olmakla beraber Kur’an-ı Kerim’de temas edilen falcılık, kumarla benzerlik arz eden şans okları ile (ezlâm) fal tutup kısmet arama falcılığıdır. Bu falcılık, ayette fasıklık yani doğru yoldan çıkış, pislik ve şeytanın ameli olarak nitelenmekte ve bundan korunmanın da kurtuluş gerektirdiği ifade edilmektedir; bilakis Allah’ın (c.c.) azabından kurtulma şansı bulunmamaktadır: *“Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz.”⁷⁴⁵ “Leş, kan, domuz eti, Allah’tan (c.c.) başkası adına kesilenler, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar, dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı; bunlar fasıklıktır.”⁷⁴⁶*

⁷⁴⁰ Bkz. Meryem 19/59.

⁷⁴¹ es-Sadi, **Teyisir**, 210 ve 935.

⁷⁴² Bkz. en-Nisa 4/142–143.

⁷⁴³ Bkz. el-Maun 107/5.

⁷⁴⁴ Tirmizi, “Taharet”, 102; İbn Mace “Taharet”, 122.

⁷⁴⁵ Bkz. el-Maide 5/90.

⁷⁴⁶ el-Maide 5/3.

2.2.27. Cidal (Tartışma)

Burada üzerinde durmaya çalışacağımız tartışma, Kur'an-ı Kerim'de cidal kavramıyla geçmektedir. Cadele-yücadilu (جدال-جدال) un mastarı olan cidal,⁷⁴⁷ Kur'an-ı Kerim'e göre dini konularda bilgisizce ve herhangi bir delil ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın yapıldığı takdirde haram sayılır.⁷⁴⁸ Keza Kur'an-ı Kerim'de faydalı ilimlere ve ebedi saadete ulaştırın, şer ve helâke düşmekten koruyan her tür türlü yol; helâl-haram hakkında misaller, amellerin cezası, sakındırma ve özendirmeler (terğib-terhib), doğru ve faydalı haberler bulunduğu dolayısıyla bunlara tartışmasız iman ve teslimiyet gerektiği halde bazı insanlar yine de inatla içindeki bilgiler hakkında tartışmaktan vazgeçmemekte ve bunda direnmektedir.⁷⁴⁹ Aslında bu tartışmanın, inkâr maksatlı olduğunda, sahibini küfre götürdüğü tartışmasızdır. Öte yandan ayetlerde sık sık insanların akıllarını kullanmaları istenmektedir; fakat hem aklın hem de onun sahibi olan insanların yaratıcısı olan Allah'ın (c.c.) vahyi yanında aklın fonksiyonu belli bir yere kadardır. Kur'an-ı Kerim kesin bilgiyi verdikten sonra kalkıp onda tartışmak hem anlamsız hem de imanda zaaflığa işaret etmektedir.

Dini konularda olmasa bile insanların kendi aralarında anlamsızca tartışması da Kur'an-ı Kerim'de hoş karşılanmamıştır. Zira tartışma çoğu zaman şerri alevlendirmekte ve taraflar arasına düşmanlık sokmaktadır.⁷⁵⁰ Bu yüzden Allah (c.c.), hac döneminde insanların tartışmaya mahal vermemeleri gerektiğini emretmektedir.⁷⁵¹

Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de ayetleri hakkında anlamsızca tartışanlara yönelik kızgınlığını şöyle ifade etmektedir: “*Bunlar, Allah'ın (c.c.) ayetleri üzerinde kendilerine gelmiş bir delil bulunmadan tartışırlar. Bu, Allah (c.c.) katında da, inananların yanında da öfkeyi arttırır. Allah (c.c.) büyüklük taslayan her zorbanın kalbini bundan dolayı*

⁷⁴⁷ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XI, 103

⁷⁴⁸ el-Hac 22/8; es-Sadi, **Teysir**, 480.

⁷⁴⁹ el-Kehf 18/54.

⁷⁵⁰ es-Sadi, **Teysir**, 91.

⁷⁵¹ Bkz. el-Bakara 2/197.

mühürler.”⁷⁵² Allah’ın (c.c.) kızgınlığına uğramış birinin ahirette uğrayacağı cezanın dehşetini düşünmek bile insanın şuur sınırlarını aşmaktadır.

2.2.28. Malı Adil Bir Şekilde Dağıtmama

İnsanlık yeryüzüne ayak bastığından bu yana yöneten ve yönetilenler kavramları hep var olagelmiştir. Bu ilişki her toplumda değişiklik arz edebilir. Bazılarında yönetenler soylulardan ve belli zümrelerden oluşmakta, yönetilenler ise bunların dışında kalanlardan ibaret olmaktadır. Bazı toplumlarda ise yönetenler herhangi bir ayrıcalığa sahip olmayıp yönetilenler tarafından belli bir süreliğine göreve getirilmektedir. Esasen İslâm dini yöneticilik hakkında “kesinlikle bu şöyle olmalıdır” diye bir ilke koymamıştır. Bu, yönetenlerin keyfi davranmaları gerektiği anlamına da gelmemektedir. Zira Kur’an-ı Kerim’de yöneticilerin bağlı bulunması gereken temel ilkeler de yok değildir. Bu ilkelerin en önemlisi maddî olsun manevî olsun herkese âdil bir şekilde davranmaktır. Bilindiği gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olmanın yanında bir yönetici ve devlet başkanıydı. İnsanlar arasında adaletli davranma örneklerinin en muazzamı onda rastlanılmaktadır. Bunu Allah’ın (c.c.) O’na vahyettiği bilgiler ışığında yapmaktaydı.

Bir keresinde savaş esnasında kaybolan bir ganimet malı hakkında bazılarının, “Peygamber onu kendisi için saklamıştır” ithamda bulunmaları üzerine⁷⁵³ Allah (c.c.) şu ayeti indirir: “*Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyanet yaraşmaz; kim bunu yaparsa, kıyamet günü yaptığı ile gelir, sonra, haksızlık yapılmaksızın herkese kazanmış olduğu ödenir.*”⁷⁵⁴ Ayette ganimete ve millet malına hıyanet gulul (ان يغلول) ile tabir edilmektedir. “Gulul, ganimet malını gizleme ve insanın yetkisinde olan herhangi bir şeyde hainlik etme demek olup icma’ ile haramdır.”⁷⁵⁵ Ayette Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan teberri edilmektedir. Ayetin Arapça orijinaline bakıldığında mala hıyanet, peygamberlerden sakındırılırken her zaman ve zeminde umumluk ifade eden bir tabir

⁷⁵² el-Ğafir 40/35.

⁷⁵³ el-Müzeyni, **el-Muharrer**, I, 325.

⁷⁵⁴ Alu İmran 3/161.

⁷⁵⁵ es-Sadi, **Teysir**, 155.

kullanılmaktadır.⁷⁵⁶ Bu da insanlar arasında mal dağıtmakla yetkili her kişiyi bağlamaktadır. Buna riayet etmeyenler de, sabık ayete göre, ettiği adaletsizlikle kıyamet gününe varıp bunun cezasını çekecektir.

2.2.29. Günah, Düşmanlık ve Bunlarda Yardımlaşma

“Onlardan pek çoğunu günahta, düşmanlıkta ve haram yemede yarışır görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”⁷⁵⁷ ayetinden anlaşıldığına göre ferdi olarak günah işlemek ve başkasına düşmanca tavır takınmak hiç şüphesiz haram sayılır. Fakat bunları, başkalarından yardım almak suretiyle organize ve sistemli bir şekilde, güce güç katarak yapmak onları daha da ağır birer suç haline getirmektedir. Zira bir ferdin tek başına yapamadığı veya güçlkle yapabildiği şeyi bir grubun kolaylıkla yapması muhtemeldir. Hayır, ise hayır, şer ise şer... Bu yüzden Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de günah ve düşmanlığı yasakladığı gibi bunları yapmak için yardımlaşmayı da yasaklamaktadır: *“Ey İnananlar! Allah'ın (c.c.) nişanelerine, hürmet edilen aya, hediyeye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, Rab'lerinden bol nimet ve rıza talep ederek Beyt-i Haram'a gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan menettiği için bir topluluğa olan kininiz, aşırı gitmenize sebep olmasın; iyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve düşmanlıkta yardımlaşmayın. Allah'tan (c.c.) sakının, Allah'ın (c.c.) cezası şiddetlidir.”⁷⁵⁸*

2.2.30. Allah'ın (c.c.) Rahmetinden Ümit Kesme ve Gazabından Emin Olma

“İbn Abbas'tan rivayet olduğuna göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Vahşî'ye İslâm'a gelmesi için davet göndermiş, Vahşî ise şu cevabı vermiştir: “öldüren, şirk koşan, zina yapan günaha girer; azabı da kat kat artar dediğin halde beni nasıl dinine

⁷⁵⁶ وَمَا كَانَ لِلنَّبِيِّ görüldüğü gibi nefy edati “ma”dan sonra “nebiyyin” lafzın tenkiri ifham eden tenvinle varit olmuştur.

Bu da Arap dilinde umumluk ifade etmektedir.

⁷⁵⁷ el-Maide 5/62.

⁷⁵⁸ el-Maide 5/2.

çağırılıyorsun; zira ben bütün bunları yaptım.” Bunun üzerine Allah (c.c.) şu ayeti indirir: “*Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler müstesna.*”⁷⁵⁹ Vahşî, bu ağır bir şarttır, bunu yapamam deyince, Allah (c.c.) bu sefer şu ayeti indirir: “*Allah (c.c.) kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.*”⁷⁶⁰ En sonunda Vahşî’nin: “bundan sonra da kendimde, affedilir miyim affedilmez miyim şüphesi görmekteyim” demesine üzerine Allah (c.c.) şu ayeti indirir: “*De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah’ın (c.c.) rahmetinden umudunuzu kesmeyin.*”⁷⁶¹ Bunun üzerine Vahşî: “işte budur” dedi ve müslüman oldu.”⁷⁶² Bu hikayadaki mezkûr ayetlerle beraber şu mesajlardan da haberdar olan bir kişinin işlediği hatalardan dolayı Allah’ın (c.c.) rahmetinden ümit kesmesi düşünülemez: “*Allah (c.c.) insanlara şefkat gösterir, merhamet eder.*”⁷⁶³ “*Allah (c.c.) bağışlayandır, merhamet edendir.*”⁷⁶⁴ “*Allah (c.c.) bağışlayandır. Halim’dir.*”⁷⁶⁵ “*Allah (c.c.) tevbeleri daima kabul eder ve merhamet eder.*”⁷⁶⁶ “*Allah (c.c.) kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.*”⁷⁶⁷ Zira Allah’ın (c.c.) rahmetinden ümitsiz olmak “zaten affedilmeyeceğim öyle ise günah işlemeye devam edeyim” düşüncesine kapılarak günaha ısrar etmeyi gerektirir ki ⁷⁶⁸bu takdirde bağışlanma kapısı açıkken verilen fırsatı değerlendirmeyip işlenen her günah için ayrı bir ceza terettüp edecektir. Allah (c.c.), ümitsiz olmanın kâfirlerin özelliği olduğunu şu ayette bildirmektedir: “*Allah’ın (c.c.) rahmetinden ümidinizi kesmeyin; doğrusu kâfirlerden başkası Allah’ın (c.c.)rahmetinden ümidini kesmez.*”⁷⁶⁹

759 el-Furkan 25/70.

760 en-Nisa 4/48.

761 ez-Zümer 39/53.

762 el-Hazin, **Lübab**, IV, 61.

763 el-Bakara 2/143.

764 el-Bakara 2/173.

765 Alu İmran 3/9.

766 en-Nisa 4/16.

767 en-Nisa 4/116.

768 es-Sadi, **Teysir**, 727.

769 Yusuf 12/87.

Tıpkı Allah'ın (c.c.) rahmetinden ümit kesme gibi, “Allah'ın (c.c.) cezasının şiddetli olacağını bilin!”⁷⁷⁰ “O halde, sakın Allah'ın (c.c.) peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü Allah (c.c.) mutlak üstündür, kimsenin yaptığını yanına bırakmaz.”⁷⁷¹ “Şüphesiz Allah'ın (c.c.) hesabı çabuktur”⁷⁷² mesajlarına rağmen onun gazabından emin olmak da Kur'an-ı Kerim'de Şiddetle yerilmekte ve hüsrana uğramışların vasfı olduğu ifade edilmektedir. Doğrusu Allah'ın (c.c.) gazabından emin olan ya O'na inanmadığı ya da yaptığı amellere çok güvendiği için böyle bir hisse kapılmaktadır ki, imansızlık zaten külliye iflâs demektir. Ameline güvenmek ise tekebbürdür ki bu, dinde büyük bir günah sayılmaktadır. Allah (c.c.) bu gibi kimseler hakkında şöyle buyurmaktadır: “Onlar Allah'ın (c.c.) azabında güvende miydiler? Allah'ın (c.c.) azabından ancak hüsrana uğramış millet güvende olur. Sahiplerinden sonra yeryüzüne mirasçı olan kimselere hala şu açıkça anlaşılmadı mı ki Biz dileseydik onları da suçlarının cezasına uğrattırdık.”⁷⁷³ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hadislerinde de bu iki olgu (ümitsizlik ve Allah'ın (c.c.) gazabından emin olma) büyük günahlardan sayılmaktadır.⁷⁷⁴

2.2.31. Varlıklarla Övünme

Çokluk anlamındaki “kesret”ten türeyen tekasür⁷⁷⁵, Kur'an-ı Kerim'de varlıkların çokluğu ve fazlalığı ile övünme şeklinde tefsir edilmiştir ki bu, insanı Allah'ın (c.c.) itaatinden uzaklaştırmakta ve O'nun gazabının celbine sebep olmaktadır.⁷⁷⁶ Fakat tekasür bahsinde hangi çoklukla iftihar edildiğine değinilmemektedir. Bunun sebebi ise tekasürün, mal, evlât, yardımcı, askerler, hizmetçiler; şan ve övünülecek diğer hususları kapsayabilmesidir.⁷⁷⁷ Zira bütün bunlarla

⁷⁷⁰ el-Bakara 2/196.

⁷⁷¹ el-Maide 5/47.

⁷⁷² el-Maide 3 /199.

⁷⁷³ el-A'raf 7/99.

⁷⁷⁴ Beyhaki, “Haşrunnas”, 2.

⁷⁷⁵ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, V, 131.

⁷⁷⁶ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, VIII, 515.

⁷⁷⁷ es-Sadi, **Teysir**, 933.

övünmek dinde günah sayılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de varlıklarla övünenlerin, bunu sağlamak için mezarlıklara gidip ölmüşleri saydıkları ve onların ceza olarak Cehennem'e varacakları şöyle anlatılmaktadır: “*Mal-mülk çokluğuyla övünmek sizleri öyle oyaladı ki, mezarları ziyaretle oradakileri de sayacak kadar oldunuz. Hayır; öyle olmayın; yakında bileceksiniz. Hayır; gözünüzü açın; yakında bileceksiniz. Dikkat edin, şayet yaptığınızın sonucunu kesin olarak bir bilseniz! And olsun ki, Cehennem'i göreceksiniz. And olsun ki, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz. Sonra o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz.*”⁷⁷⁸

2.2.32. Ahde Vefa Göstermeme

Sözleşme ve antlaşma manasındaki ahid⁷⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla “**عَهْدٌ**” yani “Allah'ın (c.c.) ahdi” şeklinde lâfza-i celâl'e izafeli olarak geçmektedir. Veseka-yesiku (**يَتَّقُ-وَتَّقِي**) nun mastarı olan “misak”ın da ahidle aynı anlama gelip⁷⁸⁰ ayetlerde onun yerine kullanıldığı görülmektedir.⁷⁸¹ Allah'ın (c.c.) ahdi müfessirlerce “elest sözleşmesi”, “Allah'la (c.c.) peygamberleri arasındaki sözleşme” şeklinde tefsir edildildiği gibi⁷⁸² kul ile kul arasındaki ahitleşme olarak da tefsir edilmektedir.⁷⁸³ Ahid Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir şeye izafe edilmeksizin de gelmektedir. Bu surette de Allah ile (c.c.) kul, kul ile kul arasındaki sözleşme manasındadır.⁷⁸⁴ Ahidlerin ifası konusunda herkes sorumlu tutulacaktır. Bu konuda ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Yetimin malına ergin çağa ulaşana kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Ahdi de yerine getirin, doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır.*”⁷⁸⁵

⁷⁷⁸ et-Tekasür 102/1–8.

⁷⁷⁹ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, III, 311.

⁷⁸⁰ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, X, 371.

⁷⁸¹ Bkz. er-Ra'd 13/20.

⁷⁸² el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, I, 178.

⁷⁸³ es-Sadi, **Teysir**, 47.

⁷⁸⁴ es-Sadi, **Teysir**, 457; İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an**, V, 74.

⁷⁸⁵ el-İsra 17/34.

Kur'an-ı Kerim'de sözde durma emredilirken sözde durmama da hüsrana uğramışların niteliği olarak sayılmaktadır.⁷⁸⁶ Allah (c.c.), ister O'nunla olan ister ise insanlarla olan sözleşmelerine sadakat göstermeyip bunu bozanları, yaptıklarına karşılık lânetle cezalandıracağını şöyle bildirmektedir: *“Sağlam söz verdikten sonra Allah'ın (c.c.) ahdini bozanlar ve Allah'ın (c.c.) birleştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lânet onlara ve kötü yurt, cehennem, onlarıdır.”*⁷⁸⁷

2.2.33. Yalancı Şahitlik, Şahitliği Gizleme, Kâtip ve Şahitlere Zarar Verme

Allah (c.c.) Furkan suresinde “ibadu'r-rahman” yani Rahman'ın kulları olarak andığı kimseleri anlatıp överken onların; şirkten, öldürmeden, zinadan, yalancı şahitlikten kendilerini arındırdıklarını bildirmektedir. Dolayısıyla ona has kul olmak için bunlardan arınmak şarttır. Görüldüğü gibi yalancı şahitlik; şirk, öldürme ve zina gibi büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Bu, onun da büyük bir günah olduğunun delilidir.⁷⁸⁸ İslâm hukukunda birçok akit ve sözleşmenin geçerlik kazanabilmesi adaletli şahitlerin huzurunda yapılması şartına bağlanmıştır. Şahitlik bir belge niteliğinde olup gerçek olanın muhafazasını sağlamaktadır. İslâmiyet şahitlik kurumunu çok önemsemiş, onu ihlâl etmeye yönelik davranışları da yasaklamıştır. Bunu ihlâl etmenin bir yolu da yalancı şahitliktir. Hadislerde yalancı şahitlik büyük günahlar arasında sayılmaktadır.⁷⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'de aynı yalancı şahitlik gibi, şahit olup da şahitliğin gereğini yerine getirmeyip onu gizleme de yasaklanmakta, bunu yapan da “kalbi günahkâr” olarak nitelenmektedir: *“Eğer yolculukta olup kâtip bulamazsanız alınan rehin yeter. Şayet birbirinize güvenirseniz, güvenilen kimse borcunu ödesin. Rabbi olan Allah'tan*

⁷⁸⁶ Bkz. el-Bakara 2/27.

⁷⁸⁷ er-Ra'd 13/25.

⁷⁸⁸ Bkz. el-Furkan 25/63–72.

⁷⁸⁹ Buhari, “Şehadet”, 10; Tirmizi, “Bir”, 5.

(c.c.) sakınsın. Şahidliği gizlemeyin, onu kim gizlerse şüphesiz kalbi günah işlemiş olur. Allah (c.c.) işlediklerinizi bilir.”⁷⁹⁰

Şahitliğin ve onunla aynı amacı taşıyan ve borç alıp verme gibi hususların yazıya geçirilmesi işlevini gören kâtipliğin önemine binaen Allah (c.c.), şahitlik ve kâtiplikten çekilsinler veya yanlış şahitlik ve kâtiplik etsinler diye bunlara zarar vermeyi fasıklıkla hükmetmektedir. Bu da ahirette büyük ceza gerektirmektedir. Bunun delili ise şu ayettir: “Ey İnananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. İçinizden bir kâtip doğru olarak yazsın; kâtip onu Allah'ın (c.c.) kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan (c.c.) sakınsın, ondan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, aptal veya aciz, ya da yazdıramayacak durumda ise, velisi, doğru olarak yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahid tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şahidler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç büyük veya küçük olsun, onu süresiyle beraber yazmaya üşenmeyin; bu, Allah (c.c.) katında en doğru, şahidlik için en sağlam ve şüphelenmenizden en uzak olandır. Ancak aranızdaki alışveriş peşin olursa, onu yazmamanızda size bir sorumluluk yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahid tutun. Kâtibe de şahide de zarar verilmesin; eğer zarar verirsiniz, o zaman doğru yoldan çıkmış (fasık) olursunuz. Allah'tan (c.c.) sakının, Allah (c.c.) size öğretiyor; Allah (c.c.) her şeyi bilir.”⁷⁹¹

2.2.34. Vasiyeti Değiştirme

Ölen bir kişinin vasiyetini, vasiyet edenin yanılması veya günaha girme şüphesi olmaksızın⁷⁹² değiştirmek günahdır. Bunun delili şu ayet-i kerimelerdir: “Birinize ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana babaya, yakınlara, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a (c.c.) karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kıldı. Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa, bunun günahı değiştirenin üzerinedir. Allah

⁷⁹⁰ el-Bakara 2/283.

⁷⁹¹ el-Bakara 2/282.

⁷⁹² Bkz. el-Bakara 2/182.

(c.c.) şüphesiz işitir ve bilir. Vasiyet edenin yanılacağından veya günaha gireceğinden endişe duyan kimse, ilgililerin arasını düzeltirse ona günah yoktur. Allah (c.c.) şüphesiz bağışlar ve merhamet eder.”⁷⁹³ Aslında ölecek olan mal sahibine vasiyet etmeyi farz kılan bu ayet, müfessirlerin cumhuruna göre miras paylarını belirleyen ayetle neshedilmiştir.⁷⁹⁴ Buna rağmen hadislerden anlaşıldığına göre mal sahibine, malının üçte birini vasiyet etmesi mubah kılınmıştır.⁷⁹⁵ Öte yandan müfessirlerden bazıları, bu neshin genel bir nesh olmadığına sadece ana-babaya yönelik vasiyeti neshettiğini düşünmektedir.⁷⁹⁶ Yani vasinin diğer akrabalara vasiyet etme imkânı hala bulunmaktadır. Dolayısıyla vasiyeti değiştirme haramlığı da bekasını hala korumaktadır.

2.2.35. Kadının, Boşandıktan Sonra Karnındaki Çocuğu Gizlemesi

İslâm dini insan neslinin sağlıklı bir surette devamına, korunmasına ve birbirine karışmamasına çok büyük önem göstermektedir. Zaten nikâh akdinin sünnet⁷⁹⁷ kılınmasından maksat da bu saydıklarımızla beraber kişiyi haramdan korumaktır. Yine neslin birbirine karışmaması amacıyla eşlerinden boşanmış kadınların başka bir nikâh yapmadan, onda hamilelik belirtisi mevcut ise doğum yapana kadar, değilse en az üç aybaşı hali beklemesi zorunludur. Zira kadın, ancak bu şekilde sabık kocadan spermsel olarak arınabilir. İşte bu esnada kadın, eğer karnında eski kocaya ait bir cenin taşımaktaysa, bunu gizlemesi ve bu şekilde nesilde herhangi bir ihtilâfa sebebiyet vermesi haram kılınmıştır. Bu husus ayette şöyle bildirilmektedir: “*Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahîmlerinde Allah'ın (c.c.) yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl değildir. Kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak*

⁷⁹³ el-Bakara 2/180–182.

⁷⁹⁴ es-Sadi, **Teysir**, 85.

⁷⁹⁵ Buhari, “Cenaiz”, 35; İbn Mace “Vesaya”, 5.

⁷⁹⁶ es-Sadi, **Teysir**, 85.

⁷⁹⁷ Müslim, “Nikâh”, 1; Darimi, “Nikâh”, 1.

sahibidirler. Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır. Allah (c.c.) güçlüdür. Hâkim'dir.”⁷⁹⁸

2.2.36. Savaşta Haddi Aşma

Müslümanlar İslâmiyet'in ilk dönemlerinde gayr-i müslim zümreler tarafından sık sık eziyet ve işkencelere maruz bırakılıyordu. Hatta bu yüzden mal, mülk ve memleketlerini terk edip Mekke'den Medine'ye göç etmişlerdir. Fakat buna rağmen Allah'a (c.c.) inanmayanlar bu eziyet ve işkencelerini sürdürmekteydi. O ana kadar, bu zümreler belki güzellikle hidayet yolunu bulur ümidiyle müminlere savaş izni verilmiyordu. Nihayet Allah (c.c.), şu ayetle müminlere bu zümrelere karşı savaşa izni verir: *“Haksızlığa uğratarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah (c.c.) onlara yardım etmeğe elbette Kadir'dir.”*⁷⁹⁹ Şu ayetle de: *“Ey inananlar! Yakınıınızda bulunan inkârcılarla savaşın; sizi kendilerine karşı sert bulsunlar. Bilin ki Allah (c.c.) kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”*⁸⁰⁰ Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmadıkları, O'nun haram kıldığını haram saymadıkları ve O'na dindarlık etmedikleri için⁸⁰¹ onlarla savaşa farz kılınmaktadır.

Görüldüğü üzere savaş gibi nahoş bir durumun ortaya çıkmasında batıl ehlinin rolü bulunmaktadır. İslâmiyet'in savaşa ve cihad emri, karşıdan tehdit, haksızlık, zulüm ve dine saldırının bulunduğu her zaman ve zeminde geçerlidir. Fakat her şeyin bir kanunu olduğu gibi savaşın da kanunu bulunmaktadır. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “öldürdüğünüzde de bunu güzellikle gerçekleştirin!” buyurmaktadır.⁸⁰²

Bugünkü beşeri sistemlerde olduğu gibi İslâmiyet'te de savaşta uyulması gereken bazı kurallar bulunmaktadır. Öncelikle her şeyde olduğu gibi savaşta da haddi

⁷⁹⁸ el-Bakara 2/228.

⁷⁹⁹ el-Hac 22/39.

⁸⁰⁰ et-Tevbe 9/123.

⁸⁰¹ Bkz. et-Tevbe 9/29.

⁸⁰² Ebu Davut, “Dahâya”, 12; Tirmizi, “Diyat”, 15.

aşmamak gerekir. Bu; düşman sınıfından olan yaşlı, kadın, hasta ve çocuklar gibi savunmasız kişilere; çiftçi, ücret karşılığı çalışanlar ve din adamlarına zarar verme;⁸⁰³ öldürülenlerin gözlerini oyma, kulak ve burunlarını koparma vahşiliği anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de savaşta haddi aşma şöyle yasaklanmaktadır: “*Sizinle savaşanlarla Allah (c.c.) yolunda savaşın, haddi aşmayın; doğrusu Allah (c.c.) haddi aşanları sevmez.*”⁸⁰⁴

2.2.37. Kalitesiz Malla Bağışta Bulunma ve Bağışlananla Minnet Etme

Bilindiği gibi Müslümanlar çeşitli infak türleri ile emrolunmuşlardır. Bunlardan bazıları farz, bazıları da sünnettir. Zekât, fitır sadakası ve aile nafakası farz; diğerleri ise sünnettir. Kur'an-ı Kerim'e göre farz olsun sünnet olsun infak ederken empati kurmak gerekir. Kişi, infak edilmeye ayrılmış malı iğrenmeden alabileceğinin düşüncesine varırsa o zaman başkasına vermelidir. Yani iyi ve temiz olanı vermek gerekmektedir. Aksi takdirde verilmemelidir ki bu, zekâta söz konusu ise geçerli bir zekâttan bahsetmek mümkün değildir.⁸⁰⁵ Allah (c.c.) bizi böyle bir davranışa girişmekten şöyle sakındırmaktadır: “*Ey İnananlar! Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarf edin; iğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın (c.c.) müstağni ve övülmeye lâyık olduğunu bilin.*”⁸⁰⁶

İyi ve temiz olanı verdikten sonra da kişi tam manasıyla makbul bir infak gerçekleştirmiş sayılmaz ta ki vermiş olduğu şeyler ile bağışta bulunulmuş kimselere minnetle eziyet etmekten kendisini alıkoymasın. Zira bu durum da tıpkı kötü olanı vermek gibi yapılan iyiliği boşa çıkarmaktadır. Bunu şu ayetten anlamaktayız: “*Ey İnananlar! Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını sarf eden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve eza etmekle boşa çıkarmayın. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kayanın durumu gibidir, üzerine bol yağmur*

⁸⁰³ es-Sabuni, **Ahkâm**, I, 234.

⁸⁰⁴ el-Bakara 2/190.

⁸⁰⁵ es-Sadi, **Teysir**, s. 115.

⁸⁰⁶ el-Bakara 2/267.

yağdığında onu cascavlak bırakır. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah (c.c.) inkâr eden kimseleri doğru yola erdirtmez.”⁸⁰⁷

2.2.38. Müminleri Bırakıp Kâfirleri Dost ve Sırdaş Edinme

Kur’an-ı Kerim’in Müslümanlara başka bir uyarısı da dindaşlarını bırakıp kendi dinlerinden olmayanları dost ve sırdaş edinmemeleridir. Bu dostluk, çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Onların ahlâkıyla ahlaklanmak,⁸⁰⁸ dini konularda onlara güvenmek ve onları doğrulamak, dünyevî işlerde onlarla iş birliği yapmak ve onlarla oturup kalkmak dost edinme kavramı içinde mütalâa edilebilir. Bunlar ister müminlerin gayr-i müslim babaları veya kardeşleri olsun ister ise olmasın durum değişmez.⁸⁰⁹ Her zaman müminlere zarar vermeyi plânlayanlar ve dinlerini alay konusu edinenleri⁸¹⁰ dost ve sırdaş edenlerin Allah (c.c.) yanında hiçbir değeri kalmamaktadır.⁸¹¹ Böyle yapanlar Allah (c.c.) nezdinde kendi aleyhlerinde bir hüccet oluşturmaktadırlar.⁸¹² Müminlerden kâfirlerle dostluk bağı kuranlar ve kalplerindeki şeyleri onlarla paylaşanlar hakkında Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“Ey İnananlar! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah’ın (c.c.) aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istersiniz?”⁸¹³* *“Allah (c.c.) ancak sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasak eder; kim onları dost edinirse, işte onlar zalimdir.”⁸¹⁴* *“Ey İnananlar! Sizden olmayanı sırdaş edinmeyin, onlar sizi şaşırtmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların öfkesi ağızlarından taşmaktadır, kalblerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer aklediyorsanız, şüphesiz size ayetleri açıkladık.”⁸¹⁵*

⁸⁰⁷ el-Bakara 2/264.

⁸⁰⁸ et-Taberi, **Camiu’l-Beyan**, IX, 336.

⁸⁰⁹ Bkz. et-Tevbe 9/23.

⁸¹⁰ Bkz. el-Maide 5/57.

⁸¹¹ Bkz. Alu İmran 3/28.

⁸¹² el-Matüridi, **Te’vilat**, III, 398.

⁸¹³ en-Nisa 4/144.

⁸¹⁴ Bkz. el-Mümtehinne 60/9.

⁸¹⁵ Alu İmran 3/118.

2.2.39 Ölçü ve Tartıda Hile Yapma

Kur'an-ı Kerim'e göre haram sayılan eylemlerden bir tanesi de ölçü ve tartıda hile yapmaktır.⁸¹⁶ Hırsızlık ve faiz gibi gayr-i meşru' kazanç elde etme yollarının haram kılınma hikmeti ne ise ölçü ve tartıda hile yapmanın haram kılınma hikmeti de odur. Emek vermeden, alın teri dökmeden, çaba harcamadan mal elde etme vesilesi ve insanların mallarını gizliden gizliye çalma demek olan böyle bir günah işleyenleri Allah (c.c.), "veyl" ile cezalandırdığını şöyle bildirmektedir: *"İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin, vay (veyl) haline!"*⁸¹⁷

2.2. 40. Dince Nikâhı Haram Olanla Evlilik Akdi Yapma

Dinimizce teşvik edilen evlilik, rastgele herkesle gerçekleştirilemez. Zira evliliğin hikmetlerinden bir tanesi de nesli devam ettirmek, korumak ve bir düzene sokmaktır. Kur'an-ı Kerim'de nikâh akdi açısından haram sayılan bireylerle evlilik akdi gerçekleştirildiği takdirde bu hikmetlerin içi boşaltılmış olunur. Herhangi bir kişiye, karşı cins dört yolla haram olmaktadır. Bunlar nesep, rada'(süt verme), müsaheret (dünürlük) ve cem'dir (aynı kişinin nikâhı altına aynı anda bulunması yasak olanları beraber nikâhlamak). Bu dört yolla oluşan haramlığa ayette şöyle değinilmektedir: *"Sizlere, analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, -geçmişte*

⁸¹⁶ Bkz. el-A'raf 7/85; Hüd 11/85; eş-Şüara 26/183.

⁸¹⁷ el-Mütaffifun 83/1-3.

olanlar artık geçmiştir- size haram kılındı. Doğrusu Allah (c.c.) bağışlar ve merhamet eder.”⁸¹⁸

2.2.41. Kocası Ölmüş Kadınlara Zorla Mirasçı Olmaya Kalkışma ve Bu Yüzden Onları Sıkıştırma

Cahiliye döneminde şöyle bir örf hâkim idi: Bir kadının kocası öldüğünde ona mirasçı olma hakkı kocanın akrabalarına aitti. Onlar, isterlerse o kadınla evlenir, isterlerse başkasıyla evlendirirdi. Bunun dışında ölene kadar evlenmesine izin vermeme hakkına da sahiptiler.⁸¹⁹ Bundan amaç ölmüş kocaya ait malın başkalarına intikalinin yolunu kapatıp kendilerinde kalmasını sağlamaktı.⁸²⁰ İslâmiyet’te ise bu hüküm kaldırılıp haram kılınmaktadır, şöyle: *“Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helâl değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah (c.c.) çok hayırlı kılmış olabilir.”⁸²¹*

2.2. 42. Kötülükten Sakındırmama

“Emri bi’l-marû nehiy ani’l-münker” vecibesi içerisinde yer alan “nehiy ani’l-münker”in terki anlamındaki kötülükten sakındırmama Kur’an-ı Kerim’de kötü bir eylem olarak nitelendirilir.⁸²² Güzelliği akıl ve şeriat ile bilinen anlamındaki marufu emretme, keza akıl ve şeriat ile kötülüğü bilinen münker şey anlamındaki münkerden sakındırma anlamındaki “Emri bi’l-marû nehiy ani’l-münker” Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde her fırsatta emredilen çok önemli bir husustur.⁸²³ İslâm öncesi kavimlerin,

⁸¹⁸ en-Nisa 4/23.

⁸¹⁹ el-Müzeyni, **el-Muharrer**, I, 375.

⁸²⁰ Bkz. el-Maverdi, **en-Nuke**, I, 466.

⁸²¹ en-Nisa 4/19.

⁸²² Bkz. el-Maide 5/79.

⁸²³ Bkz. Alu İmran 3/104; Lokman 31/17; Tirmizi, “Fiten”, 9; Ebu Davut, “Melahim”, 17.

işlenen hatalar karşısında birbirlerini uyarmayıp sakındırmadıkları, dolayısıyla iyiliği emretmedikleri için peygamberlerinin diliyle lânetlenmişlerdir. Bu, ayette şöyle bildirilmektedir: “İsrailoğullarından kâfir olanlara Dâvûd'un (a.s.) diliyle de lânet edilmişti, Meryem oğlu İsa'nın (a.s.) diliyle de. Bu da isyan ettiklerinden ve aşırı gittiklerindendi. İşledikleri kötülükten, birbirlerini menetmezlerdi. Gerçekten de yaptıkları iş, ne de kötüydü.”⁸²⁴ Hadislerde de, dince kötü sayılan bir şeyin işlenişini müşahade eden kişinin şöyle bir yol izlemesi öngörülmektedir: “Sizden biriniz kötü bir şeyin işlendiğini görürse, yapabilirse bunu eliyle değiştirsin. Bunu yapmaya gücü yetmezse diliyle.... (değiştirsin), buna da gücü yetmezse kalbiyle... (bundan nefret etsin) ki bu imanın en zayıfıdır.”⁸²⁵ Kötülüğe karşı kalp ile tepki vermenin imanın en zayıf derecesi sayıldığına göre, kalple nefret etmeyip yapılanı razı olmak küfür sahillerinde gezmek olmalıdır.

2.2. 43. Ahirette Ceza Gerektiren Diğer Ameller

Araştırabildiğimiz kadarıyla Kur'an-ı Kerim'e göre ahirette ceza gerektiren diğer amelleri şöyle sıralamak mümkündür: Açıkça kötü sözler sarf etmek, çekişmek, karşılık olarak Allah'ı (c.c.) söverler diye kâfirlerin sözde ilâhlarını sövmek, başkasının evine izin almadan girmek, kadınların zinetlerini dışa vurması, cariyeleri zina yapmaya zorlamak.

Bir kişiye, ondan zulüm görmeksizin, kötü sözler söylemek Allah'ın (c.c.) hoşlanmadığı bir durumdur ve azap gerektirmektedir.⁸²⁶ Fakat mazlumun, zalim olana zulmü mukabilinde nefsi müdafaa amaçlı kötü sözlerle karşılık vermesi bundan müstesnadır. Böyle bir durumda zulmedilen zalimin zulmünü dile getirebilir ve ona beddua edebilir.⁸²⁷ Fakat mazlumun o anda yalan söylemesi, uğradığı haksızlığın fazlasını yapması ve onun bu intikamı zalimin dışında başkalarına sirayet etmesi caiz

⁸²⁴ el-Maide 5/78–79.

⁸²⁵ Müslim, “İman”, 20; İbn Mace, “Fiten”, 20.

⁸²⁶ es-Sadi, **Teysir**, 212.

⁸²⁷ el-Bağavi, **Maâlimu't-Tenzil**, II, 304.

değildir.⁸²⁸ Haksızlığa uğramış kişiye bu müdafaa hakkını şu ayetler vermektedir: “Allah (c.c.) zulüm gören müstesna, kötü sözün apaçık söylenmesini sevmez ve Allah (c.c.) duyar, bilir.”⁸²⁹ “Zulüm gördükten sonra hakkını alan kimseler aleyhine bir yol yoktur.”⁸³⁰

Müslümanların birbirleriyle çekişmesi dağılmaya, korkuya, yardımsızlık ve düşman karşısında zafer kazanmamaya ve düşmanın galibiyetine sebebiyet vereceği için ayetlerde yasaklanmaktadır. Esasen Müslümanlar arasındaki çekişmeyi yasaklayan ayet, savaş konusunda Hz. Muhammed’in (s.a.v.) önerilerine uyma hakkındadır.⁸³¹ Fakat bütün Müslümanlar’a genellik arz etmektedir. Müslümanlar arasında ki çekişmenin en tipik örneği görüş ayrılığıdır.⁸³² Müslümanlar’ın görüşleri Allah (c.c.) ve Resul’üne (s.a.v.) itaat çemberi içerisinde birbirinde uyumlu haline getirilmesi gerekir. Bu uyumluluğu bozmaya çalışmak Allah’ın (c.c.) emrine itaatsizlik anlamına gelmektedir. Zira Allah (c.c.) şöyle bir emirde bulunmaktadır: “Allah’a ve (c.c.) Peygamber’ine (s.a.v.) itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkar başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider. Sabredin, doğrusu Allah (c.c.) sabredenlerle beraberdir.”⁸³³

Önceden müşriklerin Allah (c.c.) dışında edindikleri sahte ilâhları sövmek ve ayıplamak caiz hatta teşvik edilen bir husustu. Fakat bu durumun, müşriklerin de Müslümanlar’ın bu girişimine karşılık şanı yüce olan Allah’a (c.c.) sövmesi sonucunu doğurduğu için söz konusu olan bu amel şu ayetle yasaklanmaktadır:⁸³⁴ “Allah’tan (c.c.) başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da cahillikle ileri giderek Allah’a (c.c.) sövmesinler. Böylece her ümmete işini güzel gösterdik, sonra dönüşleri Rab’lerinedir. O, işlediklerini haber verir.”⁸³⁵

828 es-Sadi, **Teysir**, s. 212.

829 en-Nisa 4/148.

830 eş-Şura 42/41.

831 el-Matüridi, **Te’vilat**, V, 532.

832 el-Kinnevcı, **Fathu’l-Beyan**, V, 188.

833 el-Enfal 8/46.

834 es-Sadi, **Teysir**, 268.

835 el-En’am 6/108.

Herhangi birisinin, haram nazardan koruyan bir sütre olan evine izinsiz girmek, kötü nazar ve hırsızlık gibi kötü şüpheler uyandırdığı için böyle bir davranışı Allah (s.a.v.) yasaklamaktadır,⁸³⁶ şöyle: “*Ey inananlar! Evlerinizden başka evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selâm vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir.*”⁸³⁷

Kur’an-ı Kerim’de yasaklanan dolayısıyla ceza gerektiren diğer bir amel de kadınların kendilerine bahşedilmiş zineti dışa vurmalarıdır. Zineti dışa vurmaktan maksat, bunu yabancı insanlara göstermektir.⁸³⁸ Kadınların bütün bedeni süs sayıldığı gibi güzel elbise ve takıları da süs sayılmaktadır.⁸³⁹ Bunları da ibraz etmek haram sayılır. Fakat ayetteki tabir ile “kendiliğinden görünen kısım” bundan müstesnadır. Kendiliğinden görünen kısımdan maksat normal elbise, göze sürülen sürme, yüzük veya el ve yüzdür.⁸⁴⁰ Zineti izhar etmeyi yasaklayan ayet, ayrıca kadınların namuslarını korumasını ve yabancı erkeklere bakmasını da yasaklamaktadır, şöyle: “*Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları ve kayın pederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları veya Müslüman kadınları veya cariyeleri veya erkekligi kalmamış hizmetçiler, ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey inananlar! Saadete ermeniz için hepiniz tevbe ederek Allah'ın (c.c.) hükmüne dönün.*”⁸⁴¹

Allah’ın (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de yasakladığı diğer bir amel, ceriye sahiplerinin hükümleri altındaki bu insanları, önceden zinakâr olup artık iffetli bir hayat geçirmek istedikleri halde, zinaya zorlamasıdır. Bunun kaynağı ise şu ayettir: “*Evlenemeyenler,*

⁸³⁶ es-Sadi, **Teysir**, 565.

⁸³⁷ en-Nur 24/27.

⁸³⁸ el-Maverdi, **en-Nuke**, IV, 91.

⁸³⁹ es-Sadi, **Teysir**, 566.

⁸⁴⁰ el-Maverdi, **en-Nuke**, IV, 91.

⁸⁴¹ en-Nur 24/31.

Allah (c.c.) kendilerini lütfü ile zenginleştirene kadar iffetli davransınlar. Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin. Onlara Allah'ın (c.c.) size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah (c.c.) hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder.”⁸⁴²

2.3. Dünyada Ceza Gerektiren Ameller

2.3.1. Zıhar

Lügavi anlamlarından bir tane de sırt olan “zahr”dan türemiş⁸⁴³ “zihâr kelimesi, kökü İslâm öncesi dönem Hicaz-Arap toplumuna kadar uzanan bir geleneği simgeler. Cahiliye döneminde bir erkeğin karısına “Artık sen bana anamın sırtı gibisin” demesiyle onu kendisine haram kıldığına inanılır ve bu bir nevi boşanma sayılırdı. İslâm, kadının aleyhine olan bu boşanma tarzını kaldırdı. Hatta bu üslûpta bir söz söylemeyi kınadı. Bununla birlikte karısının herhangi bir uzvunu kendisine nikâhı ebediyen haram olan bir kadının uzvuna benzeterek perhiz yemini yapan kimseye, kefarete ödemesi mükellefiyeti yükledi.”⁸⁴⁴

Allah (c.c.), eşleri ile zıhârda bulunanları, sarfettikleri sözler dolayısıyla yalanlamakta ve bunu çirkinlik olarak nitelemektedir. Bu yüzden bunu yapanların kefarete ödemeleri gerektiğini şöyle bildirmektedir: “İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar, çirkin ve yalan söz söylüyorlar. Kuşkusuz Allah (c.c.) affedicidir, bağışlayıcıdır. Hanımlarından zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin onlarla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah (c.c.) yaptıklarınızdan haberdardır. Buna (köle azat etmeye) imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır.

⁸⁴² en-Nur 24/33.

⁸⁴³ el-Ferahidi, **Kitabu'l-Ayn**, IV, 37.

⁸⁴⁴ Bardakoğlu, “Kefaretler”, **İlmihâl**, DİB., II, 17.

Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a (c.c.) ve Resul'üne (s.a.v.) inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın (c.c.) hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.”⁸⁴⁵

2.3.2. Hacda Uyulması gereken Kuralların Dışına Çıkma

Hacda ceza gerektiren ve Kur'an-ı Kerim'de temas edilen iki davranışa rastlanmaktadır. Bunlar hacla beraber umreyi ifa etme ve ihramlıyken avlanmadır. hacla beraber umre yapmanın cezası -ki bunlar temettu' ve kıran haccında söz konusu olmaktadır- koyun, inek veya deveden kolayca kolaya geleni kesmektir. “Ancak, Hanefiler'e göre bu kurban, bir seferde iki ayrı ibadetin yapılmasından dolayı “şükür kurbanı” (dem-i şükran) olarak; Şâfîler'e göre ise, temettü' haccında hac için ihrama mîkâta girilmeyip Mekke'de girilmesinden dolayı; kıran haccında ise, iki ayrı ibadetin bir tek ihram ile yapılmasından doğan kusurun telâfisi için “ceza kurbanı” (dem-i cübân) olarak kesilir.”⁸⁴⁶ Buna gücü yetmeyenler ise üç gün hacda yedi gün de hac işlemleri bittikten sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutarlar.⁸⁴⁷ Bu hükümler ayette şöyle geçmektedir: “Güven içinde olursanız, hacca kadar umreden faydalanabilen kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek, bulamayana, hac esnasında üç gün ve döndüğünüzde yedi gün ki o tam on gündür oruç tutmak gerekir. Bu, ailesi Mescidi Haram'da oturmayan kimseler içindir. Allah'tan (c.c.) sakının ve Allah'ın (c.c.) cezasının şiddetli olacağını bilin.”⁸⁴⁸ İhramlı iken avlanmanın hükmünü ve cezasını ise Allah (c.c.), şöyle bildirmektedir: “Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut (avlanmanın cezası), fakirleri doyurmaktan ibaret bir kefarettir yahut onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki (yasak av yapan) işinin cezasını tatmış olsun. Allah (c.c.) geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah

⁸⁴⁵ el-Mücâdele 58/2–4.

⁸⁴⁶ İrfan Yücel, “Hac ve Umre”, **İlmihâl**, DİB., I, 556.

⁸⁴⁷ es-Sadi, **Teysir**, 90.

⁸⁴⁸ el-Bakara 2/196.

(c.c.) da ondan karşılığını alır. Allah (c.c.) daima galiptir, öç alandır.”⁸⁴⁹ “Yaratılışı itibariyle vahşî, ürkek ve insandan kaçan hayvanlara av hayvanı denir. Suda yaşasa bile, doğup üremesi karada olan hayvanlar kara hayvanı sayılır. Deniz hayvanlarının avlanması yasak olmadığı gibi tavuk ve koyun gibi evcil hayvanların kesilmesi de ihramlıya yasak değildir.”⁸⁵⁰

2.3.3. Yeminin Gereğini Yerine Getirmeme

Daha önce biz, yeminlerden ve çeşitlerinden bahsetmiştik. Kısaca hatırlatmak gerekirse yeminler üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan günlük konuşmalarda yanlışlıkla veya dil sürçmesi sonucu insanlardan sadır olan “lağiv yemin”ine muhalefet, kasıt olmadığı için herhangi bir şey gerekmemektedir. Ğamus yemini, meydana getirdiği ağır günahı dünyevî kefarete, tek başına gideremediği için, ahirette büyük ceza gerektirir. Burada ise kasıtlı olarak insanların Allah’ın (c.c.) adını anarak ettiği yemin söz konusudur. Kişi, Allah’ın (c.c.) adını anarak herhangi bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya karar verdikten veya benzer iddialarda bulunduktan sonra buna muhalefet ettiği takdirde kefarete ödemesi gerekir. Bu husus ayette şöyle geçmektedir: “Allah (c.c.) size rasgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar. Yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek yahut giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yeminlerinizin kefareti budur. Yemin ettiğinizde yeminlerinizi tutun. Şükredesiniz diye Allah (c.c.) size böylece ayetlerini açıklıyor.”⁸⁵¹

Ayette örtme ve gizleme anlamını taşıyan kefarete terimi geçmektedir. Bu da onun mezkur davranışın günahını silip örttüğünün bir delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, dikkat edilirse Allah (c.c.) yukarıdaki ayetin sonunda şöyle buyurmaktadır: “Şükredesiniz diye Allah (c.c.) size böylece ayetlerini açıklıyor” Allah (c.c.) burada sanki şöyle buyurmaktadır: “Benim kutsal adımı anarak ettiğiniz yemine muhalefete ceza olarak size bu dünyada kolayca yerine getireceğiniz bir ceza

⁸⁴⁹ el-Maide 5/95.

⁸⁵⁰ İrfan Yücel, “Hac ve Umre”, **İlmihâl**, DİB., I, 524.

⁸⁵¹ el-Maide 5/89.

yazıyorum. Umulur ki bu hafif cezayı çekerek ahiretteki büyük cezadan beraat edersiniz. İşte bundan dolayı bana şükran borçlusunuz.

SONUÇ

Amellerden ceza gerektirenleri ele aldığımız bu çalışmamız esnasında değişik kaynakları araştırmamız sonucu Kur'an-ı Kerim'de yasak sayılan ameller hakkında daha önce çoğunu bilmediğimiz birçok bilgi edinmiş bulunmaktayız. Kim bilir belki de hayatında kariyer yapmak isteyenlerin önüne böyle icbari ödevler konulmasaydı, yüzyıllardan beri selef-i salihin tarafından alın teri ve imkânsızlıklarla oluşturulmuş bu ilim denizine kimsenin yelken açmaması nedeniyle, birçok hikmet ve hakikat saklı kalmaya devam edecekti. Ortaya konulmuş bu bilgiler, ilim sahibi olunmayı, ilim sahibi olmak da, ayetteki tabir ile Allah'tan (c.c.) hakkıyla korkmayı gerektirmektedir. Bu korku ise, sahibini dizginleyip onu uluûhiyet makamınca meşrulaştırılmış daire dışına çıkmaktan engellemektedir. Bu da insana dünya ve ahirette sonsuz mutluluk vermektedir.

Dince yasaklaştırılmış amelleri tespit etmemiz esnasında, yeryüzündeki en ağır günahın imansızlık olduğunun bilincine vardık. Zira yeryüzünde insanların birbirlerine ve diğer canlılara yönelik en hatırlanması istenmeyen ve en vahşî suçu imansızlık finanse etmektedir. Bu yüzden bu amellerden öncelikle inkâr noktasında birleşenleri ele aldık ve bunların küfür, şirk, nifak, irtidat, Kur'an'da işaret edilen fık ve sihir olduğunu dile getirdik. Esasen bütün bunları küfür çatısı altında ele alabilirdik. Böyle bir ayırma gitme sebebimiz ise Kur'an-ı Kerim'deki kullanma şekillerinin esas alınmasıdır. Zira Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine bakınca muhtelif kişi ve kavimlerden sudur eden inançsızlık, mezkûr inkari kavramlarla ayrı tabir edildiğini görürüz. Bunun dışında bu kavramların ayetlerde ayrı ayrı adlarla adlandırılması müfessirleri bu kavramların aralarındaki farkları belirterek onları birbirinden ayırmaya sevk etmiştir.

Aslında Kur'an-ı Kerim'de ceza gerektiren ameller bizzat sıralanıp bunların yasak olduğu anlatılmamıştır. Yeri geldikçe ve muhataplardan bu ameller sadır oldukça bunların dünyada veya ahirette sebebiyet verdiği kötü sonuçlar anlatılmış ve bu şekilde bunlar çirkin gösterilmiş ve yasaklanmıştır. Bundan dolayı biz bu amelleri bağımsız olarak ele almadık belki bunları yer aldıkları bağlam çerçevesi içinde ele almaya gayret

ettik. Allah (c.c.) cümlemizi bu amellerin faili olmaktan korusun. Allah (c.c.) doğruyu en iyi bilendir.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKÎ, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, bny., Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1945.
- ALUSÎ, Şihabuddin Mahmud (ö. 1270/1854), **Ruhu'l-Meânî**, 1. bs., Ali Abdulbari Atiye (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- AYDIN, Ferit, **İslâm'da İnanç Sistemi**, bny., Kahraman Yayınları, İstanbul 1995,
- BAĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud (ö. 516/1095), **Maâlimu't-Tenzil**, 4. bs., Muhammed Abdullah en-Nemir (thk.), Darun Tayyibetün li'n-Neşri ve't- Tevzi', yy. 1997.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Kurban", "Kefaretler", Helâller ve haramlar", **İlmihâl**, II, DİB. Yayınları, Ankara 2006.
- BEBEK, Adil, "Ceza", **DİA**, VII, DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- BEYDAVÎ, Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer (ö. 679/1388), **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, 1. bs., Muhammed Abdurrahman el-Mura'shili (thk.), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1996.
- BEYHAKÎ, Ebubekir Muhammed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), **Şuabu'l-İman**, 1. bs., Abdülâli Abdulhamid ve Muhtar Ahmed en-Nedvi (thk.), Mektebetu'r-Rüşdi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad 2003.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), **el-Camiu's-Sahih**, 1. bs., Mustafa Edib el-Buga (thk.), Daru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- CEZÂİRÎ, Cabir b. Musa b. Abdilkadir b. Cabir b. Ebibekir, **Eyseru't-Tefasir li Kelami'l-Aliyyi'l-Kebir**, 5. bs., Mektebetu'l-Ulumi ve'l-Hikemi, Medine 2003.
- CÜRCANÎ, Ali b. Muhammed **Kitabu't-Ta'rifat**, 1. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Gıybet", **DİA**, XIV, DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- DARİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (ö. 255/869), **es-Sünen**, 1. bs., Hüseyin Selim ve Esed ed-Darani (thk.), Daru'l-Mugni li'n-Neşri ve't-Tevzi', Suudi Arabistan 2000.
- DERVİŞ, Muhyiddin, **İ'rabu'l-Kur'an ve Beyanühü**, bny., Daru'l-İrşad, Suriye tsz.

- DİMAŞKÎ, Ebu Hafs Ömer b. Ali, **el-Lübab fi Ulumi'l-Kur'an**, 1. bs., eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcut (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Lübnan 1998.
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi, "Amel", **DİA.**, III. DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- EBU ZEHRA, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa (ö.796/1394), **Zehretü't-Tefasir**, bny., Daru'l-Fikri'l-Arabî, yy. tsz.
- ERKAL, Mehmet, "Zekât", **İlmihâl**, I, DİB. Yayınları, Ankara 2006.
- FİRUZABADÎ, Mecduddin Muhammed b. Yakub (ö. 816/1413), **el-Kamusu'l-Muhit**, 8. bs. Mektebetu Tahkiki't-Türasi fi Müesseseti'r-Risaleti (thk.), Müesseseti'r-Risaleti li't-Tibaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrut 2005.
- HATİP, Abdulkerim, **et-Tefsiru'l-Kur'an'i li'l-Kur'an'i**, bny., Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire tsz.
- HATİP Muhammed Abdullatif (ö. 804/1402), **Evdahu't-Tefasir**, 6. bs., el-Matbatü'l-Mısriyyetü ve Mektebetüha, yy. 1964.
- HAZİN, Alauddin Ali b. Muhammed, **Lübabü't-Te'vil fi Maani't-Tenzil**, 1. bs., Muhammed Ali Şahin (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- HEREVÎ, Muhammed b. Ahmed el-Ezheri (ö. 370/980). **Tehzibu'l-Lugati**, Muhammed İved Murib (thk.), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- HÖKELEKLİ, "Hayati, "fitrat", **DİA.**, XIII, DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- İBN ABBAS, Abdullah (ö. 68/687), **Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbni Abbas**, bny., Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi (thk), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan tsz.
- İBN AŞUR, Muhammed **et-Tahir, et-Tahrir ve'Tenvir**, bny., Daru Sahnun li'neşri ve'Tevzi, Tunus 1997.
- İBN CEVZÎ, Cemalüddin Ebi'l-Farac Abdurrahman, **Nüzhetü'l-A'yün**, 1. bs., Muhammed Abdulkerim ve Kazım er-Razi (thk.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984.
- İBN EBİ HATİM, Ebu Muhammed Abdurrahman er-Razi (ö. 327/906), **Tefsiru İbn-i Ebi hatim**, bny., Mektebetu'l-Asriyye, Sayda tsz.
- İBN EBİ ZEMİN, Muhammed b. Abdillah (ö. 399/1008), **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, 1. bs., Hüseyin b. Ukaşe ve Muhammed b. Mustafa el-Kenz (thk.), Kahire 2002.
- İBN FARİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriya (ö. 395/1004), **Mu'cemu Mekayisi'l-Lugati**, Abdüsselam Muhammed Harun (thk.), bny., Daru'l-Fikr, yy 2002.

- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşki (ö. 774/1372), **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, Samî Muhammed Selâmet (thk.), 2. bs., Darun Tayyibetün li'n-Neşri ve't-Tevzi', yy 1999.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini (ö. 273/886), **Sünenu İbni Mace**, bny., Muhammed Fuad Abdalbaki (thk.), Daru İhyai'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükerrerem el-İfriki el-Mısri (ö. 711/1311), **Lisanü'l-Arab**, 3. bs., Darun Sadır, Beyrut tsz.
- İBN NECCAR, Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz b. Ali el-Fütuhi (ö. 972/1564), **Şerhu'l-Kevakibi'l-Münir**, 2. bs., Muhammed ez-Züheyli ve Nezih Hammad (thk.), Mektebetu'l-Abikan, Medine, 1997.
- İBN VEZİR, Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Yemeni, **İsaru'l-Hakki ale'l-Halki**, 2. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İCİ, Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 905/1499), **Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, 1. bs., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İSFAHANİ, Hüseyin b. Muhammed er-Ragıp (ö. 502/1108), **Müfredatü Garibi'l-Kur'an**, bny., Mevkiu Ya'sub, yy tsz.
- İSTANBULİ, İsmail Hakkı b. Mustafa, **Ruhu'l-Beyan**, bny., Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, yy. tsz.
- KEVAKİBİ, Abdurrahman b. Ahmed b. Mesud (ö. 1320/1902), **Tabiu'l-İstibdad ve Mesariu'l-İstib'ad**, 1. bs., el-Matbaatu'l-Mısriyye, Haleb tsz.
- KILAVUZ, Ahmet Saim, "Peygamberlere İman", **İlmihâl**, I, DİB. yayınları, Ankara 2006.
- KINNEVCİ, Ebu't-Tayyib Muhammed Sıdık Han (ö. 706/1307), **Fathu'l-Beyan fi Makasidi'l-Kur'an**, bny., el-Mektebetu'l-Asriyyetu li't-Tibaati ve'n-Neşri, Beyrut, 1992.
- KINNEVCİ, Ebu't-Tayyib Muhammed Sıdık Han (ö. 706/1307), **Neylü'l-Meramin Tefsiri Ayati'l-Ahkâm**, bny., Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ferid el-Mezidi (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 2003.
- KUMMİ, Nizamuddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisaburi, **Garaibu'l-Kur'an ve Regaibu'l-Furkan**, 1. bs., eş-Şeyh Zekeriya Umeyran (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- KURTUBİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari (ö. 671/1272), **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an**, 2. bs., Ahmed Berduni ve İbrahim Itfeyyeş (thk.), Daru'l-Kütübi'l- Mısriyye, Kahire 1964.

- MAKDİSİ, Meri b. Yusuf b. Ebibekr b. Ahmed el-Kermi el-Hanbelî (ö. 1033/1623), **el-Kelimatu'l-beyyinât**, 1. bs., Abdulhakim el-Enis (thk.), el-Mektebetu'l-İslâmî li İhyai't-Türas, yy. 2004.
- MAKRİZİ, Takiyyuddin Ahmed b. Ali, **İmtau'l-Esma'**, bny., Muhammed Abdulhamid en-Nemisi (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- MERAĞİ, Ahmed Mustafa, **Tefsiru'l-Meraği**, bny., Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî ve Evladihi, Mısır tsz.
- MATÜRİDİ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur (ö. 333/944), **Te'vilatu Ehli's-Sünne**, 1. bs., Mecdi Baslum (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- MAVERDİ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058), **en-Nuket ve'l-Uyun**, bny., es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim (thk.), Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- MAZHARİ, Muhammed Senaullah, **et-Tefsiru'l-Mazhari**, bny., Gulam Nebi Tunusi (thk.), Daru İhyai't-Türasu'l-Arabî, Beyrut, 2004.
- MEKKİ, Ebu Muhammed b. Ebi Talib (ö. 437/1045), **el-Hidayetü ilâ Bülüğü'n-Nihayeti**, 1. bs., Şahid el-Buşeyhi, Mecmuatu Buhusi'l-Kitabi ve's-Sünneti, yy. 2008.
- MÎLİ, Muhammed b. Mübarek (ö. 765/1364), **Risaltu'ş-Şirk ve Mazahir**, 1.bs., Ebu Abdirrahman Mahmud (thk.), Daru'r-Rayeti li'n-Neşri ve't-Tevzi', yy. 2001.
- MUHAMMED, b. Abdirrahman el-Hamis, **Usulu'd-Din İnde'l-İmam Ebi Hanife**, bny., Daru's-Sumay'i, Suudi Arabistan tsz.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn b. Haccac (ö. 861/874), **es-Sahih**, bny., Muhammed Fuad Abdalbaki (thk.), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- MÜZEYNİ, Halid b. Süleyman, **el-Muarrir fi Esbabı Nüzuli'l-Kur'an**, 1. bs., Daru İbni'l-Cevzi, S. Arabistan 2006.
- NASİRÜDDİN, İbn Abdi's-Seyyid, **el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib**, 1. bs., Mahmud Fahuri ve Abdulhamid Muhtar (thk.), Mektebet-u Üsame b. Zeyd, Haleb 1979.
- NECDİ, Faysal b. Abdilaziz (ö. 777/1376), **Tatrizu Riyazi's-Salihin**, 1. bs., Abdulaziz b. Abdullah (thk.), Daru'l-Asime, Riyad 2002.
- NEVEVİ, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Meri (ö.631/676), **Riyazu's-Salihin**, 1. bs., Daru'l-Fikr, Beyrut 2003.
- NİSABURİ, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi, **el-Keşfü ve'l-Beyan**, 1. bs., İmam Ebu Muhammed b. Aşur (thk.), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 2002.

- NURSİ, Said, **Mektubat**, bny., Özgün Matbaacılık, Ankara 2008.
- ÖZTÜRK, Yener, **Kur'an'a Göre İnançsızlık**, 1. bs., Işık Yayınları, İzmir, tsz.
- RAZİ, Fahrudin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), **Mefatihü'l-Gayb**, 1. bs., Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2000.
- RAZİ, Muhammed b. Ebibekir b. Abdilkadir (ö. 666/1267), **Muhtaru's-Sihah**, Yusuf eş-Şeyh Muhammed (thk.), 5. bs., el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999.
- RIZA, Muhammed Reşit (ö. 754/1354), **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, bny., el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Ammetü li'l-Kütübü, yy. 1990.
- SABUNİ, Muhammed Ali, **Tefsir-u Ayati'l-Ahkâm**, 3. bs., ektebetü'l-Gazali, Dimaşk, yy. 1980.
- SADİ, Abdurrahman b. Nasr (ö. 774/1372), **Teysiru'l-Kerimi'r-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan**, 1. bs., Abdurrahman b. Mualla el-Lüveyhık (thk.), Müessestü'r-Risale, yy. 2000.
- SAKKAR, Munkiz b. Mahmud, **et-Tekfir ve Davabitühü**, Rabitetü'l-Alemi'l-İslami, yy. tsz.
- SAYİS, Muhammed Ali, **Tefsiru Ayati'l-Ahkâm**, bny., el-Mektebetü'l-Asriyye li't-Tibaati ve'n-Neşri, yy. 2002.
- ŞARAVİ, Muhammed Müteveli (ö. 820/1418), **Tefsiru's-Şa'ravi**, bny., Matabiu Ahbari'l-Yevm, yy. tsz.
- ŞATIBİ, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lagmi el-Gırnati (ö. 790/1388), **Müvafakat**, bny., Meşhur b. Hasan (thk.), Daru İbn Affan, yy. 1997.
- ŞENER, Mehmet, "İmsak" **DİA.**, XXII, DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- ŞAZELİ, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî, **el-Bahru'l-Medid**, 1. bs., Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2002.
- TABERİ, Ebu Cafer Muammed b. Cerir (ö.310/922), **Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an**, 2. bs., Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Müessesetü'r-Risale, yy. 2000.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), **es-Sünen**, bny., Ahmed Muhammed Şakir (thk.), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- TİRMİZİ, Muhammed b. Ali b. el-Hasan el-Hâkim, **el-Menhiyat**, bny., Muhammed Osman el-Haşet (thk.), Mektbetü'l-Kur'an, Kahire 1986.
- TUNUSİ, Ebu'l-Abbas el-Besli (ö. 830/1426), **Nüket ve Tenbihat fi Tefsiri Kur'ani'l-Mecid**, 1. bs., Muhammed et-Tabarani (thk.), Menşuratü Vizareti'l-Evkafi ve Şuuni'l-İslamiyyeti, yy. 2008.

- TURGAY, Nurettin, **Kur'an'da Mal Kavramı**, 1. bs., Fecr yayınları, Ankara, 2006.
- YAŞAR, Ahmed, "Vaid" **ŞİA**. Şamil Yayınevi, İstanbul 2000.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Fasık", **DİA.**, XII, DİB. Yayınları, İstanbul 2000.
- YÜCEL, irfan, "Hac ve Umre", **İlmihâl**, I, DİB. Yayınları, Ankara 2006.
- ZAMEHŞERİ, Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer (ö. 538/1143), **el-Keşaf an Hakaiki't-Tenzil**, bny., Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- ZEBİDİ, Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Mürteza (ö. 1205/1790), **Tacu'l-Arus**, bny., Daru'l-Hidaye, yy tsz.
- ZUHEYLİ, Vehbe b. Mustafa, **et-Tefsiru'l-Münir**, 2. bny., Daru'l-Fikri'l-Muasır, Dımaşk 1997.
- ZUHEYLİ, Vehbe b. Mustafa, **et-Tefsiru'l-Vasit**, 1. bs., Daru'l-Fikr, Dımaşk 2000.